

2022 tél

Zempléni Múzsza

szerkeszti:
Bolvári-Takács
Gábor

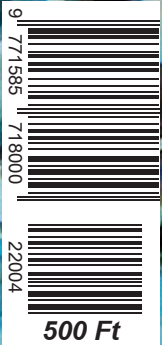
XXII. évfolyam
4. szám

2022
tél

Zempléni Múzsza

zemplenimuzsa.hu

500 Ft

GULYÁS Pál

A törzsökös magyarokhoz

Mit akartok, ti törzsökös
magyarok, hát miféle törzset
őriztek egy asztal fölé
hajolva és miféle földet?

Mi van beírva törzsötöknek
tekerésébe, milyen jelenést
védték a romboló időtől,
amely minden fényt elemészt?

Koponyátok cseréptábláján
milyen ékírás titka áll?
Ott bujkál bent Sumir és Akkád?
Ott bujkál Asszurbanipál?

Dobjátok le ruhátokat mint
Istar s a föld hét kapuin
szálljatok alá a halálhoz,
a sötétség hét fokain.

Rogyjatok meztelenül trónjához,
s kérjetek, könyörögjetek
egy szál búzát, egy szál verőfényt,
egy szál levegőt, szál eget!

1938. november

*Rovatunk a szépirodalom mindenkori helyzetértékelő és
programadó felelősségére fókuszál, történelmi idők példáiival.
A közlés forrása: Gulyás Pál válogatott versei. Szépirodalmi
Könyvkiadó, Budapest, 1957. 302. o.*

LÁTÓTÉR

TAKÁCS Béla:
Úrasztali felszerelések a
17–18. században

5

TÁMBA Renátó:
Az otthon tarka képei.
Perlmutter Izsák
gyermekábrázolásai

23

BIHARI Sándor:
Református diákszervezetek
és a *Sárospataki Ifjúsági
Közlöny*. Adalékok az
iskolaváros 19–20. századi
sajtótörténetéhez

41

LÁTÓHATÁR

**FAZEKAS BALOGH
István:**
A Prepart kvintennálé
tizenöt éve (2007–2022)

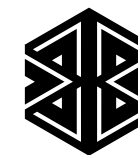
60

DEMETER Zoltán:
A tokaji pezsgő nyomában

81

**SÜTŐ Dávid –
KAPUSI Felícia –
HELTAI Miklós –
PATKÓ László:**
Zempléni fantom: az
eurázsiai hiúz

85

LÁTÓSZÖG

SZALONTAI Csaba:
Honfoglalás és kora
Árpád-kori temetők és
sírleletek Borsodban,
Abaújban és Zemplénben

92

SIPOS Eszter:
Domby Sámuel
a tokaji borról, 1758

97

FITTLER Katalin:
A közérdekű személyesség
dicsérete. *Magyar jazznapló*
Turi Gábortól

100

KELEMEN Judit:
A Tokaj-Hegyalja Egyetem
első évkönyve

103

• • •

*Lapszámunkat a sárospataki
Prepart kvintennálén bemutatott
alkotásokkal illusztráltuk.
A cím- és hátlapon: Négyesi
József Téli alkonyat című
alkotása.
A hátsó belső borítón: Dienes
Csilla Kiotó című műve.*

Zempléni Múzsza
A Tokaj-Hegyalja Egyetem lektorált tudományos folyóirata

Szerkesztőség

Lapalapító és főszerkesztő: Bolvári-Takács Gábor
Lapigazgató és felelős kiadó: Bordás István
Szerkesztők: Egey Emese, Haffner Anikó, Lovas Anett
Grafikai szerkesztő: Tellinger András
Szerkesztőségi titkár: Tóthné Durányik Angéla

Szerkesztőbizottság

Prof. Dr. Baráth Béla Levente PhD	Dr. Koncz Péter PhD
Dr. Bene Zsuzsanna PhD	Dr. Lapis József PhD
Prof. Dr. Bolvári-Takács Gábor PhD	Prof. Dr. Pusztay János CSc
Dr. habil. Csorba Dávid PhD	Dr. Takács Ádám PhD
Dr. habil. Kelemen Judit DLA	Dr. habil. Ugrai János PhD
Dr. Koncz Gábor PhD	

ISSN 1585-7182

Kiadja a Zempléni Múzsza Társadalomtudományi és Kulturális Alapítvány, Sárospatak.
Adószám: 18442960-1-05 Bankszámlaszám: 11994105-06429168-10000001

Szerkesztőség: Tokaj-Hegyalja Egyetem, 3950 Sárospatak, Eötvös u. 7. I. em. 52.
Kiadói postacím: 3950 Sárospatak, Pf. 235.

Kiadói és szerkesztőségi elektronikus levelezési cím: titkarsag@zemplenimuzsa.hu

Honlap: zemplenimuzsa.hu; facebook.com/zemplenimuzsa

Közlésre szánt kéziratot csak elektronikusan fogadunk.

Megjelenik évszakonként. Ára: 500,- Ft.

Előfizethető átutalással a kiadónál. Előfizetési díj egy évre 2000,- Ft.

Megvásárolható a fővárosban, a megyeszékhelyeken és Zemplénben az *Inmedio* és *Relay* hírlapüzletekben, valamint Budapesten az Írók Boltjában.

Eredeti logó: Csetneki József. Nyomdai munkák: Kapitális Kft., Debrecen.

Támogató: Tokaj-Hegyalja Egyetemért Alapítvány

Számunk szerzői

Bihari Sándor református lelkész, tudományos segédmunkatárs, PhD-hallgató. *Bolvári-Takács Gábor* PhD történész, kulturális menedzser, jogász, egyetemi tanár. *Demeter Zoltán* borász, c. egyetemi docens. *Fazekas Balogh István* festőművész, ny. főiskolai docens. *Fittler Katalin* zenekritikus, szakíró, tanár. *Heltai Miklós* DSc agrármérnök, egyetemi tanár. *Kapusi Felícia* biológus, ökológus. *Kelemen Judit* DLA zenepedagógus, habilitált egyetemi docens. *Patkó László* PhD vadbiológus, WWF nagyragadozók programvezető. *Sipos Eszter* biológiai talaj-erő-gazdálkodási szakértő, kulturális örökség tanulmányok mesterszakos hallgató. *Sütő Dávid* ökológus, WWF nagyragadozók projektmenedzser. *Szalontai Csaba* PhD régész. *Takács Béla* (1930–1997) CSc református lelkész, néprajzkutató, muzeológus. *Támba Renátó* PhD gyermekkor-kutató, író, fejlesztőpedagógus.

TAKÁCS Béla

Úrasztali felszerelések a 17–18. században

Református egyházunk történetében először az 1934-ben rendezett Országos Református Kiállításon nyílt lehetőség arra, hogy gyűlekezeteink műkincsállományának hihetetlen gazdagságáról némi ízelítőt-kaphasson a hazai és külföldi protestantizmus. A kiállításra beküldött úrasztali felszerelések (textíliák, ötvös- és ónművek, kerámia) a használaton kívüli tárgyakból tevődtek össze, tehát csak töredékét láthatta a nagyközönség annak a felbecsülhetetlen értékű anyagnak, ami a reformáció óta egyházközseinkben felhalmozódott.¹

Az úrasztali felszerelések védelme²

A műemlékek és műtárgyak védelme a magyarországi református egyházban a reformáció utáni századokban alakult ki. Maga a műemlékvédelem egyházi eredetű. X. Leó pápa volt az első, aki a műemlékvédelem megszervezésében úttörő tevékenységet fejtett ki, amikor 1516-ban Raffaellót kinevezte a római ásatások felügyelőjévé. III. Pál pápa (1534–1549) pedig rendeletet adott ki az antik műemlékek védelmére.

A magyarországi református egyház hitvallását, liturgiáját, kormányzatát meghatározó 16. századi zsinatok végzései nem tartalmazzak műtárgy és műemlékvédelmi utasításokat, ez a forrongó korszak nem is lehetett alkalmas ilyen problémák felvetésére, vagy megoldására.³ Az egyes zsinatok cikkelyei csak általánosságban beszélnek a templomról, az úrasztali felszerelésekről. Az 1554-es óvári zsinat a képek és szobrok eltávolítását a törvényhatóságra bízta, mert ez nem a lelkipásztorok kötelessége. A Debrecen-egervölgyi hitvallás (1562) idevonatkozó szakasza így szól: „A kegyesek templomainak, legyenek azok fából, vagy kőből építve, mindenütt fényűzés és bábóna nélkülieknek kell lenni. Ne legyenek azokban bálványok, botrányos képek és festmények, hamis tantételek és pogány szertartások és az Isten ígéjével ellenkező hagyományok.” A gönci zsinat végzései (1566) szigorúan meghagyják, hogy „a bálványok maradványait ki kell vetni” a templomokból. Az 1567-es debreceni hitvallás ezeket mondja a templomról: „A pápa miséjére rakott templomokat is, harangokat is megtarthatják a hívek. Első: mert nem imádták a kőfalt, a harangot. Másik ok: Isten sem tiltotta meg a formáját, sőt csináltatott, akiknek példájából csináltuk a templomokat. Továbbá: a Krisztus a hitetlenek zsinagógájába, templomába bement, tanított. Az

apostolok is a pogányok templomába bementek, tanítottak, csak az oltárt, bálványokat szidalmazták, nem a templomot.” A csengeri zsinaton (1570) hozott határozatok között hasonló rendelkezéseket olvashatunk: „a templomokat és a választottak összegyülekezésének helyeit, eltávolítva azokból a képeket, oltárokat” – használhatják a hívek.

Ezeket a zsinati végzéseket a legjobb indulattal sem lehet műemlékvédelmi szempontból pozitívumnak tekintenünk, viszont a reformátori hit alapján álló őseink nem művészetellenességből, hanem bibliai példa alapján, az ígére hivatkozva tisztították meg a templomokat a nem odavaló tárgyaktól. Ez a tisztulási folyamat egyébként már jóval a reformáció előtt megindult az egyetemes keresztyén egyházban, legalábbis annak keleti részén, amikor III. Leó császár 725-ben kiadta az első rendeletet a képek és ereklyék túlzott tisztelete ellen. A bizánci művészet történetében „ikonoklasmus, ikonoklasia” néven ismert képrombolási mozgalom sem tekinthető művészetellenesnek, mert ez elsősorban a rendkívül meggazdagodott, hatalmas tömegeket befolyásoló kolostorok ellen irányult. Az állam és egyház között kiéleződött harc az utóbbi győzelmével végződött. Iréne császárnő 787-ben visszaállította a képek tiszteletét a keleti egyházban.

Az úrasztali felszerelések védelméről a reformáció korában már csak azért sem beszélhetünk, mert ezekből a felszerelésekből meglehetősen kevés volt a református hitre áttért gyülekezetek birtokában. A Debrecen-egervölgyi hitvallás megtiltotta a római katolikus misekelyhek és tányérok használatát. Az úrasztali felszerelésekkel kapcsolatban kimondja: „az Írás ivóeszközökről vagy pohárról emlékezik. Tehát mindennemű edényeket, akár üveg, akár fa, vagy arany és cserép legyenek, vagy rézből és bármiféle ércből készültek, elfogadunk, csak a visszaélés, fényűzés, babona és botrány legyenek eltávoztatva”. A Dunántúlon tartott zsinatok (Reczes-féle kánonok) határozatai kimondják: „A sákramentumok méltósága miatt kívánjuk, hogy mind a keresztes edények, mind a víz tiszták legyenek, az edények ugyancsak arra tartassanak, abbul se ne mosódjanak, se igyanak.”

Bár a rendelkezések arra utalnak, hogy a misekelyheket, ostyatartó tányérokat nem volt szabad használni az úrvacsoránál, nagyon sok egyházközségben, kényszerűségből, mert nem volt más megfelelő kehely, kenyérsztó tányér, a katolicizmusból átvett felszereléseket használták a sákramentumok kiszolgáltatásánál. Arra is vannak azonban bőven adataink, hogy már a reformáció kezdetén megindult az áldozatos szívű hívek részéről az adakozás a templomi felszerelések tekintetében. Több kehely, kanna, tányér, de úrasztali terítő is maradt fenn az eklézsiák birtokában, amelyek már olyan felszerelések voltak, amiket kifejezetten erre a célra adományoztak. Ismételjük azonban, hogy ezekből a gyülekezetek nagy számát tekintve, kevés volt az egyházközségek birtokában. Nyilván ezzel magyarázható, hogy a 16. század végéről származó egyházlátogatási jegyzőkönyvekből miért hiányzik az úrasztali felszerelések számbavétele. A vizitációs jegyzőkönyvek ugyanis csak a „reditus ecclesiae, reditus templi, reditus scholae” adatait rögzítették.⁴

Miskolczi Csulyak István zempléni esperes 1629–1654 között végrehajtott egyházlátogatásai során felvett jegyzőkönyvek adatai azonban már arról tanúskodnak,

hogy a vizitáció során ellenőrizte az úrasztali felszereléseket, utasításokat adott ezek beszerzésére, fegyelmi vétség terhe mellett kötelezte a prédikátorokat az úrasztali felszerelések védelmére, az esetleg elkallódott tárgyak visszaszerzésére. Miskolczi Csulyak István egyházlátogatási jegyzőkönyvei alátámasztják fenti megállapításunkat, mely szerint kevés úrasztali felszerelés volt található az egyes eklézsiák birtokában, ugyanis az esperes vizitációja nyomán kiderül, hogy az 1629-ben végiglátogatott 36 gyülekezetben csak egy-két helyen talált úrasztali felszerelést, a legtöbb helyen csak ígérték, hogy kelyhet, kannát, tálát, tányért, keresztes edényt vesznek. A már korábban adományozott felszerelések is sok esetben gondatlanság, lelkiismeretlenség áldozataivá váltak. Méltatlankodva jegyzi fel Miskolczi Csulyak István, hogy Szécskeresztúrbán „az communióra való pohár, kanna, tányér régen elveszett Johannes Váczi prédikátor idejében, nem tudhatják, ha az prédikátor vagy az bíró vesztette el. Vasa pro sacramentorum administratione non habent... Ducs Gergelyné az communióhoz adott volt egy szép vékony abroszt, de Michael Komáromi elvitte. Admoneálják, hogy restituálja, ha nem, megszegyenül propter sacrilegium”. Parnón ugyancsak megállapítja: „Egy özvegyasszony hagyott volt a sacramentumhoz egy ezüst pohárt, mely volt Tussai Miklósnál, de Lőrincz deák, az Melit Péter uram porkolábjá, mintegy négy esztendővel ezelőtt elvitte. Nem tudják, holott lakják az a Lőrincz deák.” Zétényben javasolja az esperes, hogy a „Rákócziné asszonyomnál lévő coenához való edényeket adják át a pásztor kezébe, mivel félő, hogy Rákócziné ő kegyelme halála után el fog idegenedni az ecclesiától”. A katolikusoktól való félelem határozta meg a varannóiak magatartását, mert a reformáció után még száz évvel sem merték igénybe venni a náluk levő misekelyheket, ugyanis ezt olvassuk az esperesi jegyzőkönyvben: „Vagyon Varannón régi antiquitas kereszt és kelyhek, melyhez magoktól nem mernek nyúlni, félvén a pápistáknak ellenek való dühösségöktől, holott immár is ennek előtte kettőt az tanács közül szent székre citáltak volt.”⁵

A 17. század második felében indult meg fokozottabb erővel az úrasztali felszerelések adományozása. Tehát éppen azokban az időkben, amikor ugyancsak fokozott erővel indult meg az ellenreformáció. Az egyházlátogatási jegyzőkönyvek adatai arról tanúskodnak, hogy ebben a szomorú korszakban szinte már minden eklézsiában megvoltak a szükséges felszerelések és ezeket „vasa coenae, sákramentumokhoz való edények, eszközök, instrumenta sacramentaria, utensilia sacra” címszók alatt pontosan feljegyezték a vizitátorok.⁶ Az úrasztali felszerelések védelmére szintén az egyházlátogatási jegyzőkönyvek nyújtanak adatokat. Atányban (Tiszáninnen) 1665-ben már volt egy „egy singes láda a szent edények tartására”. Az ellenreformáció korát idézik, ugyanakkor a műtárgyvédelemről beszélnek a következő jegyzőkönyvi adatok: Szatmárhegy (Tiszántúl) „vagyon egy 12 ittés kulacs, melyet a harangozó fia az elűzés alkalmával hozott el”.⁷ Alsónémedi (Dunamellék) „egy ezüst pohár, ez a pohár a templom elvételekor el rejtetett és a föld alá is tétetett Lukátsi Gergelyné által, s annak utána testvérje Juhász Pál által Isákra vitettétvén, ezen Isáki ecclesiának ususára engedtetett és ott is volt mind addig, amíg ezen A. Némedi ekklesia romlásából újra felépülvén ide vissza hozatott”. Váchartyán (Dunamellék) „az edények

ezek: két régi fedeles szinte 2 ittész kanna tzinből, mellyek még a hajdani templom el vétele alkalmatosságával emlékezet okáért félre tétettek és sok viszontagságok között mind ez ideig meg maradtak”. Nagykövesd (Tiszáninnen) „a szent edények ki ragadtattak az erőszak alól és tartatnak Kis kövesden, Bari Mihálynál az eklézsia ládájában”. Csomaköz (Tiszántúl) „egy tzin kanna, melly volt a Teremi Rfta ekléziáié, de minekutánna elpusztult, némely ide költözött református gazdák magokkal hozták”. Papos (Tiszántúl) „volna ezen ekléziának egy ezüst pohara, meg virágozva, melly is midőn a régi időben a templom itten el vétetett, több eszközökkel együtt a Jármí ekkla gondviselése alá által vitetett, most pedig midőn az isteni tisztelet újra helyre állott, többekkel edjűtt az ekléziától visszakeréttetett, de a nevezett pohár helyében más arannyal meg futtatott ólom pohár adatott, mellyel a Paposi ekkla meg nem elégszik, hanem nevezet Jármiba vitt s ott levő ezüst pohárhoz jussát fen tartya”. Ácsa (Dunamellék) „az Úr asztalához való edényeket, abroszokat és takarókat 1765-dik esztendőben a templom elvétele alkalmatosságával magáhozvette egy Bokor János nevű buzgó tagjai az ekléziának és 1788-dik esztendőben által adta az eklézsia gondviselése alá”. Piricse (Tiszántúl) „egy czin kanna, mellyet mikor a Nyír Bélteki Ekkla meg szűnt, a Piricsére által költözött reformátusok magokkal hoztak és az Ekléziának adtak”. Kismajtény (Tiszántúl) „négy abroszok, mellyeknek edjike tiszta fejr sáhos gyolts, a másika veres fejtővel varrott, ezek hajdan a Nagy Majtini Reformata Sz. Ekléziájé voltak, de a reformátusok onnan ki üzertvén, Kis Majtinja hozattak által azonnal. Református gazdák által, akik ezen nevezett helyet 1723-dikban megszállották és ugyan azon esztendőben még ekléziát is fundáltak”.

Hathatós eljárásnak látszott a 17. században az úrasztali felszerelések védelmére, amikor az egyes tárgyakat átokfelirattal látták el. Az úrasztali felszerelések megszentelése, ellopása, eltulajdonítása, ellen vésették az átok szövegeket a kelyhekre, kannákra, hímezték az úrasztali terítőkre. Tették ezt azért, mert református őseink életében az átkot nagyon komolyan vették. Egész sor ilyen emléanyagunk van részint a ma is használatban levő felszereléseken, részint az egyházlátogatási jegyzőkönyvekben. A sárospataki egyházközség 17. századbeli nagyméretű kelyhén ez olvasható: „Lónyai Sigmond és hitvestársa Csebi Pogány Klára asszony ajándéka, átkozott legyen valaki, ha ezt a selleget más szükségre fordítja.” Csengersima (Tiszántúl) „Én Becski Susanna, Melit György házastársa adtam ez kannát Isten tisztességére a csengeri templomban úrvacsora kiszolgáltatására, örök emlékezetre, azért valaki ezt másra fordítaná, Isten áldása soha ne legyen rajta 1654.” Aranyosmeggyes (Tiszántúl) „Az Úrnak asztalára adatott ez abrosz az ar. megyesi szent egyházban. Isten tisztességére szentelt marhát a ki más dologra fordítaná, büntetését várhatja magára. Istennek szent sacramentuma osztogattassék ezen mindenkinek üdvösségére. Lónyai Istvánnak özvegye, Báthori Kata ajándékozta, 1627.” Tivadar (Tiszántúl) „Én az tekintetes és nagyságos Albesy Zólyomi Miklós uram megh. maradt özvegye Daróci Sópia czináltatta ész az pohárt a Thivada Eklézia az szent Sákranak ki szolgáltatására, valaki pediglen eszt az poha más egyéb közönséges italra fordítja átkozott legyen, Anno Dni. 1641.”

Átok feliratos edények még a 18. században is előfordulnak Hernádnémeti (Tiszáninnen) „Aki ez pohárt el lopja, az Achan büntetése szálljon reá. Jos. 7:25. – Ha ellenség elviszi, Balthasar büntetésével büntetessék meg. Dan. 5:25. Ao. 1710.” Györke (Tiszáninnen) „egy ón kanna, felirata: Dióssy Mihály adta a szent egyházra, sacramentához. Átkozott legyen, ha ki más ususra fordítja. 1759”. Átkos (Tiszántúl) ón kanna felirata: Átkozott a ki el tulajdonítja az Úr asztaláról. Ao. 1713”.

Külön kell beszélünk a nagyhalászi eklézsia úrasztali poharáról. A reneszánsz díszű poharat 1619-ben vették, felirata szerint „az szegeni falu jövedelméből”. Az átok szöveg a poháron is megtalálható: „Átkozot legien az valaki mas dologra elővenné avagi aladná avagi elvesztené az sz. sacramentomnak kiszolgáltatásaért tartca megh az Isten az Ő nivének tiszteléseet.” A felirat önmagában is ritka és szép példája az úrasztali felszerelések ilyen fajta védelmének, de még érdekesebb az, ahogyan a nagyhalászi ekléziában nemzedékeken keresztül öröklődött a „szent edények” iránti tisztelet, az átok szöveg komolyan vétele. Amikor ugyanis 1809-ben – a pohár megszerzése után közel kétszáz évvel! – a vizitátorok meg akarták vizsgálni az úrasztali felszereléseket, az egyházközség akkori vezetői nem mutatták meg ezeket „szükségtelennek ítélné az eklézsia előjárói azoknak feladását”. A szóban levő pohárról csak ennyit írhattak a jegyzőkönyvbe az egyházlátogatók: „insscriptioja nem tudatik, mivel ki nem adattatott”. Mi volt ennek a merev magatartásnak, rideg elzárkózásnak az oka? A pohár átok szövegében levő egyik mondat: „Átkozott legyen az, aki más dologra elővenné!” A pohárhoz kapcsolódó mélységes tiszteletben, amely szinte a babonáság határát súrolja, kereshetnénk valami misztikus hatást, azonban maga a tény, hogy még az egyházlátogatóknak sem vették elő az úrasztali felszereléseket, akarva-akaratlanul ez a tárgyak védelmét szolgálta. (Sajnos, napjainkban a paramentumokról⁸ való féltőn-szerető gondoskodás nem tapasztalható minden gyülekezetben. Parókiák ebédlőjében, vitrinekben díszként használják a kelyheket, terítőket.)

Népünk és egyházunk viharos történelme folyamán voltak olyan korszakok, amikor hiábalónak bizonyult minden emberi igyekezet, óvintézkedés, védelem: az úrasztali felszerelések ennek ellenére elvesztek. Erre utal az aszalói vizitációs jegyzőkönyv 1665-ből való adata: „ezüst poharak voltak kannával együtt, de azokat a német felveréskor Vámosnál elvesztették”.⁹ Arra is van azonban adatunk, hogy úrasztali felszerelés békeidőben, a templomból tűnt el. A tassi (Dunamellék) eklézsia vizitátorainak feljegyzése szerint az egyik terítőt „valamely istentelen ember az asztalról el lopta”.

Nehéz lenne felsorolni, hogy a különböző háborús időkben milyen módokat találtak az egyházközségek lelkipásztorai, kurátorai az úrasztali felszerelések elrejtésére, annyit mindenesetre megállapíthatunk, hogy a pusztulás minden fajtája ellen védtek elődeink az eklézsia paramentumait.¹⁰

A háborúk, a természeti csapások, esetleg lopás következtében elveszett úrasztali felszereléseket általában mindenütt igyekeztek a gyülekezetek, gyülekezeti tagok pótolni. Az áldozatos szívű adományozók hosszú sora mellett már a 18. század elején nyomát találjuk annak, hogy az ekléziák egymást segítették különböző felszerel-

sekkel. A balajti (Tiszáninnen) egyházközség 1711-ből való vizitációs jegyzőkönyvében olvashatjuk: „A balajti ekla a Nyárádi eklának conferált a visitorok előtt egy veres selyemmel körül sinórozott patyolat kendőt.” Debrecenben 1762-ben úgy határoztak a gyülekezet nőtagjai, hogy az egyik „reczével kotzkáson csinált abroszt”, amely helyett „újjat adtanak az ide való varró asszonyok, valamelly szegény külső eklésiának adgyák”.

A használaton kívüli úrasztali felszerelésekre szintén gondja volt a prédikátoroknak, kurátoroknak. A lovasberényi (Dunántúl) vizitációs jegyzőkönyvben ezt olvashatjuk: „van egy régi czin kanna, mellyel már nem él ma a ecclesia ugyan, de emlékezetnek okáért tartja, kívülről ilyen öreg betűkkel való írás van rajta: Lovas Böreni Szent Gulekozetnek Epitetot, 1695”. Tótvázsonyban (Dunántúl) az 1767-ben szervezett cserép korsót „régiségéért az Ekla ládjában” tartották. Iszkaszentgyörgyön (Dunántúl) megjegyzi az egyházlátogatók az 1720-ban készült „tzifra tserep” korsóról: „csudálni lehet, hogy ez a gyenge edény kevés híjján száz esztendőknél el fojtá alatt éppségben megmaradt”. Bálványoson (Dunamellék) az úrasztali terítők felsorolásának végén ezt írják a vizitátorok: „vagynak ezeken kívül még többek is, mellyeket mivel illendőbbek szerezettek helyettek csak emlékezetnek okáért tartunk”.

Az egyházlátogatási jegyzőkönyvek tanúsága szerint a 17–18. században az úrasztali felszereléseket szinte kivétel nélkül a „szent edények”-nek kijáró tiszteletben tartották, gondozták és őrizték őket. Több száz egyházközség leltárát gyűjtöttem össze ebből a korból az ország egész területéről és mindössze egyetlen adatot találtam, ahol méltatlanul kezelték az úrasztali felszereléseket, viszont ez az egy adat már az úrasztali felszerelések védelmének hanyatló korszakára esik: Zsarnón (volt tornai egyházmegye, Csehszlovákia¹¹) állapították meg 1801-ben jogos felháborodással az egyházlátogatók a paramentumokkal kapcsolatban: „Mind ezeket a drágaságokat a legnagyobb szennyben és gondatlanságban találtuk.”

A 18. század második felében bukkan fel először az a sajnálatos és eléggé el nem ítéhető gyakorlat, hogy ti. a korábban mindenki által „szent”-nek tartott úrasztali felszerelések adás-vétel tárgyát kezdték képezni. Tiszánán (Tiszáninnen) 1754-ben az egyházlátogatási jegyzőkönyv ide vonatkozó szakasza így hangzik: „vagynak 17 darab ruhák, amelyek eladni valók”. Csány, 1799., (Tiszáninnen) „vagynak fejér abroszok, rész szerént hitványok, rész szerént szükség felett lévén el adattathatnak”. Különösen meglepő a kassai egyházközség ugyancsak 1799-ből való vizitációs jegyzőkönyve, ahol a rendkívül értékes úrasztali edények felsorolása után ez olvasható: „A +-el megjelölt portékákat, felesleges valóknak láttatván, el lehet adni, ha az eklézsia szüksége úgy fogja hozni magával.” Már csak az érdekesség kedvéért is közlöm, hogy mik voltak ezek a „felesleges portékák”? „Egy szőlőgerezd formájú fedeles, talpas pohár, melynek a közepén egy ember ezüst bárányt tart a kezében, 1 font 14 lat; Egy zománczos gyönggyel kirakott fedeletes ezüst aranyos pohár, néhai nemzeti Kátai Ferenc uram oblatioja 1653, 1 font 9 és ½ lat; Egy közepin gombos talpas ezüst, emberképpel elegyes virágokban foglalt aranyos pohár, 31 lat; Egy hat szegletű ezüst aranyos pohár, 24 és ½ lat.” Szerencsére ezek közül a mai mértékkel mérve közel

egymillió forint értékű¹² „portékák” közül csak az „ember képpel elegyes poharat” adta el a kassai egyházközség, tudomásom szerint a Nemzeti Múzeumnak. A többi használaton kívüli úrasztali felszerelés, – köztük Lorántffy Zsuzsánna terítője – ajándékképpen a sárospataki református múzeumba került 1880-ban.¹³

Az adatok azt bizonyítják, hogy a paramentumok adásvételének nemcsak a lehetősége állott fenn a 18. század végén, a 19. század elején, hanem ezeket ténylegesen áruba bocsátották. A hernádszentandrás (Tiszáninnen) eklézsia 1807-es vizitációs jegyzőkönyvéből idézem az alábbiakat: „Két ezüst, egy nagyobb más kisebb pohár, szélinn levő virágokkal és keskeny aranyozással, amint az 1744-dik esztendőbeli inventáriumából meg tettük, tartoztak régenten az Ináncsi Ekléziához míg el nem vétetődött (*ti. a templom – T. B.*). Ezeket a két poharakat mint szükség felett valókat szándékozik a Sz. András Ref. Sz. Eklésia el adni, melly szándékát a Tisztelendő Superintendentialis Visitatio helyben hagyta, azon feltétellel, hogyha valaha az Ináncsi Ref. Eklésia restituáltatna, tartozik az árát oda vissza fordítani. Ezek mind ketten nyomnak 13 és fél latot és el is adódtak most a superintendentiális visitatio jelenlétebe 40 Rftokon.¹⁴ Egy, mintegy másfél vagy két ittész füles és fedeles tzin kanna, minden rajta való írás nélkül, melly a régi Ináncsi Ref. Ekléziától jött által. Ez is a ki tetetett feltétel mellett el adódott 3 Rftokon... két ólom tányér, melly ugyan az említett Ekléziától jött által, ezek is mint a fellyebb való el adódhatnak.” Semmiképpen nem menti a hajdani „Sz. András Eklésia” előjárói becsületesnek kevésé nevezhető cselekedetét az a tény, hogy az egyházkerület megbízottainak hozzájárulásával adták el az ináncsiaktól megőrzésre átvett edényeket, de még az sem, hogy megígérték a vételár majdani visszafizetését. Hasonló véleménnyel vagyunk a nagycepelelyi (Dunántúl) egyházközség presbitériumáról, akik 1816-ban úgy határoztak, hogy „a 16 darab alább való és a sz. asztalnál nem használható selyem keszkenőt az előjárók közakarattya szerént nem soká licitálni fogják, hogy a sok hasznavehetetlenek helyett egy vagy két alkalmas vevődhessen”.

A 17. század hősi korszaka után enyhén szólva lehangolónak tűnik a 18. század végi és a 19. század eleji egyházunk lelkipásztorainak, presbitériumainak viszonyulása a korábban „instrumenta sacramentaria”-nak, „utensilia sacra”-nak, „szent edényeknek” tartott és ennek megfelelően kezelt úrasztali felszerelésekhez. Nyilván az egyházi téren jelentkező racionalizmus, világi téren a felvilágosodás eszméi következtében váltak a korábbi „szent edények” a városi polgárság számára „portékává”, az öntudatosodó kisnemesi presbiterek számára „licitálandó és hasznavehetetlen” tárgyká. Nagyon jól tükröződnek ebben a magatartásban a hazai kapitalizmus első csírái: mindenből hasznot húzni, – tisztesség ne essék – még az ősök által ajándékozott úrasztali felszerelésekből is.

Persze voltak kivételek és számunkra ez kell, hogy követendő példa legyen. A nagyhalásziak, a debreceniek, a lovasberényiek, iszkaszentgyörgyiek, bálványosiak éppen ebben a nagyon is anyagiassá váló korszakban, a 19. század elején mutatnak tiszteletre méltó példát az úrasztali felszerelések védelmében. „Emlékezetnek okáért” vigyáznak az ősöktől örökölt paramentumokra, és ha már mindenképpen oda akarják

adni valamilyen célra, ez csak ajándék lehet, csak szép és nemes célt szolgálhat, minden mellékgondolat nélkül.

Az úrasztali felszerelések intézményes védelme csak a 19. század végén indult meg egyházunkban. Ebben az időben kerültek be a használaton kívüli úrasztali edények, terítők, a sárospataki, debreceni, pápai református kollégiumok múzeumaiba.

Summázva az elmondottakat, megállapíthatjuk, hogy a magyarországi református egyházban a műtárgyvédelemnek századokra visszanyúló hagyományai vannak. Az esetleges negatívumok, elszórtan jelentkező, hanyagságra utaló tények ellenére a 17–18. századi prédikátorok, presbitériumok túlnyomó többségükben hűséges gondviselői voltak a reájuk bízott paramentumoknak. A múltból a tüzet szeretnénk átvenni, nem pedig a hamut, tehát a mai lelkipásztorok presbitériumuk számára jó és követendő példát adhat őseink úrasztali felszerelése iránti tisztelete és ezen túl műtárgymentő igyekezete.

Az úrasztali felszerelések adományozói¹⁵

Egyházművészetünk igazi szépsége, csodálatra készítő bősége és változatossága teljes nagyságában a kanonika vizitációs jegyzőkönyvek adataiban mutatkozik meg. Ezek a 17–18. században felvett leltárak nemcsak az úrasztali felszerelések anyagát, díszítését írják le néha meglepő pontossággal, hanem a donátorok, az adományozók nevét, sőt több esetben az adományozás körülményeit is.¹⁶

Jelen tanulmányunkban arra a kérdésre szeretnénk feleletet adni, hogy kik voltak az úrasztali felszerelések adományozói. A kérdésre egyszerű a felelet: a gyülekezet tagjai! A részletes és tárgyyszeretettel leírt leltárak adataiból azonban azt is megtudhatjuk, hogy ezek a gyülekezeti tagok milyen társadalmi réteghez tartoztak. Az egyes társadalmi rétegek milyen mértékben vették ki részüket a gyülekezet fenntartásának gondjából? Közelebbről: milyen mértékben járultak hozzá az úrasztali felszerelések gyarapításához? Vidékenként és korszakonként hogyan mutatkozik meg az áldozatkészség, a református kegyesség gyakorlása?

Az úrasztali felszerelések adományozásának virágkora a 17–18. század. A 17. század minőségben, kegyességben gazdagabb, a tiszta és nemes reneszánsz stílus határozza meg a tárgyak díszítését, a 18. századra a textíliák, ötvöstárgyak dús aranyozása, a barokk stílus a jellemző. A nagy mennyiség sokszor a minőség, a kivitelezés rovására megy. A meglevő leltárak alapján az úrasztali felszerelések adományozóinak száma a legnagyobbak mondható a tiszáninneni egyházkerületben, a gömöri, abaúji, zempléni részeken. Tiszántúlon a szabolcs-szatmári és bihari részek. Dunamellékről és Dunántúlról kevés adat, illetve tárgy maradt fenn, ami a két országrész viharos történelmével magyarázható és semmiképpen nem jelenti azt, hogy ezekben az egyházkerületekben, illetve az itteni gyülekezetek tagjaiban nem lett volna meg az áldozatkészség, a templom iránti szeretet.

Az adományozók száma nagyságrendjének megállapításán túl az is nyilvánvalóvá válik a leltárakból, hogy a donátorok között a 17–18. századi Magyarország

társadalmának minden rétege képviselve van! Mint ahogyan a reformáció eszméi a társadalom egészét, a Mohács utáni Magyarország egész területét áthatották, az úrasztali felszerelések adományozói között megtaláljuk a parasztságot, a polgárságot, a nemességet, a főnemességet, a fejedelmek egyes személyeit. Ha még tovább megyünk a rétegek felosztásában a donátorok közé felsorakoznak a gyülekezetek, a gyülekezeteken belüli közösségek, a prédikátorok, tanítók, professzorok, a falu és a város, a falun belüli közösségek, egy-egy család, céhek, iparosok, katonák, sőt még a más vallású emberek is.

Ebben a felosztásban nézzük végig a 17–18. század egyháztörténetét és az egyházlátogatási jegyzőkönyvek adataira támaszkodva soroljuk fel az úrasztali felszerelések adományozóit. Vizsgálódásunk több esetben átnyúlik a 19. század elejére. Ennek az a magyarázata, hogy főleg a Tiszántúlon az egyházi javak első részletes összeírása csak 1809-ben történt meg. Dunántúlon és a Dunamelléken pedig csak az 1820-as években. A leltárak azonban a már korábban adományozott úrasztali felszerelések adatait is rögzítették, tehát hiteles forrásanyagként tekinthetők.

A parasztság

A reformáció kora paraszttársadalmának szűkös és nagyon sokszor nyomorúságos anyagi helyzete semmiképpen nem engedte meg, hogy a földesúri terhek alatt szenvedő jobbágyság egyháza iránti ragaszkodásának kézzelfogható jelét megmutathassa. Hovatartozása vallási vonatkozásban egyébként is bizonytalan volt. A „cuius regio eius religio” hosszú ideig érvényben levő elve, a megerősödő ellenreformáció szinte lehetetlenné tette, hogy a jobbágy bármit is adományozhasson az úrasztalára. Ahol azonban a vallási ügyek rendeződtek, az eklézsia megerősödött, rögtön nyomát találjuk az adományoknak. A dancsházi gyülekezet „egy messzelyes ezüst poharát” a rávéselt felirat szerint „Dantsházi jámbor emberek adták 1630-ban”. Sályban az úrasztali terítők között 1665-ben „egy paraszt hímmel varrott kendő” volt, Szuhán 1759-ben ugyancsak „paraszt borsós abroszt” jegyeztek fel az egyházlátogatók. Az érdengelegi eklézsia „veres fejtős vászon abroszát, egy öreg paraszt leány, Kis Iloná”, a garbócbogdányiak selyem úrasztali terítőjét „Kováts Kata szolgáló” ajándékozta. A gyömrői templom „kormos öreg ón kannáját közönséges pénzből” a paraszt gyülekezet adományából csináltatták 1727-ben. A kicsiny, rendszerint patrónus nélküli jobbágy eklézsiaik mind maguk szereztek be a szűkös úrasztali felszereléseket. Ezt a polyáni vizitációs jegyzőkönyv így mondja el: „Vagynak ezen filialis ekléziának az Úr asztalához tartozó minden szent edényei szegény szokáshoz képest: abroszai, varrott és selyem keszkenői, butykosa, tzin kannája, tányérja tserep, ládátskája.”

A paraszti társadalom alatt élő népréteg is felbukkan az adományozók között. Hetyenben az egyházlátogatók 1808-ban beírják a jegyzőkönyvbe: „egy tzin pohár, ilyen írással: Szász Mihály koldus vette Isten ditsőségére”. Józsefházán 1773-ban „Sárga Józsi cigány adott az ecclesia számára egy veress selyem skófiomos keszkenőt”.

A polgárság

Református gyülekezeteink megalapításában, egyáltalán a reformáció eszméinek elfogadásában és terjesztésében kezdettől fogva nagy szerepet játszott a városi polgárság. A földesúri hatalomtól független, „civitas”-ban élő, aránylag jómódú, de főleg művelt polgárság számtalan jelét adta egyháza iránti ragaszkodásának. Könyvek kiadására, külföldi tanulmányutakra, iskolák, ispotályok támogatására mindig készek voltak és ez a magatartás az úrasztali felszerelések adományozásában is megmutatkozott. A nagy alföldi cívisvárosokban, a felvidéki bányavárosokban, de magában Debrecenben is az eklézsiák fenntartói a városi polgárok voltak. Az úrasztali felszerelések zömét közösen, vagy egyénenként szinte kizárólag ez a társadalmi réteg ajándékozta. Ha végignézzük a debreceni Nagy- és Kistemplom, az ispotályi templom felszereléseinek 1762-ből való jegyzékét, azt látjuk, hogy a kenyérszító tálakat, tányérokat, kannákat és kelyheket, terítőket, keresztelő készleteket a cívisek adományozták, itt-ott fordul elő egy-egy „nemzetes” címet viselő donátor. Nincs lehetőség arra, hogy a neveket mind felsoroljuk, mindenesetre megjegyezzük, hogy a puritán debreceni kálvinisták sokszor meglepő példáját mutatták az ajándékozásnak. Például Debreczeni János a kistemplom számára „subtilis mesterségekkel kivert és öntött sokféle képekkel” ellátott aranyozott ezüst kannát ajándékozott, amely a rajta levő felirat szerint még 1619-ben Bánffy Györgynek, Bethlen Gábor consiliariusának tulajdona volt. A további felirat így hangzik: „Ez kannát én Debreczeni János vettem Posonyban in anno 1672, ducatis 100”. A debreceni polgárok más gyülekezeteket is megajándékoztak. Ároktő leltárában szerepel egy ón kanna, amelyet „Debreczenben lakó Szabó István adott 1752-ben”. Hajdúsámsonban a „kis hordócskát, mellyben az Úr asztalához való bor szokott fel hordatni az ajánlótól” debreceni szenátor, Baranyi László ajándékozta. Debrecenben és Kecskeméten, e két nagy cívisvárosban működő ötvösmestereknek főleg az egyházi megrendelések adtak folyamatos munkát a 17–18. században.

A nemesség

A polgárság mellett, helyesebben azt megelőzve a kisenemesség az a társadalmi réteg, amely kiváltságánál fogva legfontosabb védelmezője volt a reformált eklézsiáknak. A kezdeti idők nagy sikerei, a reformáció óriási térhódítása viszont annak köszönhető, hogy a nagyhatalmú főnemesség pártfogásba vette a megújított hit hőseit, a reformátorokat. Ezt a magatartásukat azonban legtöbb esetben önző célok motiválták. A reformáció forradalmi ténye lehetőséget adott a katolikus egyházi birtokok felosztására. A földesúr tehát igyekezett ezekből a javakból a lehető legnagyobb részt megszerezni, hogy maga és családja vagyonát, és ebből következő hatalmát növelhesse. Az oligarchák tehát, kevés kivétellel csak addig támogatták a reformációt, amíg ebből hasznuk származott. Amikor azonban az így szerzett vagyon az ellenreformáció térhódítása miatt veszélybe került, azonnal rekatolizáltak, hogy saját birtokaikat megmenthessék. Maradtak tehát a kis- és köznemesek, akik nem voltak kompromittálva a katolikus egyházi javak elkobzásában. A megújított hit számukra csak lelki meggazdagodást jelentett. A török által megszállt hódoltsági területről a nemesség nagy

része elmenekült. Az eklézsiák pártfogásának feladatát ezen az országrészen a városi polgárság vette át, azonban az erdélyi fejedelemséghez tartozó Partiumban, valamint a dunántúli részek reformált gyülekezeteinek patrónusai a kis- és középnemesség soraiból kerültek ki.

Nem sorolhatjuk fel név szerint az úrasztali felszereléseket adományozó nemesi családokat, ez túl hosszú lenne, csak azokat említjük, akik társadalmi rangjuk, nemesi mivoltuk mellett tevékeny részt vettek a falu vagy város közösségi életében is. A donátorok között ott találjuk a nemesi származású bírákat. A kosdi eklézsia úrasztali ezüst poharát 1616-ban Nagy Mihály és Baak Mihály bírók csináltatták. Ugyancsak ezüst kelyhet adományozott a kőszegremetei gyülekezetnek Bartos Márton bíró 1631-ben. A hiripiek ón tányérját „Isten tisztességére tsináltatta a fő bíró több polgárrival egyetemben, 1649”. A szomatori eklézsia ezüst tányérját és kelyhét Klobusitzky Pál, a Rákóczi birtokok jószágkormányzója adományozta 1636-ban. Miskolcra 1664-ben kassai furminder (városi főtisztviselő) Miskolczi Gergely küldött „egy öreg ezüst pohárt és tányért, mind kívül belül aranyasak” – olvassuk a leltárban. Esztár cin poharának ez a felirata: „csináltatott tiszteletes Polgári István uram prédikátorságában és nzs¹⁷ Pap Sámuel főbíróságában, Benkő István uram költségével jobb részint 1736”. A seregélyesi eklézsia úrasztali terítőjét urasági tisztartó 1759-ben, a nagykárolyi gyülekezet vörösréz kannáját uradalmi felügyelő 1760-ban adományozta. Volt rá eset, hogy egy-egy falusi kisenemes teljes úrasztali felszerelést ajándékozott az eklézsiának. Igrici jegyzőkönyvében ezt olvassuk: „A meg romlás után szánakozván betsületes Carsah István uram az Igritzi eklán, az Úrnak sacramentumára ilyen szép ajándékot adott az Úrnak ditsőségére: egy szép aranyas pohár, egy ón kanna, egy ón tányér, egy abrosz, egy szép aranyas keszkenő, miért Isten áldja meg ő kigyelmét, 1682”. A gyönki eklézsia úrasztali felszereléseinek túlnyomó többségét Kántor János „Gyönk helység örökös földes ura” adományozta. E szép cselekedetet némileg lerontja az a tény, hogy a földesúr a maga számára ezüst, a köznép számára azonban csak ón kelyheket csináltatott 1768-ban. Az 1816-ban felvett leltár szerint: „ezen két pohár már haszna vehetetlen tsak nem egészen, mivel mindenik folytatja a bort”.

Református főnemesi családokat is találunk a donátorok között. A Bethlen, Bánffy, Vay, Teleki családok sok értékes ötvös tárggyal, terítővel gyarapították az eklézsiák paramentumait. Külön kell megemlékeznünk Wesselényi Katáról, aki nem számítva az erdélyi gyülekezetek számára ajándékozott úrasztali terítőit, a tiszántúli eklézsiáknak 27 úrasztali terítőt adományozott az 1770-es években.

Összességében nézve az egyházlátogatási jegyzőkönyvek leltárait, megállapíthatjuk, hogy a falusi kisenemességben mindig több volt az áldozatkészség temploma iránt. Ezt mutatja a néhány száz lelkes tiszáninneri gyülekezetek meglepően gazdag műkincsállománya. Ezzel szemben a több ezer lelket számláló mezővárosokban aránylag kevés paramentumot találunk. Tegyük egy összehasonlítást: Hajdúböszörményben 1712-ben volt az eklézsiának egy ezüst kannája, két ezüst tányérja, három ezüst kelyhe, négy ón kannája, egy ón tányérja, tizenöt terítője, hat szőnyege. A jóval kisebb ónodi eklézsiának 1757-ben volt egy ezüst kannája, hét ezüst kelyhe, négy ezüst tá-

nyérja, három ón kannája, tizenhárom terítője. Hajdúböszörményben összesen 31, a kis falusi gyülekezetben, Ónodon 28 darabból állt az úrasztali készlet. Ugyanilyen gazdagságot tapasztalunk a tokaji, bodrogkeresztúri, mádi, szendrői, szikszói eklézsiákban, ahol az úrasztali felszerelések túlnyomó többségét kis- és kurtanemes egyháztagok adományozták.

Fejedelmek

Nem térünk ki annak a kérdésnek taglalására, hogy a magyarországi református egyház mit köszönhet az erdélyi fejedelmeknek, mert ez meghaladná tanulmányunk keretét, de annak illusztrálására, hogy patrónusi tevékenységük a városi és falusi eklézsiák úrasztali felszereléseiben is megmutatkozik, több adatot sorolhatunk fel. A fejedelmi donátorok között ebben a vonatkozásban kétségtelenül az első hely I. Rákóczi Györgyöt és feleségét, Lorántffy Zsuzsánát illeti meg. Az 1630–40-es években aranyozott ezüst úrasztali kannát és két tányért adtak a kassai, úrasztali terítőt a nagyecsed, kannát a mádi, kannát és kelyhet az ónodi, keresztelő tálat a sárospataki, kannát a sátoraljaújhelyi, úrasztali terítőt a tállyai, kannát a tolcsvai eklézsiáknak. A Rákóczi család jelmondatával ellátott úrasztali felszerelések – a tállyai terítő kivételével¹⁸ – ma is megvannak.

I. Rákóczi Györgyön kívül még két erdélyi fejedelem neve maradt fenn az egyházlátogatási jegyzőkönyvekben. A mezőkaszonyi eklézsia ezüst kelyhét Bocskai István adományozta, a técsői gyülekezet kenyérszító tálját Barcsay Ákos, még mint Huszt várának kapitánya 1647-ben ajándékozta.

Névtelen egyháztagok, gyülekezetek

Nagyon szép példái a közös teherviselésnek azok az úrasztali felszerelések, melyek a gyülekezetek névtelen tagjainak együttes, vagy egyéni adakozásából kerültek a templomokba. A puritán kegyesség sok esetben nem tartotta szükségesnek a név feltüntetését az úrasztali terítőkön, kelyheken, tányérokon, csak az ajándékozás tényét, idejét jelölték meg. A gyülekezet tagjainak összefogására egészen korai példát találunk, amely ugyan csak tervezet formában maradt fenn az egyházlátogatási jegyzőkönyvben, de az adat önmagában is érdekes. Miskolczi Csulyak István zempléni esperes 1641-ben megállapítja a makkoshotyкаи eklézsiában, hogy „az tányérnak vételére elegendő pénzt adtak a pásztornak, de nem látták eddig, hogy vött volna”. A técsői gyülekezet ezüst kelyhét „egy néhány Istenfeloe Ember csináltatta Isten tiztessegere 1659-ben”. A kunszentmiklósiak „alamisnabol csináltatták” 1743-ban az ezüst kelyhet. A kunmadarasiak ón kannája „közönséges költséggel” készült 1786-ban. A decsiek terítőjét „a Reformata Sz. Eklézsiá 50 személyei” csináltatták 1779-ben. A nagyvarsányi templom kannáját felirata szerint „Isten ditsősségére szerzetté egy jövevény” 1738-ban. Szödemeteren az úrasztali terítőt és kék szőnyeget „egy valaki itt lakos” ajándékozta 1792-ben.

Számtalan adatunk van arra vonatkozólag is, hogy a gyülekezetek egymást segítették, ajándékozták meg úrasztali felszerelésekkel. Volt rá eset, hogy kölcsönadták a

tárgyakat, amíg a szükségben levő gyülekezet pótolta a hiányt, de nagy általánosságban örökbe adták egymásnak a felszereléseket. Ez a régi és szép gyakorlat átnyúlik a 19. századba is és ennek egyik maradandó példája a tállyai eklézsia számára ajánlékozott nagy mennyiségű felszerelés. A tállyai templom, parókia, iskola 1810-ben leégett. Az úrasztali edények, terítők elpusztultak. A tűzvész után 14 szomszédos gyülekezet és annak tagjai összesen 35 darabból álló felszerelést adományoztak a tállyai templom számára.

A vizitációs jegyzőkönyvekben annak is megtaláljuk a nyomát, hogy maga az egyházmegye ajándékozott úrasztali felszereléseket. A kiskolcsi eklézsia ezüst poharát a „Szatmári Tisztes Tractus” adományozta 1629-ben. Az otrokocsi két ón kannáját a gömöri traktus ajándékozta 1735-ben.

Prédikátorok, gondnokok, professzorok, tanítók

Mindig jó hatással volt a gyülekezet tagjaira, ha az eklézsia vezetői, elsősorban a prédikátorok nemcsak ösztönözték a híveket az úrasztali felszerelések adományozására, hanem ebben a nemes igyekezetben maguk jártak elől szép példával. Mindkét esetre vonatkozóan találunk adatokat a vizitációs jegyzőkönyvekben. A mezőtúriak ezüst kenyérszító tányérján ezt olvassuk: „Készült ez Úr asztalára való tányér betsületes András István, Varga Mihályné, Gulyás Balázs, Varga Pál uraimék, Szűcs Mátyásné, Varga Mihályné, Csefiné aszszonyomék költségével, Somogyi István Turi akkori prédikátornak intése által. Ao. 1670”. A hernádnémeti egyházközség aranyozott ezüst poharát a gyülekezet tagjai a lelkipásztor serénysége, szorgalmatosága folytán vásárolták és ezt rávésették a pohárra: „Tiszteletes Jenei Sámuel akkori együgyű prédikátor industriajabol, Ao. 1710”. Az izsnyétei ón kannán ez a felírás van: „Posahazi Mihály Sáros Pataki ekkl. lelki pásztora vötte, Ao. 1652”. A mezőpetri eklézsia úrasztali selyem terítőjét „keresztúri István ecclae. minister” ajándékozta 1718-ban. Csomaköz „sáhos abroszát” Sályi Mihály prédikátor adományozta. Volt rá eset, hogy a lelkipásztor és felesége együtt ajándékoztak úrasztali felszerelést. A kabai eklézsia terítőjén ezt olvassuk: „Kabai Dániel hazajanak prédikátora és felesége Isten ditsősségére jó szívvel adták, 1727”. A lelkipásztorok özvegyeit is megtaláljuk a donátorok között. A csepei templom egyik vászon abroszát Helmetzi Péterné özvegy prédikátorné adta. Érdemrege leltárában ezt jegyezték fel: „egy kis selyem keszkenő, valami prédikátorné ajándéka”.

Mindössze egy püspököt találunk az adományozók hosszú sorában. Sajóivánkának Szentgyörgyi Sámuel tizsáninenni superintendens ajándékozott egy ón kannát 1735-ben. Szintén csak egy professzor képviseli a református kollégiumokat a donátorok között. Hatvani István debreceni fizika professzor a monostorpályi eklézsiának egy ón keresztelő készletet ajándékozott 1771-ben.

Gondnokok, kurátorok neve sokszor csak olyan formában van feljegyezve, főleg az úrasztali edényeken, hogy a gyülekezet által közösen adományozott felszerelést kinek a „prédikátorságában, gondnokságában” vásárolták. Ezekből a feliratokból néha komikus esetek adódtak. A fulókércsi eklézsia ón kannáján ez olvasható: „Tsináltatta

ns. Kiss Pál és Jenei Judit aszszony Módvai József prédikátor aszszonyságába”. A vésnök eltévesztette a szöveget, kétszer írta az „aszszony” szót, az egyiket ugyan áthúzta, de még most is így olvasható a szöveg: „Módvai József prédikátor aszszonyságába”.

A gondnokok sorát 1618-ban Túri Szabó Ambrus és Szíjjártó János egyháziak nyitják meg, akik a debreceni „öreg és kisebbik templom” számára egy-egy ón kannát csináltattak. A gondnokok nevét nem sorolhatjuk fel, tényként megállapíthatjuk azonban, hogy egyházi törvényeinkben biztosított jogaik gyakorlása közben kötelességükről sem felejtkeztek meg: úrasztali felszereléseket adományoztak az eklézsiáknak.

Ugyanezt tették a rektorok és tanítók. Batiz leltárában szerepel egy ón tányér, amelyet Mózes Mihály rektor ajándékozott. Szamoskőröd terítői közül az egyiket az iskola tanítója adományozta.

A falu és a város. A falun belüli közösségek

A falu és a város, mint politikai közösség a 17. század folyamán szoros kapcsolatban állt a gyülekezettel, az ekléziával. A két közösség vezetői a tiszta református közösségekben, városokban ugyanazok a személyek voltak. Falvakban a bíró, városokban a főbíró az eklézia gondnoka volt, a presbiterek esküdti vagy szenatori tisztséget töltöttek be. A consistorium intézte a falu és az eklézia ügyeit egyaránt, de a két közösség iránt megmutatta kötelességét is. Ebből a hosszú ideig fennálló kapcsolatból adódott, hogy maga a falu és a város ajándékozta meg a templomot úrasztali felszerelésekkel. Egyik régi és nagyon szép példája ennek a gyakorlatnak a nagyhalászi eklézia úrasztali ezüst pohara, melyet a felirat szerint 1619-ben „az szegény falu jövedelméből vettek 13 forinton az Isten házához”. A poháron a főbíró és az esküdtek neve is olvasható. Az ádándi gyülekezet három ón kannáját „a község collatumabol” csináltatták 1810-ben. A „község” megnevezés alatt ebben az esetben a faluközösség értendő, mert még a 19. század elején is az egyházközséget „ekklésia” névvel jelölték.

A gazdagabb városok, mezővárosok, sőt bányavárosok szintén megtalálhatók a donátorok között. Az udvari eklézia ón kannáját 1645-ben a rávész felirat szerint „Felső Bánya városa adta udvari Nagy András emberségéért”. Adatok hiányában nem tudjuk megállapítani, hogy Nagy András milyen szolgálatot tett Felsőbánya városának, tény azonban, hogy „emberségét” a város ilyen módon honorálta. A munkácsi ezüst kannáját „Munkács várossá cinaltatta Isten tisztességére” 1665-ben. A técsői eklézia kenyérszótó tálját „Teczo Varosa csinaltatta Isten tisztességére” 1659-ben. Hajdúböszörményben 1720-ban Kömlei Kiss András hajdú-főkapitány „reparáltatta” azt az ezüst poharat, ami korábban „H.beszermei Várostul csináltatott”. Még érdekesebb a mezőkeresztesi eklézia 1736-os jegyzőkönyvében olvasható adat: „egy újj török szőnyeg 13 Rhénes forint az árra, tíz forintot adott belé Kovács Istvánné, a többi a város expleálta”, vagyis a hiányzó három forintot a város pénzéből pótolta és így Kovács Istvánné és Mezőkeresztes városa közösen vették a templomi szőnyeget.

A falun belüli közösségek csoportjába a házastársak, a család, a testvérek közös adományait soroljuk. Leggyakoribb eset amikor a házastársak együtt adományoztak

úrasztali felszerelést az eklézsiának. A számtalan példából csak néhányat említünk: Szöllősvégardó, ón kanna felirata: „Uram légyen kedves előtted szolgálád, szolgálód méltatlan munkája, Nagy Sigmond, Sonkodi Susanna, 1650”. Hejőszalonta, ezüst pohár felirata: „Nemzetes Széles András uram és Göntzi Klára aszszony Istentül ingyen vett javaibul ajándékozta” 1732. A család közös adományának szép példája a kisvarsányi eklézia ezüst kelyhe. Felirata így hangzik: „En F. I. fiaimal együtt vöttem 1677”. Hasonló a borzovai ezüst tál felirata: „Farnádi György és felesége Komlói Borbálával és fíjával Jánossal, 1693”. A dunaszentbenedekiek úrasztali terítőjét „késztette Vidók Mihály édes anyjával együtt 1797”. A somi egyházközség 1816-os leltárában ezt olvassuk az aranyozott rézkehelyről: „Major Annának halála után el adott ruháiból édes anyja csináltatta”, vagyis a fiatalon meghalt Major Anna ruháit édesanyja eladta, az árából pedig úrasztali kelyhet adományozott.

A testvérek közös adományára is találunk példát. A borzovai eklézia ezüst poharát három testvér Borzovai Mátyás, György és András ajándékozta 1693-ban. A gacsályi templom egyik úrasztali terítőjét szintén három testvér, Újhelyi Polixéna, Drusilla, Julianna ajándékozta, 1770-ben. A monokiak ón tányérja hagyatékból került az úrasztalára, amikor „Fejér János gyermekei osztottak, egy ón tányért ajándékoztak az úrasztalára”, olvassuk az 1806-os leltárban.

Céhek, iparosok

Külön tanulmány keretében szándékozunk foglalkozni a céhek egyházi kapcsolataival, ezért itt csak vázlatosan ismertetjük a vizitációs jegyzőkönyvek ilyen vonatkozású adatait.¹⁹ Ezek alapján megállapítható, hogy a céhek fennállásuktól kezdve mindig jelentős befolyást gyakoroltak a községek, városok politikai, gazdasági és vallási életére. A református egyházközségek presbiteri között ott találjuk a céhtagokat is és ezzel magyarázható, hogy a céhtag, vagy maga a szervezet úrasztali felszereléseket adományozott az eklézsiáknak.

A céhek és céhtagok mellett az iparosok nevét is megtaláljuk az úrasztali felszereléseken, bizonyosságul annak, hogy ez a társadalmi réteg is képviselve van a donátorok hosszú sorában. A vissi eklézia ezüst tányérját és kelyhét, ón kannáját 1642–46-ban Gyöngyösi János sátoraljaújhelyi ötvös (aurifaber), a csengerbagosi ezüst poharát és úrasztali „keszkenőjét” 1673-ban Oláh Mihály „szatmári lakos csizmadia mester”, a tiszánai eklézia kenyérszótó tányérját „a rosnyai tsapók” ajándékozták. Szinpetribe Ferencz János molnár „egy kék festékű meg aranyozott három lábú gyámolt ajándékozott, mely a keszkenőket tartja” — olvassuk a leltárban. A decsiek ón kannáját 1764-ben a „Sárvizenn levő malmos gazdák tsináltatták”.

Katonák

Meglepően nagy számmal találunk a donátorok között olyan egyháztagekat, akik a katonaság, vagy valamilyen katonai jellegű szervezetbe tartoztak. A közkatonától a tábornokig szinte minden rendfokozat előfordul az adományozók között. Több esetben a katonai rang polgári, helyesebben rendőri tisztséget jelent. A tizedes és

hadnagy cím a 17–18. században nemcsak katonai rendfokozatot jelentett, hanem polgári tisztség megjelölése volt. A tizedesek rendszerint városi, mezővárosi hajdúk, rendőrök, a tanács rendeleteit kihirdető alkalmazottak voltak. A hadnagyok pedig rendőri tisztséget töltöttek be, illetve az ilyen jellegű szervezet vezetői voltak. A nemesek sorából választott vezetőt „a nemesek hadnagyának” nevezték. Az úrasztali felszereléseken ezek a tisztségek néha határozottan utalnak a katonai rendfokozatokra, néha azonban a feliratok polgári tisztséget jelölnek.

A közkatonák közül elsőnek említjük Paál Deákot, aki 1688-ban Nándorfehérvár felszabadítási harcaiban vett részt és miután innen szerencsésen hazatért, a hídvégardói eklézsiának Isten iránti hálából egy szép hímzett török terítőt adományozott. A taktaharhányiak „tarka pamut kendőjét” 1755-ben Békési György közkatona, a tarcaliak török terítőjét Váradi András katona ajándékozta. A zsákai eklézsia „ezüst, arannyal ki pallérozott” poharát felirata szerint: „Csináltatták Porkoláb Garabucsi Mátyás, Török Gáspár tizedesek 1636”. Hernádnémeti ezüst poharát „Béres Márton város hadnagy, Pásztor János és Aradi Mihály sereg hadnagy 1710-ben ajándékozta”. Berettyóújfalu aranyozott ezüst tányérján ez olvasható: „Cziordás Matias hadnagy lévén csináltatta 1615”. Pécelre „Székely Mihály Eszterházi Regiment hadnagya” 1755-ben négy úrasztali terítőt ajándékozott. Bácsaranyosra Lónyai Ferenc „császár fő hadnagya” aranyozott ezüst poharat adományozott 1794-ben.

A maguk korában fontos tisztséget betöltő várkapitányok közül iktári Bethlen István, Várad alkapitánya 1631-ben a tasnádi eklézsiának ezüst poharat, Kun István Szatmár várának kapitánya pedig a rozsályi eklézsiának ezüst tányért ajándékozott 1647-ben. Apagyra Zoltán Mihály kapitány adományozott „egy kised ezüst tányért”.

A hajdúkapitányok közül szintén két főtiszt található a donátorok között. A debreceni Nagy- és Kis templom számára Zólyomi Dávid, „az egész Hajdúságnak fő generális kapitánnyá” egy-egy nagy méretű, művészi kiviteli ezüst kannát ajándékozott 1631-ben. Hajdúszoboszlóra Fekete Mihály hajdúkapitány 1658-ban ezüst kenyérsztó tányért adományozott. Végül Belezsnay Miklós generális az ócsai eklézsiait ajándékozta meg 1769-ben egy ezüst tányérral és egy ezüst kehellyel.

Más vallásúak

A 17. században, a nyílt ellenreformáció korszakában, de még a 18. század első felének rejtett ellenreformációs időszakában szinte elképzelhetetlennek látszott, hogy más vallású, különösen római katolikus egyháztag valamilyen jelét adta volna a református egyház iránti megbecsülésének, szeretetének. A két egyház közötti ellentét, mely a hívek magatartásában is megmutatkozott, úgyszólván kizárta ennek lehetőségét. II. József Türelmi Rendelete hozhatott és nyilván hozott is némi változást a két egyház közötti kapcsolat békés irányba való alakulásában. Ennek bizonyítéka a Szabolcs megyei piricsei eklézsia 1809-ben felvett leltárában olvasható adat, mely szerint az úrasztali „stráfós selyem kendőt, tekintetes Eröss Gábor úr és élete párja Beretzky Mária aszszonyság, római hiten lévők ajándékozták”. Évszám nincs feltüntetve az ab-

roszon, valószínű azonban, hogy az adományozás 1780 után történt. A piricsei római katolikus egyháztagok közel kétszáz évvel ezelőtti adománya régi és szép példája az egyházak közötti békés kapcsolatok napjainkban kialakuló gyakorlatának.

Dolgozatunk bevezetőjében feltettük a kérdést: kik voltak az úrasztali felszerelések adományozói? Reméljük, sikerült bemutatnunk – hiteles források, több esetben ma is meglévő, kézzel fogható tárgyak alapján –, hogy ebben a nemes igyekezetben, áldozatkészségben magyarországi református egyházunk tagjainak teljes egésze, – a maga sokszínűségében, de mégis csodálatos egységében – mindenki részt vett, aki reformált hitével szerette gyülekezetét, templomát és ezt cselekedetekkel is megmutatta.

*

Negyedszázada távozott közülünk Takács Béla (1930, Sárospatak – 1997, Debrecen) református lelkész, művészettörténész, a néprajztudomány kandidátusa, a sárospataki (1958–73), majd a debreceni (1973–1994) református kollégiumi múzeum igazgatója, a tolcsvai (1966–73), majd a Debrecen–Mester utcai (1973–1990) gyülekezet lelképásztorra. Sokoldalú szakmai és tudományos életműve muzeológusként teljesedett ki: gyűjtötte, kutatta, kiállította, feldolgozta és publikálta a magyar református egyházművészet remekeit. Halálának 25. évfordulóján két, e tárgykörben megjelent tanulmányának újraközlésével emlékezünk munkásságára. A szöveget egybeszerkesztette és a kiegészítő jegyzeteket írta Bolvári-Takács Gábor.

Jegyzetek

- 1 Vö.: Takács Béla: Országos Református Kiállítás 1934-ben = Theologiai Szemle, Új folyam XXVII. évf. 1984. 5. szám, 309–313. o.
- 2 Eredeti megjelenés: Takács Béla: Úrasztali felszerelések védelme a 17–18. században = Theologiai Szemle, Új folyam XVII. évf. 1974. 3–4. szám, 74–77. o.
- 3 Vö.: Kiss Áron: A XVI. században tartott magyar református zsinatok végzései. Magyarországi Protestánsok, Budapest, 1881.
- 4 Az egyházlátogatási jegyzőkönyvek kiadása évtizedekkel ezelőtt megkezdődött. Lásd pl. a Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei „Acta Patakina” sorozatának Dienes Dénes által szerkesztett VIII., XII. és XIII. kötetét (2001, 2003, 2003), továbbá: Dienes Dénes (szerk.): Református egyház-látogatási jegyzőkönyvek. 16–17. század. Osiris Kiadó, Budapest, 2001.
- 5 Zoványi Jenő: Miskolczi Csulyak István zempléni esperes (1629–1645) egyházlátogatási jegyzőkönyvei = Történelmi Tár, 1906. 69, 70, 76. o. (A szerző jegyzete.)
- 6 Nagyon megnövelte volna a jegyzetanyagot, ha az egyes idézeteknél, az egyházközségek nevének mellett a pontos levéltári jelzettel. Adataim a különböző időkben felvett egyházlátogatási jegyzőkönyvekből valók. E jegyzőkönyvek az egyházkerületi levéltárakban találhatóak Budapesten. Debrecenben, Pápán és Sárospatakon, illetve ezek – témánkra vonatkozó – kivonatai saját adattáramban. (A szerző végjegyzete. A nevezett adattárat Takács Béla örökösei a Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményeinek ajándékozták.)
- 7 Soltész János: A nagybányai reformált egyházmegye története. Nagybánya, 1902. 304. o. (A szerző jegyzete.)

8 Paramentum: eredetileg a katolikus papi díszruha, az oltári felszerelések és a templomi kincsek összefoglaló elnevezése; itt az úrasztali felszerelések szinonimája.

9 Az adat I. Rákóczi György 1644-es felvidéki hadjáratára utal, amelynek eredményeképpen a fejedelem elfoglalta Abaúj-Torna vármegyét, majd III. Ferdinánddal 1645-ben békét kötött. Sziklay-Borovszky: Magyarország vármegyéi és városai. I. köt. Abaúj-Torna vármegye és Kassa. Budapest, 1896. 506. o. (A szerző jegyzete.)

10 A II. világháború végén a zubogyiak (Tiszáninnen) a kútba süllyesztették az ezüst úrasztali felszereléseket. (A szerző jegyzete.)

11 ma: Szlovákia

12 Az összeg mai vásárlóértéken kb. 66 millió forintnak felel meg.

13 Szuhay Benedek: Az egyházlátogatás. Miskolc, 1900. 213. o. (A szerző jegyzete.)

14 Rft: rhénes forint, a Habsburg birodalom fizetőeszköze 1750–1857 között.

15 Eredeti megjelenés: Takács Béla: A református úrasztali felszerelések adományozói a XVII–XVIII. században = Theologiai Szemle, Új folyam XVIII. évf. 1975. 1–2. szám, 39–43. o.

16 Lásd a 4. és 6. számú jegyzeteket.

17 nemzetes

18 A tállyai templom 1810-ben leégett, az úrasztali felszerelés megsemmisült.

19 Vö.: Takács Béla: Céhémlékek falusi és városi református templomokban = Theologiai Szemle, Új folyam XIX. évf. 1976. 3–4. szám, 77–81. o.

Maros Éva:
Element a kedves

TÁMBA Renátó Az otthon tarka képei

Perlmutter Izsák gyermekábrázolásai

Perlmutter Izsák művészete

Perlmutter Izsák (1866–1932) egyike volt azon erősen akadémikus-naturalista tanultságú festőknek, akiknek a századforduló táján szembesülnie kellett a modern művészet által állított újabb esztétikai kérdésselvetésekkel, kihívásokkal. Kortársaihoz, Ferenczy Károlyhoz, Vaszary Jánoshoz és Rippl-Rónai Józsefhez hasonlóan ő is új stílust alakított ki,¹ s csakhamar nagy koloristává vált, még ha egyesek ezt a fajta kolorizmust zavarosnak, túlterheltnak, túlbonyolítottnak is érezték, mint például Elek Artúr.² Pedig Perlmutter a színharmóniák zsenije, művein egyszerre él egymás mellett számos szín, s így képes tökéletes összhangzatot elérni. Hosszú párizsi és hollandiai tartózkodását követően harmincas éveinek végén tért vissza hazájába, majd nem sokkal később letelepedett Rákospalotán, hogy ott színekben és részletekben gazdag enteriőröket, pontosabban enteriőrbe helyezett életképeket fessen. Képei Rippl-Rónaival szemben dinamizmust árasztanak, alakjait a *Kalitkás nő* mesterével szemben benső mozgalmasság jellemzi.³ A természet egészét átható változékonyság, a természet tünékenységének rögzítésére irányuló törekvés⁴ hatja át festményeit, hiszen művein minden „vibrál, reszket, világít, él”,⁵ valami belső, fojtott izgatottságot juttatva kifejezésre.

Szobabelsői az otthonosság, a polgári jólét (és jóllét) érzését árasztják magukból, parasztszobák, fonó és krumplipucoló, borsófejtő asszonyok és lányok egész sorát festette meg Szolnokon, Besztercebányán, majd Rákospalotán, de enteriőrbe helyezett jeleneteken kívül utcai életképeket is alkotott.⁶ Képein soha nem látunk szűkölködést vagy nélkülözést, ehelyett jómód vesz körbe mindenkit – ezt a jómódot fejezik ki a színes ruhák, terítők, függönyök, csipkék, a feltornyozott párnák, a cifra kézimunkák is.⁷ Az 1910-es, 1920-as évek magyarországi életéről,⁸ közelebbről a polgárosuló vidék mindennapjairól festenek gazdag képet zsánerjelenetei, tükröztetve az ábrázolt társadalmi rétegekben uralkodó anyagi és érzelmi biztonságot, gazdagságot, valamint a sokszínű anyagi kultúrát, amely ugyancsak társadalmi jóllétet fejezi ki.

A művész felfogására nagymértékben hatott a plein air és az impresszionizmus, művei kevésbé tűnnek megkomponáltak. Vidéki jelenetein a véletlen szülte valóság-részletek a sugalmazás érzete nélkül jelennek meg, akár csak Jules Bastien-Lepage,

Monet, Manet, Degas vagy Pissarro képein, az esetlegesség mozzanatóból fakadóan pedig minden képelem (minden tárgy és emberi alak) azonos hangsúly alá kerül.⁹ Művein tehát az alakok és a környezeti elem egyazon súllyal szerepelnek, így a természet vagy az enteriőr színfoltjaiból nem válnak ki a figurák. Pillanatfelvétel-szerűen ható kompozícióinak fő törekvése nem más, mint a figuráknak a környezetbe történő szerves bekapcsolása az alakok és a levegő egységesítése, a színértékek egybeolvasztása, a karakterek nagy színegységbe foglalása által.¹⁰ A kompozíció formai egységeit a fény egyenletes tündöklése foglalja egybe, ragyogást adva ezzel a színeknek.¹¹ A fény teremti tehát a formákat, de hiába hogy belőle élnek, a formák megőrzik önálló életüket e képeken.¹² A fényeknek a színekre és formákra gyakorolt hatását elemezte képein, s ez a pozitivisták megközelítés kissé perifériára szorította nála a tárgy iránti érdeklődést, noha ettől függetlenül művei nem mentesek a drámai hangtól sem. Őt elsősorban mégis a természet érdekelte: festményein a pozitívizmus¹³ és Ruskin új természete, természet iránti áhítata ül diadalt.¹⁴

Kompozícióin a fények nem igazán hangsúlyosak, ehelyett a levegőtől felszívott, annak hatására kivilágosodó szelídebb színekben pompáznak felületei, visszaadva ezáltal a békés vidéki mindennapok mozgalmas harmóniáját. A színértékeket azok lefokozása révén közelítette egymáshoz, valamint a szövevényesen kavargó vonalak látványa által.¹⁵ Képeire a színek tarkasága jellemző, s ezt csak fokozza a tükör elhelyezése némelyik művén.¹⁶

Kompozícióin véletlenszerűen kiválasztott élettöredékeket dolgoz ki, azt a benyomást sugallva, mintha a jelenet az élet végtelen folyamából volna kiragadva.¹⁷ Miképp Lázár Béla írta róla, „az egyszerű létezéshez, a véletlen adta valóságreszlethez”¹⁸ fordult, hogy új forma- és színmegoldásait akadálytalanul érvényre juttathassa. Művei dekomponáltsága jelenetválasztásának viszonylagos közömbösségéből fakadt, amelyet az a Liebermann által is vallott felfogás magyaráz, miszerint a tárgy iránti érdeklődés a festői kvalitás rovására megy.

Az érzékelés által közvetített benyomás „tisza és egyszerű”¹⁹ megjelenítésére, „a szüntelenül áramló élet” vibrálásának²⁰ rögzítésére törekedett egy „feltétlenül esztétikai magatartás”²¹ jegyében, messze eltávolodva az akadémián tanult látási előítéletektől, látáskonvencióktól.²² A clair-obscur technikájával, s ebből fakadóan az emlékszínekkel felhagyva a prizma színeihez fordult ő is, mint impresszionista elődei: a lilák, zöldek, sárgák, kékek, vörösek megannyi árnyalatában lubickolnak felületei.²³ A színek festője volt ő, de az impresszionisták fénytani felfogása alapvetően hatott színkezelésére.

Perlmutter jelenetein minden szokatlan perspektívában tárul elénk, feszültséget magukban hordozó furcsa, tört mozzanatokkal jelennek meg előttünk a szereplők, akik szoros, bensőséges kapcsolatot ápolnak egymással, mint az a megjelenített emberi gesztusokból, a csoportfűzésből, illetve a színek és formák ritmikájából kitűnik.²⁴ Mindazonáltal képeiből következtethetünk a festőiskoláktól elforduló művész magányos, zárkózott természetére is, a színértékek lefokozása, a színtilizálásból fakadó hűvös, higgadt stílus is erre utal.²⁵

Ember és gyermek Perlmutter festészetében

Bár Perlmutter felfogásától távol áll a voltaképpeni társadalomábrázolás tendenciája, a művész szobabelsős életképein mégiscsak megjelenik a polgárosuló paraszti társadalom szigorú erkölce. Visszatérve a korábban már említett holland életképfestészet hatására, akár csak Ostade, Droochsloot vagy Steen képei, Perlmutter Izsák jelenetei is a puritán erkölcsöket hordozzák magukban, akaratlanul is azokat mutatják meg. Azonban a holland életképfestészethez képest jelentős különbség, hogy ő már nem moralizáló-humanista szándékkal teszi ezt, hanem inkább objektív-leíró attitűddel, mintegy esetlegesen rámutatva a szigorú puritán életrenddel együtt járó lelki jelenségekre is, de nem hangsúlyozva azokat. Továbbá itt nem kifordított módon (az erkölcsstelen életviteltől való óva intéssel), egyfajta negatív morális tükrön keresztül²⁶ jut szóhoz a szorgalom és mértékletesség morálja,²⁷ hanem, ha szándéktalanul is, de közvetlenül, a mindennapi valóság eseményeinek leíró célzatú ábrázolásának keretein belül.

Némelyik alkotásán a művész felesége, Foltányi Gizella, illetve fogadott lánya, Gizike (becenevén Cleo) is megjelenik (ő rendszerint kalapban – például: *Cleo fehér kalapban*, 1920-as évek eleje), akit felesége nővérétől vettek át és fogadtak örökbe. Saját családjának tagjait gyakran a párizsi divat szerinti öltözékekben festette meg, s e művekről is derű árad.²⁸

A művész életképein gyakorta ábrázolta a polgárosuló vidék családi életét és a gyermekkorát is. E művein békés, szerető közegben, a biztonságot nyújtó otthon melegében láthatjuk a gyermekeket, esetleg a természetben, vagy épp egyedül egy szobában, valamiféle rejtélyes mélabútól átjártan. Gyermekábrázolásain a gyermekfigurák is ugyanolyan hangsúlytalanul szerveződnek a képbe, mint bármely más szereplő vagy tárgyi elem; ez jut kifejezésre egyébként abban is, hogy számos figurája kiszorulni látszik a szűk képkivágatból. Nem véletlenül adott számos életképének az enteriőr műfaját sugalló címet, hiszen talán impresszionista öndefiníciójából fakadóan valóban a természet bármely más elemével azonos értéket képviselő képelemnek látta az embert, némiképp ahhoz hasonlóan, ahogyan Monet *A Boulevard des Capucines* című alkotásán (1873), amelyen az emberi figurák egy folyamatos változásban lévő minta molekuláris egységeinek tekinthetők.²⁹ Mindazonáltal a gyermekek gyakori szereplői Perlmutter festményeinek, s bár szeretet és jólét övezi őket, sokszor mégis felsejlik az ábrázolások mögül valamilyen titokzatos, megfelfejthetetlen mélabú. Ennek okát feltehetően a kérlelhetetlenül szigorú paraszti életrendbe való beletagozódás kényszere adta, amely a leánygyermek-ábrázolásokon hangsúlyosabban megjelenik.

A következőkben Perlmutter gyermekábrázolásainak elemzésére vállalkozunk a műveken megjelenő gyermekszemléleti mintázatok, gyermeklét-motívumok feltárása céljából, az adott elemzések kapcsán kitérve a korszak ikonográfiailag releváns alkotásaival való analógia-állításra is. Elemzéseinket kronologikus sorrendben adjuk közre, a művész alkotókorszakai mentén haladva. Ugyanis, bár Perlmutter művészetét hosszú időn át (rákospalotai korszakában) ugyanazon stílusjegyek uralták, az ő élet-

művét is alkotóperiódusokra oszthatjuk: beszélhetünk a párizsi tanulóéveik zsengeiről, a korai korszak hollandiai éveiről, majd a szolnoki művésztelepen és a Felvidéken töltött néhány év alatt kezdett kifejlődni sajátos stílusa, hogy aztán Rákospalotán érlelje ki igazán. Legvégül aztán Budapesten telepedett le, de innen is a környék falvait járta témákért, stílusa és tematikája érdemben nem változott. A következőkben ezen korszakok főbb gyermekábrázolásait tekintjük át.

Gyermekalakok a hollandiai korszak életképein

Perlmutter Izsák a Julian Akadémia elvégzése után, 1898-ban Hollandiába ment, s 1904-ig élt itt. Ezen időszak alatt a lareni szabadiskolában, majd Vollandamban alkotott. Ekkortájt hatással volt rá a 17. századi holland életképfestészet és Jozef Israëls, ami későbbi alkotásain érződik.³⁰ Hollandiai korszakában alkotta a fény-árnyék és a színek kapcsolatának eredeti megfogalmazását nyújtó *Nyár Hollandiában* (1902) és *Utcarészlet Hollandiában* (1902) című képeket, de a *Vasárnapi látogatás* és az *Ima* című híres akvarelljei is ekkor keletkeztek, mégpedig ugyanazon évben, 1901-ben.³¹ Ez utóbbi alkotásokon fontos képelemként jelenik meg a gyermek, családja bensőséges közegében.

Ima című festménye (1901)³² objektív-leíró jelleggel, a romantikus érzelgősséget messze elkerülve ábrázolja a feltehetően asztali áldásban elmerült családot, egy szűk kivágatban ábrázolt holland szobabelsőben. A felnőttek a szertartásra koncentrálnak, pusztán a gyermek tekint ki a képből, ő még nem tudja ráhangolni magát. A mű az 1904-es párizsi kiállításon bemutatásra került, de akkor még nem szerepelt rajta gyermekalak – utólag került a képre, ahogyan a mellette látható szalmaszék is. A festmény Israëls hasonló családi jeleneteit idézi, noha azoknál némiképp világosabb, az alakokat átlós irányban világítja meg a déli napfény. Ez a tört fény fogja egységes tónusba a különböző színeket: a háttal ábrázolt nőalak szoknyájának zöldeskékét, az imára kulcsolt kezekkel megjelenített másik asszony nyakkötőjének és szegélyének pirosát, valamint derékkötőjének zöldes árnyalatát. Ez a megoldás homogén atmoszférát eredményezett, az alkotónak a levegő és az alakok egységesítésére való képessége és törekvése már ekkor megmutatkozott tehát. A festmény a térképzés precizitásával hat, a szegényes enteriőr részletes kidolgozása a holland zsánerpiktúrának a festőre gyakorolt hatását mutatja. A „halk szavú”, visszafogott ábrázolásmód okán érzékelhetővé válik itt a család életét átható puritán egyszerűség.³³ Ez a vallásos-moralizáló, egyszerűségében is meghitt életvitel szavatolja a gyermek biztonságát és lelki harmóniáját, s az alakok szűk térben ábrázolt, szorosan összetartó csoportja révén is érzékelhetővé válik itt a gyermeket övező családban uralkodó harmónia.

Vasárnapi látogatás

Israëls és a holland zsánerpiktúra hatását viseli magán a *Vasárnapi látogatás* (1901)³⁴, amely aranyérmert nyert Münchenben, s ezüstérmert Brüsszelben.³⁵ A „sötét árnyalatokkal, erős színekkel és valőrökkel”³⁶ festett képen kiöltözött emberek ülnek egy szobában, átjárva az ünnepi várakozás élményétől. Egy asztal körül ülnek nyugodt lelkiállapotban, egyszerű és világos csoportfűzéssel kerülnek elhelyezésre a kompozícióban. Épp egy fiatalember lép be, s a kezében tartott boroskancsón megcsillan a fény. A képen láthatunk egy kislányt is, aki olyannyira unatkozik, hogy kitekint a képtérből.³⁷ A kalapos kislány egyenesen a befogadóra tekint, mintha kihívóan felvinné vele a kapcsolatot, kifejezve ezzel elvágyódását a jelenből, a társaságból, amely mintha nem fordítana rá kellő figyelmet. A közösség figyelmének középpontjában maga a várakozás áll, szem elől tévesztve ezáltal azokat, akik közösségében az ünnepi várakozás aktusa történik s értelmet nyer. E festményt még a sötét tónusok jellemzik ugyan, de a belső térben megjelenő kevés fény atmoszférateremtő szereppel bír.³⁸ Ugyanakkor már itt is a ragyogó színek sokfélesége jellemző, „száz árnyalatra” tört³⁹ zöldek, lilák, sárgák, kékek pompáznak itt, még ha szerényebb megvilágításban is, mint a későbbi rákospalotai periódus képein. A mű komor tónusai Israëls hatását tanúsítják, ugyanakkor hollandiai korszakából számos világosra hangolt festményt ismerünk.

Hazatérők

Ezen képei közé tartozik a *Hazatérők*, amely ugyancsak 1901-ben készült.⁴⁰ Izraél hatása e festményen is érződik, mégpedig elsősorban a téma és a csoportfűzés okán. A kikötőben haladó anya és gyermekének esetlegesen kiválasztott létezőrédeke elevenedik meg előttünk e színekben gazdag kompozíción, amelynek alakjai szerves egységet képeznek a tájjal.⁴¹ A háttérben a tenger, a csónakok és a cseréptető házak békés látványa idilli miliőt kölcsönöz a mindennapi élet rendjébe beletörődött alakoknak. Ezen az életdarab-fókuszú, szűk kivágatot⁴² mutató életképen anya és gyermeke összetartozónak érződik. Súlyos, sötétebb színeikkel masszívan, nagy tömeggel nehezdednek a világos kolorittal kidolgozott háttéri táj elé. Mindkettejük arca rezignált mélabút rejt, mégis fáradhatatlanul, szertartásosan haladnak előre szűkre szabott jelenükben, a sisyphosi létfolyamuk helyszínéként megelevenedő kikötőben.

Gyermekek a szolnoki és felvidéki korszak festészetében

Hollandiai évei után Perlmutter hazautazott, s a szolnoki művésztelepen telepedett le, ahol paraszti enteriőröket, életképeket, tájképeket festett széles színsávokban,⁴³ de a Felvidéken is alkotott. Itt készült a *Besztercebányai vásár* című kép (1906) is. E korszakából való művein a gyermekek is gyakorta megjelennek mint a paraszti élet fontos szereplői.

A két kor

Perlmutter legismertebb képei közül való *A két kor* (1905 k.),⁴⁴ amely valószínűleg Szolnokon keletkezett. A szűk kivágatba helyezett jelenet egy létezőrédeket ragad ki a paraszti világ létfolyamából. A szobabelsőt higgadtan járja át a déli nap, s az ablakon át beáramló tört fény egységbe foglalja a tarka színekben pompázó látványelemeket.⁴⁵ Világos, levegőtől átjárt, lefokozott színek töltik be a széles, vibráló, reszketeg ecsetkezeléssel kidolgozott felületet. A színes textíliák, a rétegzett, díszes népviseletek, a képek a falon, illetve a játékbaba a leányka kezében a jómód jelei.

Az öregasszony baloldali, fekete ruhás alakja az előtérből nő elénk, elfoglalja a kép felét. A középtérben látható a mögötte üldögélő piros keszkenős unokája, amint játékbabával játszik. A nagymama előtéri szerepeltetése a leányra váró elkerülhetetlen sorsot érzékelteti – az unoka és az idős asszony alakjának eltérő színvilága két részre osztja a kompozíciót: a középtérben a játékos, derűs jelen, amely elé már az egykedvű, elkerülhetetlen vég hatalmasodik az előtérből. A kislány és a nagymama testesíti meg a két életkort: a kibontakozás korát és a létösszegző bölcsesség korát – a gyermekkor és az öregkor. Az öregasszony fekete ruhája a végzetbe és az elmúlásba való beletörődésre, míg a gyermek színes viselete a lehetőségekben és kilátásokban gazdag gyermekkorra utal.

A háttérben muskátlik sütkeznek a nap melegében a párkányon, a gyermek természetes növekedésének képzetét keltve a befogadóban, hangsúlyozva a gyermek önkibontakoztatási képességéről szóló korabeli narratívákat. Végül a játék mozzanata

egyszerre jeleníti meg a gyermeki önfeledtség és a szereppredesztináció mozzanatát, hiszen a játékbabával való játék már társadalmi előgyakorlatként, a későbbi anyai szerepre való előkészületre irányuló játékos gyakorlasként értelmezhető, mint azt Karl Groos gyakorláselmélete kapcsán olvashatjuk.⁴⁶

Borsófejtő asszonyok

Ugyancsak szobabelsőben bontakozik ki a *Borsófejtő asszonyok* (1906)⁴⁷ jelenete, amelynek tárgygazdagsága szintén az otthon uralkodó jólétre és biztonságra utal. A leánygyermeki szorgalom erényét jelző fáradhatatlan munkavégzés puritán etikája határozza meg a kép tartalmi síkját. A tér nagy részét betöltő fejkendős asszonyok csoportja előtt azonban egy szürkés-zöldes kabátba öltözött fiú állt meg, méltó, tétova alakja kérdőjelként mered a mindennapi létfolyam megkérdőjelezhetetlen rendjébe – mintha valami nyugtalanító létkérdésre kívánná felhívni a figyelmet. A munkavégzésbe temetkező borsófejtő asszonyok némasága csak fokozza a kép mögött munkáló rejtett feszültséget; arcukon egykedvűség és beletörődés látszik, a fiún viszont rejtélyes mélabú.

Mindez ellentétben áll a narancsok, kékek, lilák, zöldesbarnák színpompájából összeálló kompozíción kibontakozó napfényjárta, világos szobabelső mérsékelten gazdag koloritjával, visszafogottan tarka színvilágával. A színek játéka nincs összhangban az ábrázoltak megjelenéséből, testbeszédéből, arckifejezéséből kirajzolódó lélektani tartalommal, s már csak ez a feszültség is nyugtalanító. Ugyanakkor az alakok tört formái, s az e képen is érvényesülő szokatlan perspektíva mintha éppen ezt a belső feszültséget igazolná.

Az ablakon keresztül szűk kivágoton keresztül rálátás nyílik a behavazott téli tájra, amely ugyancsak az ábrázoltak lelkiállapotát, elfojtott érzésvilágát hivatott kifejezni, esetleg veszteségélményre utal. A jelenet szűk kivágotban bontakozik ki (az impresszionizmus felfogását követve),⁴⁸ egyetlen pillanatba merevítve, állapotkép-szerűen. A képkivágásos eljárásnak köszönhetően olyan érzésünk támad, mintha az ábrázolt esemény a képszeleken túl is folytatódna.⁴⁹ Mindazonáltal gyermekközpon-

tú látásmódról tesz tanúbizonyságot a gyermek hangsúlyos szerepeltetése, hiszen ő itt a képet betöltő rejtélyes nyugtalanság hordozója, de érzelmeinek árnyalt rögzítése, a lélektani aspektusai iránti festői érdeklődés már önmagában gyermekközponti felfogásról vall.

Anyák és gyermekeik a rákospalotai életképeken

Perlmutter 1908-ban megvette a Vécsey-villát Rákospalotán, s itt is telepedett le. Rákospalotai parasztportrék, enteriőrök és életképek egész sorát festette, s itt érlelte ki sajátos stílusát. Ezt a kifejezésmódot, mint már említettük, a színek tarkasága és a részletezőkedv jellemzi. Kiindulópontja még mindig az impresszionizmus volt, sőt, maga definiálta művészetét impresszionistának. Azonban ekkor már eljutott egyfajta kolorista-dekoratív felfogásig, ami nála elsősorban a szabad színkezelésben nyilvánult meg.⁵⁰ Korábbi szemléletét tehát végül összekapcsolta „kolorista ösztönével”.⁵¹

Legtöbb gyermekábrázolása rákospalotai korszakából való. Enteriőrjeiben kiélhette vonzalmát a dekorativitás iránt,⁵² ugyanakkor a szobabelsőben történő emberábrázolás az otthon motívumának előtérbe kerülése okán alkalmas a családban uralkodó biztonság és harmónia kifejezésére. E festményein családi körben vagy épp anyja ölelésében látható a gyermek, szeretettől és lényre iránti érdeklődéstől övezve. Tarka színekben pompázó szobabelsőbe helyezi egyszerű életű figuráit, fejkendős parasztasszonyait díszes ruhába öltöztetett gyermekeikkel. E képeken az anyát és gyermekét a szeretet meleg árama köti egymással össze, amelynek kifejezői az ábrázolt emberi gesztusokon túl a természetben végbemenő változásokat érzékeltetni hivatott tört formák különös egymáshoz kapcsolódása és a különleges, lágy harmóniákban egységbe olvadó égő, vibráló színek, amelyek látszólag szinte összeegyeztetlen ellentétet alkotnak a „nyugalmas jelenetekkel”.⁵³

*Anyák és gyermekei közt
(Anyák gyermekeivel)*

Az *Anya gyermekei közt* című képen (1908)⁵⁴ szűk kivágatban bontakozik ki a családi idill a békés szobabelsőben, ahonnan az ablakon át kilátás nyílik a behavazott téli tájra. Az egymást kiegyensúlyozó tarka színek kavalkádjából épül fel a derűs színkompozíció, amelybe az ablakon beáramló tört fény hoz egységesítő tónust. A fény mintegy „körülöleli az alakokat és a tárgyakat”,⁵⁵ és szinte elidőzik a maga teremtette formákon.

A félprofilban ábrázolt fiatal rákospalotai anya óvón, oltalmazón tartja ölében frontálisan megjelenített csecsszopó gyermekét, jobboldalt pedig nagyobb lánya játszik egy népviseletes babával. Az anya és a kisedet háromszög alakban jelenik meg, ezzel a reneszánsz Madonnákat juttatva eszünkbe. A háttérben, az ablakon keresztül a ház udvarának sárgás-fehéres fényjátékban úszó tájkép-kivágata látszik, utalva a család biztonságot adó, zárt mikrouniverzumára. Az enteriőr világos falai is az otthon békességét sugallják, a falikép, a ruházati elemek pedig jómódról tanúskodnak, ahogyan a díszes tányér és a csészék is a háttérben. Az ablakpárkányra helyezett növény a gyermeki fejlődés mozzanatára utal, megszólaltatva ezzel egyfajta gyermekközpontú szemléletmódot, amely – túl a hű fiziognómiai-anatómiai tulajdonságok megjelenítésén – az ölben tartás motívuma és a játéktevékenység ábrázolása révén is kifejezésre jut.

A műről eszünkbe juthat Jozef Israëls *Az anyaság öröme* című képe (1890)⁵⁶, ám annak komor tónusaival szemben Perlmutter derűs, világos színekben gazdag kompozíciót hozott létre. Hiszen míg Israëls a szegények és nélkülözők nyomorát kívánta vászonra vinni, addig Perlmutter célja a paraszti otthon derűs nyugalmanak érzékeltetése volt.

Parasztszalád című festményén (1910)⁵⁷ gazdag, eleven színektől pompázó kompozíció, képekkel és kerámiákkal díszített szobabelsőben látunk egy pillanatot egy jó módban élő falusi család mindennapjaiból. Ebben az enteriőrben ragyogó szín-harmóniába olvadnak a színek, hiszen az asszony szoknyájának liláját, a gyermek szoknyájának sárgáját és a falak szürke színét „az egészen végigrezgő fény”⁵⁸ foglalja egységbe, megteremtve ezzel az egyenként is élő, vibráló színek összhangját. A fény széles sávokban ömlik el a formákon, s a színeket gazdag árnyalatokkal itatja át.⁵⁹

A sokféle árnyalat lágy harmóniájából bontakozik ki itt egy családi jelenet, amelynek középpontjában a gyermek iránti figyelem és törődés áll. Az előtérben világoskék szoknyás, fehér blúzós szőke kislányt látunk hatalmas szoknyájú anyja ölébe bújni, aki féltőn öleli át gyermekét, s felé hajol barna kalapos apja, aki almát kínál neki. A háttérben egy másik kislányt látunk saját édesanyja előtt, aki épp egy szatyorból húz elő számára ennivalót. A drapériák bő redői, a szoknyák fodrai, ráncai az érzelm-gazdagságra és szeretetteljességre utalnak, ezáltal juttatva kifejezésre az édesanya oltalmazó nevelői attitűdjét és a leánykák nagyfokú szeretetigényét, az előtéri édesanya lila szoknyájának nagy felülete pedig már önmagában az oltalmazás és a biztonság érzetét nyújtja. Perlmutter sokalakos paraszti életképeinek ragyogó példája e mű, amelyről kiolvasható a művésznek a családi kör fontosságába vetett hite.

Nő gyermekkel című képen (é. n.)⁶⁰ alacsony, ferdén elhelyezett horizonttal tárul elénk a békés családi idill egy mérsékelt derűs mosolyú anyával és gyermekével. A

ferdén elhelyezett tükörben a magasra tornyozott párnák látványa tükröződik, szentképek és virágok díszítik a bensőséges szobát. Tarka színek sokaságában lubickol ez az enteriőrbe helyezett meghitt jelenet a kisedet oltalmazón, gyengéden magához ölelő parasztmadonnával.

Leánygyermek a tisztaszobában – portrééletképek

Perlmutter Izsák többalakos népi életképei mellett rákospalotai korszakának húszas éveire jellemzővé válnak a többnyire a gyakran ünnepi szobaként, a szertartás és a munka helyszínékként egyaránt működő tisztaszobában,⁶¹ díszes szobabelsőben kibontakozó portrééletképek, amelyek ábrázoltja egy leánygyermek szoros varkoccsal, alázatosságra utaló testtartással. E képek címére jellemző az emberszereplőre való utalás elhagyása (például: *Enteriőr tükörrel*, é. n.), mintha ezzel azt kívánná kifejezni az alkotó, hogy az emberi figura nem kiemelt eleme a képnek, ugyanannyira hangsúlyos pusztán, mint bármi más a felületen. Ebből a felfogásból tipikusan impresszionista alkotói attitűdre lehet következtetni,⁶² noha ekkor már a művész képkonceptiója még inkább a kolorista-dekoratív tendencia irányába orientálódott.

Tisztaszobában című festményén⁶³ olvasó kisleányt látunk szentképekkel, színes terítőekkel és kerámiákkal díszített szobában, a színek derűs kavalkádjában tobzódó színkompozíció, amelyen a sárgák, pirosok és kékek egészen összecsengenek egymással. Alacsony, ferdén elhelyezett horizonttal bontakozik ki előttünk a jelenet: az előtérben elhelyezett virágmintás asztalterítőn játékbaba, kis templom, narancs, bögre, a gyermek előtt pedig tankönyv vagy Biblia látható – egyszerre jelenik meg itt a polgárosulásra utaló leánygyermeki tanulás, valamint a gyermek lélektani igényeit figyelembe vevő játék mozzanata. A játékbaba egyúttal utalhat a leánygyermekre váró későbbi anyai szerepre történő előkészületre, a templom kicsinyített mása pedig a vallásos életre. Perlmutter képén a polgári jóllét szembeütő, már csak a háttérben feltornyozott párnák látványa okán is, a Szűz Máriát és a vélhetően a Jó Pásztort ábrázoló szentkép pedig egyértelműen a hitélet fontosságára hívja fel a figyelmet.

A gyermek szorgalmasan tanul, akárcsak Fényes Adolf *Reggeli lecke* című szénrajzának (1904)⁶⁴ kislány szereplője, ám itt felsejlik a játék lehetősége, szemben Fényes puritán környezetben nevelkedő fejkendős leánykájával, aki kopár falak között, egyszerű, díszítetlen asztalkánál olvassa a Bibliát. Ugyanakkor a tanulás mintegy szertartásosan átélt tevékenységként jelenik meg mindkét alkotáson, s az asztalra előkészített bögre is erre a szertartásos jellegre utal.⁶⁵ Mindkét művön a mértékletesség, a szorgalom és az önfegyelm erénye jellemzi a leánygyermek viselkedésszereplőjét, s ezen magatartás-motívumok a „paraszti polgárosulás”⁶⁶ folyamatára utalnak. Mindazonáltal e képeken felfedezhetjük a gyermektanulmányi mozgalom áttételes hatását is a gyermeki figyelem, érdeklődés, emlékezet, az önálló munkavégzés, a kitartás, a kötelességtudat és a felfogóképesség rögzítése iránti érdeklődés leképződése révén.⁶⁷

Parasztaszoba

Parasztaszoba című képén (1928)⁶⁸ piros keszkenős leányka üldögél jobb szélén egy díszes terítőkkel, függönyökkel, faliképekkel otthonossá tett szobában; kezében munkadarab látható, az asztalon munkaeszközök. Ehhez hasonló tárgyú kép Isräels *Kiss varrónő* című képe (é. n.),⁶⁹ noha annak komor, borús tónusaival szemben e festmény lubickol a világos, derűs színekben. A tárgyi részletek jómódra utalnak, s a színek harmóniájával együtt az otthon kényelmét és biztonságát juttatják kifejezésre, a leány varkocsa és szemérmesen, alázatosan lehajtott feje pedig a szigorú paraszti életrendbe való beletagozódás mozzanatának jelölői. A leánygyermek viselkedését a szorgalom túl az alázatosság, az önkontroll és a szégyenlősség erénye jellemzi itt. Ezek – Bourdieu fogalomhasználatát követve – negatív erények, hiszen negatív identitáshoz vezetnek, amely a fiúgyermek önzonosságával szemben az észrevehetetlenség, az alkalmazkodáson és a hallgatagságon nyugszik.⁷⁰

Enteriőr tükörrel

A színek derűs ritmikája, az ellentétes színek könnyed, játékos egymásba kapcsolódása jellemzi az *Enteriőr tükörrel* című portréletképet (é. n.)⁷¹. Egy piros keszkenős kislányt látunk háttal, egy polgárosuló parasztcsalád tisztaszobájában, amelybe az ablakon át hatol be a fény, egységbe foglalva a világoskékek, pirosok és sárgák vibráló színeit. A leányka gondterhelten, bútól telve ül a tükör előtt, amely megsokszorozza a díszes, színes szoba színpompáját „a felületén visszaverődő tarka foltokkal”.⁷² A kislány bánatát juttatja kifejezésre, ahogyan keszkenőjének pirosával beleékelődik a világos enteriőrbe.

A szobában magasra tornyozott párnák látványa fogad, a család vagyonságának jelölői. Jómódról tanúskodnak az aranykeretes szentképek a kislány előtt, a játékmekkel templomról és házról, valamint a kislány kezében tartott játékbaba. A tükör motívuma és a gondterhelt tekintet Koszta József *Annuska a tükör előtt virággal* című képét (é. n.)⁷³ juttatja eszünkbe,⁷⁴ ám itt a leány nem magát szemléli a tükörben, hanem játékára tekint, így a tükör nem lehet az ábrándozás és az önreflexió mozzanatának jelölője. Hangsúlyosabb motívum a kislány ölében tartott játékbaba, amely felhívja a figyelmet a gyermek játék iránti igényére, s annak jelentőségére a szereptanulás, a mintakövetés, a társadalmi előgyakorlás folyamatában. E korban már elismerték a gyermekkor lélektani státuszát, annak sajátosságaival együtt, s belátták, hogy a játéknak komoly funkciója van a felnőtté válás szempontjából – ez a mentáltörténeti változás regisztrálható e kép kapcsán.

Kislány cicával

Kislány cicával című festményén (é. n.)⁷⁵ ugyancsak tisztaszobában (a szobának az előző képen megfigyelhető szegletével azonos területén) látunk egy szoros varkocscsal ábrázolt, szőke hajú kislányt, egymáson pihenő fehér párnákkal a háttérben. A leányka mögött tükör látható, amely a hátát mutatja. Kékek, lilák, zöldek és sárgák változataiban pompázik a kompozíció, amelyen a fény ráborul mindenre, s ettől a színek ragyogni kezdenek.⁷⁶

Napfénytől átjárt világos szobabelsőben bontakozik ki e bájos, nyugodt, ám kissé melankolikus jelenet: a kislány egy macskát ölel magához. A macska a leányka szeretetigényére utal a motívum egyik hagyományos ikonográfiai értelmezési lehetősége szerint.⁷⁷ Összehasonlítva e képet Koszta József műveivel⁷⁸ elmondhatjuk, hogy míg *Leány macskával* (1920-as évek)⁷⁹ című képén a paraszti társadalom egytörvényűsége és nagyfokú közösségi kontrollja jut kifejezésre a macska szoros testhez szorítása okán, itt a gyengéd, simogató mozdulatok miatt pusztán a leányka szeretet iránti szüksége nyilvánul meg. Perlmutter ábrázolásán a leányka hajának kontya és keszkenője a visszafogottság és az engedmesség ideálját közvetíti, s ugyanez mondható el Koszta József *Annuska cicával* című ábrázolása (é. n.)⁸⁰ kapcsán. A macska motívuma voltaképpen az ábrázolt gyermeki mivoltát emeli ki ezen a képen, ahogyan Perlmutterén, hiszen e műveken az állat olyan ösztönösséggel és otthonossággal simul hozzá a leányhoz, mintha csak csecsemő bújna biztonságot, kényelmet és meleg szeretetet adó anyja testéhez. Így a cica alakja révén a gyermekkor a szeretetet, gondoskodást és biztonságot igénylő életszakaszként kerül bemutatásra, ugyanakkor a bújás, az ölben tartás, a gyengédség mozzanata révén előrevetül az anyai szerep.⁸¹

Olvasó lányka a tisztaszobában

Olvasó lányka a tisztaszobában című olajképén (1926)⁸² a polgárosulás motívumaként jelenik meg a leánygyermeki olvasás mozzanata, a gyermeket övező játékbaba és játéklovacska pedig a gyermekközpontú szemlélet terjedésére utal. A polgárosulás e tendenciái mellett megjelennek a tisztaszoba jellemző tartozékának számító, a szertartásos paraszti életrendre utaló magasan feltornyozott párnák, utalva a család kedvező anyagi státuszára. Mint a művész más hasonló tárgyú képén, itt is a paraszti társadalomnak a leánygyermek viselkedésével szemben támasztott követelményei olvashatók ki, különösképp a hallgatagság, a visszafogottság, a szemérmesség erénye, a kiszolgáltatottság és a szerepredecsztináció mozzanatával együtt,⁸³ hiszen a leányok faluhelyen már egészen kicsi koruk óta az asszonyi sorsra készültek, tudván, hogy egyszer majd az anyaság és az otthonteremtés feladata lesz az osztályrészük.⁸⁴

*

Perlmutter Izsák az enteriőr és az otthon festője volt. Életképei távol állnak az anekdotikus, cselekményes műcsarnoki életképfestészettől, sokkal inkább meditatív hangú állapotképek ezek. Hiányzik a zsánerfestészet beszédes kedve és közmondásos jellege művészetéből, hiszen e művek nem akarnak tanulságot megfogalmazni. Képei a fény által egységbe foglalt tarka színek harmóniájával hatnak, amely révén egyúttal kifejezésre jut a házakban honoló családi idill. Ez az idill azonban nem mentes a mélabútól sem. Hiszen bár az otthon színei derűt sugallnak, a szereplők arcán mégis ott a rezignált mélabú, s ezt fejezik ki taglejtéseik. A színek már-már zavarba ejtő káprázatában csak a „felszín” jut szóhoz, miközben a figurák lelkében hallgat a „mély”: a beletörődés az egytörvényű paraszti életrendbe. Mindazonáltal – már csak a

nagyszámú gyermekábrázolások okán is – megfigyelhető az alkotásokon a gyermekkor iránti érdeklődés felértékelődése, ugyanis a gyermek mint a családi folytonosság záloga jelent meg e korban, így az irányába érkező anyagi-érzelmi investíció jelentős mértékben fokozódott.

Jegyzetek

- 1 Magyar Nemzeti Galéria (a továbbiakban: MNG) [ismeretlen szerző]: Perlmutter Izsák. mng.hu, 2018. augusztus 8. <https://mng.hu/perlmutter-izsak/> [megtekintés: 2022.08.11.]
- 2 Elek Artúr: Perlmutter Izsák. = Nyugat, 1921/22. <https://epa.oszk.hu/00000/00022/00305/09275.htm> [2022.08.11.]
- 3 MNG [ismeretlen szerző]: Perlmutter Izsák, i. m.
- 4 Belinda Thomson: Impresszionizmus. Gyökerek, megvalósulás, fogadtatás. Glória Kiadó, Budapest, 2006. 102. o.
- 5 Farkas Zoltán: Perlmutter Izsák 1866–1932. = Nyugat, 1932/9–10. <https://epa.oszk.hu/00000/00022/00536/16766.htm> [megtekintés: 2022.08.11.]
- 6 Lázár Béla: Perlmutter Izsák. = Művészet, 1909/4. 211–218. o. <http://www.mke.hu/lyka/08/211-218-perlmutter.htm> [megtekintés: 2022.08.11.]
- 7 Farkas Zoltán: Perlmutter Izsák 1866–1932, i. m.
- 8 MNG [ismeretlen szerző]: Perlmutter Izsák, i. m.
- 9 Belinda Thomson, i. m. 205. o.
- 10 Lázár Béla: Perlmutter Izsák, 1909, i. m.
- 11 Lázár Béla: Perlmutter Izsák. Az Ernst Múzeum könyvei, Budapest, 1921. 20. o. <http://mek.niif.hu/22300/22372/22372.pdf> [megtekintés: 2022.08.14.]
- 12 Lázár Béla: Perlmutter Izsák, 1921, i. m. 27. o.
- 13 Lázár Béla: Perlmutter Izsák, 1909, i. m.
- 14 Lázár Béla: Perlmutter Izsák, 1921, i. m. 6. o.
- 15 Farkas Zoltán: Perlmutter Izsák 1866–1932, i. m.
- 16 Elek Artúr: Perlmutter Izsák, i. m.
- 17 Lásd: Nicole Tuffelli: A XIX. század művészete. Helikon Kiadó, Budapest, 2001. 33. o.
- 18 Lázár Béla: Perlmutter Izsák, 1921, i. m. 12. o.
- 19 Németh Lajos: A XIX. század művészete a historizmustól a szecesszióig. Corvina Kiadó, Budapest, 1974. 62. o.
- 20 Nicole Tuffelli, i. m. 23. o.
- 21 Hauser Arnold: A művészet és az irodalom társadalomtörténete II. Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1969. 312. o.
- 22 Vö: Németh Lajos, i. m. 75. o.
- 23 Maurice Sérullaz (szerk.) – Georges Pillement – Bertrand Marret – Francois Duret-Robert: Az impresszionizmus enciklopédiája. Corvina Kiadó, Budapest, 1978. 9, 14. o.
- 24 MNG [ismeretlen szerző]: Perlmutter Izsák, i. m.
- 25 Farkas Zoltán: Perlmutter Izsák 1866–1932, i. m.
- 26 Lásd: Németh István: Az élet csalfa tükrei. Typotex Kiadó, Szeged, 2007. 26. o., 35. o.
- 27 Lásd: uo. 55. o.
- 28 Gábor Anna: Perlmutter Izsák 2003. február 18 – március 18. Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár, Budapest, 2003. 8. o.
- 29 Lásd: Belinda Thomson, i. m. 28. o.
- 30 Gábor Anna, i. m. 4. o.
- 31 Uo. 6. o.

32 A kép forrása: Lázár Béla: Perlmutter Izsák., 1921, i. m. II. kép.

33 Uo. 10. o.

34 Papír, akvarell. MZSML. Az adatok és a kép forrása: Képzőművészet Magyarországon. <https://www.hung-art.hu/frames.html?magyar/p/perlmutter/muvek/1/index.html> [megtekintés: 2022.08.12.]

35 Lázár Béla: Perlmutter Izsák, 1921, i. m. 14. o.

36 Gábor Anna, i. m. 8. o.

37 Uo. 6. o.

38 Lázár Béla: Perlmutter Izsák, 1921, i. m. 11. o.

39 Uo. 14. o.

40 Olaj, vászon, 62 x 76 cm, jelezve balra lent: Perlmutter I. 1901.; hátoldalon: Ernst Múzeum és Velencei Kiállítás címke. Az adatok és a kép forrása: Pintér Aukciósház. <https://pinteraukcioshaz.hu/hazaterok-1901> [megtekintés: 2022.08.12.]

41 Vö: Lázár Béla: Perlmutter Izsák, 1921, i. m. 11. o.

42 Lásd: Belinda Thomson, i. m. 198. o.

43 Lázár Béla: Perlmutter Izsák, 1921, i. m. 18. o.

44 Olaj, vászon, 72 x 58 cm. Budapest, Magyar Nemzeti Galéria. Az adatok és a kép forrása: <https://mng.hu/mutargyak/a-ke-kor/> [megtekintés: 2022.08.12.]

45 Lázár Béla: Perlmutter Izsák, 1909, i. m.

46 Lásd: Franz J. Mönks és Alphons M. Knoers: Fejlődéslektan. Urbis Kiadó, Budapest, 2004. 106. o.

47 Olaj, vászon, 72 x 92 cm. Budapest, Magyar Nemzeti Galéria. Az adatok és a kép forrása: Képzőművészet Magyarországon. <https://www.hung-art.hu/frames.html?magyar/p/perlmutter/muvek/1/index.html> [megtekintés: 2022.08.12.]

48 Lásd: Belinda Thomson, i. m. 198. o.

49 Nicole Tuffelli, i. m. 33. o.

50 Gábor Anna, i. m. 20. o.

51 Lázár Béla: Perlmutter Izsák, 1921, i. m. 22. o.

52 Gábor Anna, i. m. 14. o.

53 Lázár Béla: Perlmutter Izsák, 1921, i. m. 15. o.

54 Olaj, vászon, 86,5 x 70,5 cm. Jelezve jobbra lent: Perlmutter I. 1908. Az adatok és a kép forrása: mutargy.com. <https://www.mutargy.com/festmeny-grafika/perlmutter-izsak-1866-1932-anya-gyermekei-kozt-anya-gyermekeivel-1908> [megtekintés: 2022.08.12.]

55 Lázár Béla: Perlmutter Izsák, 1921, i. m. 28. o.

56 A kép adatai és forrása: Rijksmuseum. <https://www.rijksmuseum.nl/en/rijksstudio/artists/jozef-israels/objects#/SK-A-2597,4> [megtekintés: 2022.08.14.]

57 Olaj, vászon. Jelezve balra lent: Perlmutter 1910. Magántulajdon. Az adatok és a kép forrása: Kieselbach Galéria és Aukciósház. https://www.kieselbach.hu/alkotas/parasztcsalad_1910_3684 [megtekintés: 2022.08.12.]

58 Lázár Béla: Perlmutter Izsák, 1921, i. m. 22. o.

59 Uo. 28. o.

60 A kép forrása: Lázár Béla: Perlmutter Izsák, 1921, i. m. XIV. kép.

61 Magyar Néprajzi Lexikon. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1977–1982. V. kötet. Szé-Zs. <https://mek.oszk.hu/02100/02115/html/5-113.html> [megtekintés: 2022.08.14.]

62 Lásd: Gábor Anna, i. m. 20. o.

63 Olaj, vászon, 115 x 85 cm. Jelezve jobbra lent. Az adatok és a kép forrása: <https://budapestaukcio.hu/perlmutter-izsak/festo/tisztaszobaban> [megtekintés: 2022.08.13.]

64 A kép forrása: Bálintné Hegyesi Júlia (szerk.): Fényes Adolf festőművész munkássága 1867–1945. Verseghy Ferenc Megyei Könyvtár, Szolnok, 1992. Képmelléklet.

65 Tamba Renátó: Gyermekkor a vásznon. A dualizmus kori gyermekszemlélet az alföldi iskola festészetében. Ad Librum Kiadó, Budapest, 2017. 254–256. o.

66 Lásd: Kósa László: Paraszti polgárosulás és a népi kultúra táji megoszlása Magyarországon 1880–1920. KLTE Néprajzi Tanszék, Debrecen, 1990. 56–57. o.

67 Lásd: Szücsné Molnár Erzsébet: Reformpedagógiai témák a „Gyermek” c. folyóiratban 1907–1934-ig. In: Kéri Katalin (szerk.): *Ezerszínű világ* (Dolgozatok a neveléstörténet köréből). Mozaikok a nevelés történetéből V. Pécsi Tudományegyetem – Tanárképző Intézet, Pécs, 2000. <http://kerikata.hu/publikaciok/text/!kek/ezerszin/ezersz16.htm> [megtekintés: 2022.08.13.]

68 Olaj, vászon, 76 x 63 cm. Budapest, Magyar Nemzeti Galéria. Az adatok és a kép forrása: Magyar Nemzeti Galéria. <https://mng.hu/mutargyak/parasztiszoba/> [megtekintés: 2022.08.12.]

69 A kép forrása: Rijksmuseum. <https://www.rijksmuseum.nl/en/rijksstudio/artists/jozef-israels/objects#/SK-A-2616,2> [megtekintés: 2022.08.14.]

70 Pierre Bourdieu: *Férfiuralom*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2000. 41. o.

71 Olaj, vászon, 35,5 x 37,5 cm. Jelezve balra lent: Perlmutter. Az adatok és a kép forrása: Auctionzip.com. https://www.auctionzip.com/auction-lot/Perlmutter-Izsak-1866-1932_7A4419CA63/ [megtekintés: 2022.08.12.]

72 Elek Artúr: Perlmutter Izsák, i. m.

73 A kép adatai és forrása: olaj, vászon, 50x60 cm, jelezve jobbra lent: Koszta J. – Kieselbach Galéria és Aukcióház. http://www.kieselbach.hu/alkotas/annuska-tukor-elott-viraggal_277 [megtekintés: 2022.08.14.]

74 Lásd: Tamba Renátó, i. m. 288–289. o.

75 Olaj, vászon, 76 x 55 cm. Az adatok és a kép forrása: Villás Galéria. <http://www.villasalgaleria.hu/aukcio.php?id=11&coldal=4&epo=50&kat=2> [megtekintés: 2022.08.12.]

76 Lázár Béla: Perlmutter Izsák, 1921, i. m. 21. o.

77 Lásd: Pál József és Újvári Edit (szerk.): *Szimbólumtár. Jelképek, motívumok, témák az egyetemes és a magyar kultúrából*. Balassi Kiadó, Budapest, 2001. <http://www.balassikiado.hu/BB/netre/Net-szimbolum/szimbolumszotar.htm> [megtekintés: 2022.08.13.]

78 Lásd: Tamba Renátó, i. m. 296–301. o.

79 A kép forrása: Bényi László: Koszta József. Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata, Budapest, 1959. 45. kép.

80 A kép adatai és forrása: olaj, vászon, 60,5x50 cm, jelzés nélkül. – Budapest Aukció. <http://budapestaukcio.hu/koszta-jozsef/festo/annuska-cicaval> [megtekintés: 2022.08.14.]

81 Tamba Renátó, i. m. 299. o.

82 Olaj, vászon, 94 x 77 cm. Kieselbach Galéria. Az adatok és a kép forrása: Kieselbach Galéria és Aukcióház. <https://www.kieselbach.hu/kiallitas-alkotas/a-csabitas-fegyvere/olvaso-lany-1926> [megtekintés: 2022.08.12.]

83 Nagy Olga: A nők szerepe és helyzete a paraszti társadalomban. In: Pozsony Ferenc (szerk.): *A Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 6*. 1998. 52–66. o. http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/kulhoni_magyarsag/2010/ro/kriza_tarsasag_evkonyv_06/pages/004_A_nok_szerepe_es_helyzete.htm [megtekintés: 2022.08.13.]

84 Pukánszky Béla: A nőnevelés évezreidei. In: Németh András – Pukánszky Béla: *A pedagógia problémáitörténete*. Gondolat Kiadó, 2004. Budapest, 389–391. o.

BIHARI Sándor

Református diákszervezetek és a *Sárospataki Ifjúsági Közlöny*

Adalékok az iskolaváros
19–20. századi sajtótörténetéhez

A kezdeti évtizedek

A *Sárospataki Ifjúsági Közlöny* (a továbbiakban: SIK) a legjelentősebb ifjúsági lap és folyóirat a Sárospataki Református Kollégium történetében. Nem egyszerűen a meg- és átélt évtizedeket figyelembe véve – bár hatvanhárom évfolyamával és e hosszú időszak eseményeivel így is egyedülálló, – hanem változatos, számos irányba nyitott, ám alapértékeit őrző volta miatt is. *„Az Ifjúsági Közlöny hasábjain a kultúrájánál már több van. A magyar élet, magyar megújulás, magyar megmaradás létparancsa hangzott fel: az Ige.”* – írta róla Marton János teológiai tanár 1935 tavaszán, az 50. évfolyam jubileumi számában.¹

A mai olvasó számára feltűnő, hogy a lap első lépései sem kezdeti tapogatózások csupán, hanem rögtön magasra helyezve a lécet, eleve „nagyként” született meg, sok évtizedes útjára készen. A kezdet kezdetén sem kereste önmagát, már az első szám azt a többnyire állandó alaki és tartalmi formát nyújtja, amely fennállása során végig jellemezte.

Figyelemre méltó, hogy a szerkesztőség közvetlenül igyekszik kommunikálni olvasóival. Az aktuális szám „bemondóiként” kibeszélnek abból a belső, tartalmi világból, amelynek az olvasó változatos cikkeikkel része lehet. Ez a cikkek halmazának takarásából, vagyis a személytelenségből való tudatos és bátor kilépés a „miénk”, vagy még inkább az „enyém” felvállalását és igényét jelenti a lapot forgató olvasó felé, aki így azonosulhat annak egészével, de akár fel is háborodhat. Így vagy úgy, szükségszerűen vetődhet fel benne a kérdés: *enyém, miénk?*

Az újság főszerkesztői és szerkesztői természetesen a diákság köréből kerültek ki. Leginkább végzős teológusok vagy seniorok voltak, s ezért elég sűrűn, többnyire évenként cserélődtek. Ez minden egyes közösség számára a folytonosság megőrzésének komoly feladatát jelentette, attól az egy-két ritka kivételtől eltekintve, amikor valamilyen kellemetlen helyzet tarthatatlansága miatt épp ennek ellenkezőjét igyekeztek kényszerűen hangoztatni.

A *Közlöny* körül forgolódo fiatalok közül nem kevesen később a református egyház ismert és meghatározó embereivé válhattak, s kiemelten igaz ez a Pataki Kollégium „vonzáskörzetében”. Többen a diákvilágot maguk mögött hagyva, korábbi

iskolájuk prominensei, tanárai, professzorai, vagy éppen vezetői lettek, mint például az első évfolyam főszerkesztője, Rácz Lajos. Bizonytalán a lap maga is exponálta munkatársait, s így az ismertség okán hatással lehetett azok későbbi előmenetelére, de talán még inkább igaz, hogy a SIK életben tartása olyan komoly munka és feladat volt, amelyet a diákok közül csak a legkiválóbbak vállára lehetett ráterhelni, s e rátermettség érhető tetten aztán későbbi pályafutásukban. Visszatekintve ez is az egykori lap értékét jelzi. Olyan plusz ez, ami a kortársak számára még nem volt felismerhető, de a mai olvasó így, e többlettudásával felvértezve, másként olvas a sorok között.

Az eddigiek alátámasztására hadd folytassuk Marton János fentebb megkezdett szavait: „*Ahogy forogatom az Ifjúsági Közlöny félszáz éven megjelent évfolyamait, az ragad meg legelőször, hogy ezek a fiatalok: felelős szerkesztők, munkatársak, tollforogatók, akiknek minden joguk megvolna arra, hogy zöldék, kiforratlanok, túlzók és meg gondolatlanok legyenek, annyira öreg legények, érettek és készek, hogy meglepően sokan az Ifjúsági Közlöny hasábjain aratott szerkesztőségi babéraik után szinte boszorkányos gyorsasággal professzorok, vagy tanárok lesznek, mint lett a lapalapító Rácz Lajos és hűséges szívű barátja S. Szabó József, majd Krausz (Zoványi) Jenő, Tüdős István, Csontos József, Rácz Kálmán, Finkey Ferenc, Zsindely István, Mitrovics Gyula, Rohoska József, Nagy Béla, Harsányi István, majd Búza Lászlóék, Bódy Dénes, Szabó Zoltánék, Zsiros József és Újszászy Kálmán stb. [...] más hivatások területein [...] pl. Bertók Béla püspök, Janka Károly főiskolai gondnok, Farkas István püspök, Pósa Péter esperes, Svingor Jenő egyházkerületi belmissziói előadó [...]*”² E méltató felsorolás szükségyszerűen nélkülöz egykét olyan generációt, amelyek tagjai az idézet pillanatában még csak „érett és kész” fiatalok voltak, mint például Darányi Lajos vagy Koncz Sándor.

A lap, nevéhez híven, az első perctől igyekezett felölelni a Pataki Kollégium ifjúságának életét, eközben kifelé is tekintett. Olvasói között, az intézmény tagjain túl, megtalálhatóak voltak az akkori öregdiákok, a város és vidék előkelői és értelmiségei, s természetesen országszerte a református egyház akkori teológiai és szellemi életének művelői és képviselői. Úgy volt tükör befelé, hogy érezte, tabló szolgál kifelé.

Noha erős irodalmi vonásait születési körülményei tartósan meghatározták, s azt később sem vetkőzte le teljesen, akart és tudott több lenni a kultúránál, illetve később a kultúrprotestantizmusnál.³ A versek, novellák és könyvismertetések mellett az egykori eleven – szervezkedő és jól szervezett – ifjúsági élet és gondolkodás számos más módon hangsúlyosan leképeződik hasábjain. A diákság szerteágazó egyleti élete ugyanis nemcsak elengedhetetlen feltétele, hanem egyben szüntelen erőforrása és tartaléka a tudósításoknak és beszámolóknak; tudományosnak, vagy „színesnek” egyaránt. Teljes természetességgel reagálják le és mutatják be a világ fontosabb, vagy kevésbé jelentős eseményeit. Így egyaránt tudomást szerezhetünk a *Gyakorlati Theologiai Kör* mai szemmel többnyire erőltetettnek és nyakatekertnek tűnő, de akkor bizonytalán feszítő kérdéseket sorra vevő okfejtéseiről,⁴ vagy miközben a magyar történelem nagyjairól és kiválóságairól egy-egy aktuális évforduló kapcsán megemlékeznek és példájuk által emlékeztetnek, olvashatunk olyan jelentéktelennek tűnő, bár lélekemelő tudósításokat, mint Munkácsy festményének⁵ vagy Rákóczi hamvainak⁶

a sárospataki „vasútállomást érintő” áthaladása. Hadd legyen itt példája mégis a SIK élettel teli változatosságának a leányhallgatók beiratkozását először lehetővé tevő, s így nagy változást jelentő 1923-as esemény eredeti humorral közölt beszámolója: „*Úgy hallottuk, hogy a theol. kar határozata értelmében a mi theol. akadémiánkra is iratkozhatnak be nőhallgatók. Legalább a VI-os sz. terem öreg padjain, melyekbe a nagy kalendárium minden lányneve be van vésvé, megjelennek majd a – fiúnevek is.*”⁷

Az 1884-ben megjelenő első számban szerényen, mégis bátran ír a lapról és önmagukról, szándékaikról és reményeiről az induló szerkesztőség: „*Nem feltűnési viszketeg, sem nem nyereszkedési vágy ösztönzött bennünket lapunk megindítására, mert hiszen az amazsal járó könnyű dicsőség után nem óhajtozunk, ez utóbbira pedig, helyzetünknel fogva, komolyan gondolni is alig lehet. Tettük ezt ama meleg érdeklődésből, melylyel főiskolánk s az ennek kebelében levő humanistikus egyletek iránt viseltetünk; tettük, hogy az itt történő nevezetesebb mozzanatokról való időnkénti szerény tudósításunk által egyrészt az ifjúságnak kedves örömet, másrészt azoknak, akik egykor az »alma mater« gondjai alatt növekedtek, egy boldog visszaemlékezési órát szerezzünk.*”⁸

A SIK elindulásának lehetősége a Magyar Irodalmi Önképző-Társulat kebelén belül vált lehetségessé. Az ekkor már 53 éves múltra visszatekintő, Szemere Bertalan által alapított⁹ önképzőkör célja a magyar nyelv ápolása, művelése, valamint a közösség irodalmi izlésének formálása volt. A Társulat ekkoriban nagyon aktív és széleskörű tevékenységet folytatott. Szavalmati versenyeket és elemzéseket tartottak, pályaműveket írtak ki és bíráltak, műfordításra buzdítottak. A mintegy negyven tagot számláló, Szinyei Gerzson akadémiai tanár által elnökölt közösség csak a már említett esztendőben több mint negyven ülést tartott.¹⁰

Az ilyen és ehhez hasonló aktivitás azonban egyáltalán nem volt kivételes, de még csak esetleges sem a 19. század második és a 20. század első felében. A Magyar Irodalmi Önképző-Társulatnak számos kortársa akadt. Ilyen például, a teljesség igénye nélkül, a Theologiai Önképzőkör, a Főiskolai Énekkar, a Betegsegélyező Egylet, a Jogász Egylet, az Erdélyi János Önképzőkör, az Ifjúsági Olvasó Egylet, az Ifjúsági Zeneegylet, az Ifjúsági Kölcsönpénztár, az Akadémiai Torna Egylet és az Ifjúsági Sakk Kör.

Bár e körök tagjai gyakorta mind a teológiai és jogakadémiai hallgatók és a gimnáziumi diákság közül kikerülhettek, e kiterjedt egyleti élet mégis csak véges számú hallgatói létszámmal „gazdálkodhatott”, s mivel egy-egy diák több helyen tag volt vagy lehetett, párhuzamosságok, működési zavarok, vetekedések is megjelentek. „[...] ezek az egyesületek, kivétel nélkül s kétségkívül hézagpótlók és nélkülözhetetlenek mindaddig, míg egymás lételet és célját nem veszélyeztetik, vagy legalább egymás működését nem akadályozzák. Egy idő óta azonban mintha ezen a téren már túltermelés mutatkoznék; mintha túllépték volna a határt, a melyen belül az ifjúsági egyesületek fennállása, működése üdvös, kívánatos [...]”¹¹ – számol be ily módon az iskolai értesítő az ifjúsági egyletek életéről. Ezen nemkívánatos hatások pedig leglátványosabban, s talán leghangosabban a SIK-et kiadó Magyar Irodalmi Önképző-Társulat életében jelentkeztek.¹² Ennek baljós jeleit egy rövidre szabott beszámoló így adja közre a

SIK olvasóinak 1902-ben: „*A Nt. Dr. Tüdös István úr ifjúságunkhoz intézett felhívása, mellyel a haldokló Akadémiai Irodalmi Önképző Társulatot, lapunk édesanyját, kívánta visszaadni az életnek, nem lett kiáltó szó a pusztában. Számosan siettek a haldokló egylet megmentésére és az sikerült is, amennyiben most már újult erővel folytatja szép hivatását. Azonban a jelek ismét arra mutatnak, hogy a pártoskodás, mely a sír szélére juttatta ezt a fényes múltú egyletet, emelgetni kezdi hydra fejét, — félünk, hogy ez az átkos szellem ismét a régi állapotokat idézi vissza; félünk, hogy nemsokára konstatálnunk kell, hogy az egylet iránt ezúttal megnyilatkozott lelkesedés nem volt egyéb, mint a kialvó tűznek utolsó fellobbanása. Az pedig szomorú és szégyenletes dolog lesz.*”¹³ S mint utóbb kiderült, a tudósítás félelmei igazolódtak be. Az elkövetkező pár esztendő a megmaradásukért folytatott vívódásokkal és küzdelmekkel telt, s a lap hasábjain évről évre szóvá tett aggodalmaikban és segélykiáltásaikban megmutatkoztak a kifáradás jelei.¹⁴ Az első világháborút követő nagy változások után a Magyar Irodalmi Önképző-Társulat már csak különböző visszatekintésekben jelenik meg akár a SIK vagy egyéb kiadványok lapjain, s így szinte hang nélkül tűnik majd el.

Nem csoda, ha ilyen viszonyok közepette a lap kiadása komoly nehézségekbe ütközött. Több csonka széria után az 1899/1900-as 16. évfolyam – az évfolyam-számozás a tanéveket követte – szinte teljesen kimaradt. Ebben a helyzetben jelent meg mint segítség és hamarosan mint megoldás az 1897 szeptemberében megalakult Sárospataki Ifjúsági Egylet.¹⁵ A már korábban említett egyleti élet nehézségeire szánt válaszként az Egylet „*összefogta az intézményi ágak önképző köreit, szervezte az iskola közös ünnepélyeit, feladatának tekintette az egyetemes ifjúság közös problémáinak megoldását*”.¹⁶ A 17. évfolyam induló számában, 1900 novemberében már lelkesítő beköszönő és szűkszavú közlemény tudatja a közvéleménnyel, hogy a Sárospataki Ifjúsági Egylet átvette a *Sárospataki Ifjúsági Közöny* kiadását.¹⁷ A segítség és kiutkeresés megfelelőnek és tartósnak bizonyult, mert a közösség e formában a második világháború utáni ellehetetlenülésig megjelentette a lapot.¹⁸

A SIK indulására és történetére nézve különösen értékesek a különböző évfordulók alkalmából közölt megemlékezések, amelyek nemcsak az indulásról, hanem az addig megtett útról, változásokról közölnek érdekes adatokat. Az egykori munkatársak megszólaltatásával és azok emlékeinek felidézésével pedig betekintést engednek a régi kulisszák mögé. Ilyenek például a 10., a 25. és az 50. évforduló kapcsán született ünnepi múltidézők. Büszkén tekintettek vissza, mert tudták, hogy elődeik letettek valamit az asztalra, s átéreztek, hogy ők maguk e fontos ügy részesei. Helyzetük komolyságának megfelelően igyekeztek felelősséggel szólni nemcsak saját koruk ifjúsága felé, hanem úgy is, mint akik tudják, jelenükkel a jövő ifjainak példát és példaképeket adnak. Idézzük Palumbo Gyula főszerkesztő 1935-ben fogalmazott „jövődézése” néhány gondolatát: „*1985-ben 100 esztendő jubileumát fogja ünnepelni a Közöny. A mai szerkesztőségéből, akik most életünknek legszebb korát éljük, alig lesz már akkor valaki, aki megírja (ha ugyan felkéri az akkori nemzedék) a mindenkor szokásos reflexiókat. [...] Nem olyan könnyű dolog az Ifjúsági Közöny tenyeréből megjövendőlni, vagy ötven éves útjának nyomaiból leolvasni, hogy 1985-ben milyen lesz az új pataki*

diák típusa. De egyet bizonyosan tudhatunk, hogy szép és egészséges lesz, ha új nyomokon, minden kanyargás nélkül, egyenesen indul a Krisztus nyomdokain. [...] Úgy induljunk és járjunk, hogy 50 év múlva miutánunk is nyomolvasást fognak rendezni.”¹⁹

Az idők folyamán sűrűn cserélődtek a lap szerkesztői, változott a formátuma, terjedelme, az évfolyamon belüli lapszáma, működését kísérték botrányok, éreztették hatásukat a változó egyházi és világi tényezők, olykor kataklizmák, de a lap nem csak elszenvedője volt e folyamatoknak, hanem azok alakításában és alakulásában is részt kívánt venni. Volt mit írni, volt kinek írni, volt miből meríteni: az ifjúságnak s az ifjúságról.

A belmissziós mozgalmak

Az első világháború politikai és társadalmi katasztrófái mentén széles körben kibontakozó szellemi és lelki építkezési vágy az egyházak életében az ifjúsági mozgalmak és egyesületek számára a megújulás és a kibontakozás nagy reményének felelősségteljes lehetőségét is megteremtette. Egymás után születnek vagy erősödnek meg az önmagukért tenni akaró, az ifjúságon keresztül pedig a jövőért cselekedni szándékozó ifjúsági közösségek, szervezetek. Megjelenik valami egészen „új” és „más”, amelyet az idő előre haladtával mind többen döntő fontosságúnak hisznek. A fiatalok életének összefogásában és megszervezésében, lelki és gyakorlati téren egyaránt, korábban nem látott módon, az evangélium, Isten Igéje és a krisztusi példa kerül. Ennek első jelei már a 19. század vége felé megfigyelhetők. Kéz a kézben járva bontakozott ki a már részben bemutatott, eleven, és kétségkívül szerteágazó ifjúsági és egyleti életben, de egyszersmind azok megfáradásával és kiüresedésével is.

Mielőtt ennek a SIK és a sárospataki ifjúság szempontjából nézve nyomába erednénk, elengedhetetlen, hogy a *Közöny* indulásához és az akkori eseményekhez visszatérjünk. A két időszak között ugyanis nagyon kontrasztos végletek figyelhetők meg, amely ellentét az akkori ifjúságot egymásnak feszítette.

Charles Fermaud, a Keresztyén Ifjúsági Egyesület világszövetségi titkára 1883-as magyarországi útja nyomán, még abban az évben Magyarországon is megalakult a Keresztyén Ifjúsági Egyesület (a továbbiakban: KIE), amely nyomban igyekezett megindítani vasárnapi iskolai munkáját. A mozgalom, eltérő mértékben ugyan, de többé-kevésbé pozitív fogadtatásra talált a budapesti, a debreceni és a pápai teológusok körében. Szabó Aladár KIE titkár ennek reményében utazott Sárospatakra, ám útja eredménytelennek bizonyult.²⁰

Az induló lap nem egyszerűen csak bekapcsolódott, hanem bele is bonyolódott a vasárnapi iskola nyomán kibontakozó élénk, sokszor éles vitába. Hamarosan olyan fórummá vált a pataki teológus ifjúság számára, ahol határozott álláspontját kifejtette. „*A pesti theologiai ifjúság egy felhívást küldött ifjúságunkhoz, jelezvén, hogy dec. 14-én a vasárnapi iskolás gyermekek számára ünnepélyt tart; képviselők küldésére hív fel minket, kikkel a vasárnapi iskolák ügyét, fontosságát s a bibliai szövetségbe való belépését beszélnék meg. Theol. ifjúságunk ezen mozgalom iránt nem nagy hajlandósággal*

viseltetvén, a felhívásnak eleget nem tehet.”²¹ Az apró hírek között lehozott egyszerű közlemény nyomán olyan mély ellentét bontakozott ki a pataki, valamint a pesti és debreceni ifjúság között, amely a SIK és a *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap* (a továbbiakban: PEIL) egymást követő számaiban kölcsönös adok-kapokban, szélsőséges megnyilatkozásokban és egymást győzködő teológiai magyarázatokban csúcspodott ki.²² A pengeváltások egy-egy részletét megelevenítve, mint a fejlemények valódi kordokumentumait, képet alkothatunk a felvetett téma súlyáról, egyházi berkekben való kezeléséről és fogadtatásáról, amely közel sem volt egységes.²³

Íme a SIK szerkesztőségi közleményének részlete, amely a meghívást visszautasító patakiak színvallását sürgető korábbi írásra²⁴ adott válaszként jelent meg a PEIL-ben: „A fővárosban talán elzúllott, családi nevelésben, iskolai vallásoktatásban egyáltalán nem részesülő, templomot nem ismerő gyermekek közt lehet célja a külföldről importált vasárnapi iskolának, de ott sem jelen alakjában t. i. szenteskedő, pietistikus modorral, és a theologusok tanítása alatt.”²⁵ Nem kevésbé „tekintélyes” a viszontválasz, amelynek hadd álljon itt szintén kisebb részlete: „[...] nem tekintjük hibának, ha önök becsületbíróság felállításáról, tornázásról tanácskoznak, ha táncvigalmat rendeznek; sőt részemről nagyon is örvendek, ha gondoskodnak a test edzéséről, ha örvendenek ifjúságok napjaiban, ha tisztességes mulatóságokban üdítik a lelket, elevenítik a kedélyt s öregbitik a társadalmi életben megkívántató ügyességet; csak hogy ezek mellett ne feledkezzenek meg a léleknek a gymnasztilálásáról sem, gyakorolják azt is az áhítatoskodásban, az egy szükséges dologban.”²⁶

Amilyen zajjal jött és járt e vihar, olyan gyorsan – az érintett kiadványokban minden további nyom nélkül – el is halt, de nem az egyetértésben, hanem az eszmék és az érvek kibékíthetlenségében. Nem telt el azonban sok idő, és a körülmények sürgetése Patakon változást hozott. „Az Isten ügyével szemben követ el mulasztást minden theologus, aki a vasárnapi iskola iránt nem tartja kötelességének az érdeklődést”²⁷ – zárja gondolatait Gombos Ferenc második éves pataki teológus a SIK-ben 1910 októberében közreadott írásában. Belmissziói lelkülettel átitatott bizonyágtétele már egészen más pataki látásmódot és diákot jelenít meg. Bátran felszólít papot és teológust egyaránt, hogy lelkiismereti kötelességük a gyermekek felé is kiterjeszteni Isten országát. A megindult jó munkában maguk is kötelesek elől haladni, tanácsolni, mert a régi vallásoktatás képtelen a gyermekszíveket felmelegíteni, s őket Krisztus szolgálatába állítani. „A híveire gondot viselő Isten ezért mutatta fel új módját annak: hogyan lehet legheltetni az ő juhait. A vasárnapi iskola, az ő bibliamagyarázatával, mely megépíti a gyermeki lelket, [...] oly intézmény, melyre az Isten láthatólag rányomta helyeslése bélyegét.”²⁸

Az ismertetett előzmények után e figyelemre méltó fordulat „betetőzésének” tekinthető az a lelki nyughatatlanság, amely az iskola 400 éves jubileumára készülő diákságot, a külső körülményei javulása közepette, egyben a belső mozdulásra, a meglévő számos bibliakör, imaóra, evangéliumi alkalmak és az evangéliumi lelkület komolyan vételére figyelmeztette. A jeles évforduló szülte számadásában vissza és előre tekintő Tóth Lajos harmadéves teológus Ravasz László szavait idézve figyelmezteti diáktársait a Krisztus melletti döntésre, s hozzáteszi: „[...] ha megtérünk eddigi tevékenységünkben, ha újjászületünk, ha elfogadjuk az Isten meggyógyítási akaró evangéliu-

mát, ha komolyan vesszük a mi lelki életünket gazdagító munkaalkalmakat, a köztünk lévő Jézus bennünk lesz és a mostani sivár életünk megszínesedik, meggazdagodik.”²⁹

Ez a hang ekkorra már valóban sokaké Patakon, tanároké és hallgatóké egyaránt, s szerkesztőin keresztül hangja magának a SIK-nek is. De hogyan jutottunk el idáig?

A 20. század első nagy háborújának pusztítását, s az azt követő politikai, gazdasági és társadalmi változásokat szükségszerűen az építkezés, nem ritkán az újat építés időszaka és igénye követte. Patakon ebben, az oktatás színvonalának emelése mellett, tudatosan törekedtek a Kollégium egészét érintő belső, hitbéli erősödére is. Többek között a belmissziós szolgálatokba való tevőleges bekapcsolódás által.³⁰

A fentebb bemutatott „lapközi” vita feszítő erejének múlandóságát tükrözi a SIK-ben 1930-ban a *Reformáció* című lap tízéves jubileumára megjelent áldáskívánás és köszöntés: „A belmissziói munka ügyének szorgalmas, erőteljes harcosa, [...] Folytassa azt a munkát, amit eddig is oly szépen végzett, legyen a sokféle ágazó utaknál útmutató, mely az Isten országa felé irányít.”³¹ Kiérezni ebből, hogy a *Közlöny* szinte testvérképének tekintette a *Reformációt*. E hitvallásban erősen belmissziói elkötelezettségű lapot az 1924-től sárospataki lelkipásztor Forgács Gyula alapította, és ez idő tájt már a lap kiadóhivatalát is Patakra helyezte.³² Forgács nyilvánvalóan missziói kihívást látott Patakon, s a teológus ifjúság közelségét fontos lehetőségnek találta, hogy reformációs törekvéseit e helyen továbbadhassa.³³ Bár munkája nem volt könnyű és villongásoktól mentes, de nyilvánvalóan gyümölcstelen sem. Jelenléte és szolgálata egyaránt szemléltette és kijelölte a helyi közösség számára a megteendő utat.

Koncz Sándor ezt az irányt az 1933/34-es évfolyam több számában folytatólagosan közölt írásában³⁴ a *Fil 3,14* határozottságával³⁵ szabja meg az ifjúság és az ifjúsági munka számára. Látása szerint nem pusztán álom a Sárospatakon jelen lévő nagyszámú és szerteágazó ifjúság egy közösséggé, gyülekezetté való formálása. E magasabb célt azonban csakis az ifjúság belmissziója biztosíthatja, no meg az, ha a teológus ifjúság azt „kutyakötelességből” önmagától is elvárja. A közlemény szerint ehhez először szorosabbra kell fűzni a kapcsolatot a már helyi szinten működő, s hatásukat éreztető ifjúsági egyesületek között (például KIE, MEKDESZ Pro Christo³⁶), de mindenképp előt, s az ellenvélemények ellenére is, szükség van a Teológián hivatalosan és intézményesen is, szervezett formában jelenlévő Soli Deo Gloria Szövetségre (a továbbiakban: SDG), amelynek kebelében és keretében e munka összefogható lenne. Az így létrejött közösség élén kell tehát állnia a teológus ifjúságnak, tudatos, elkötelezett munkájával. „A pataki teológián S. D. G.-ra azért van szükség, mert másoknak szüksége van rá”³⁷ – mondja Koncz Sándor.

Az ismertetettek alapján rá kell mutatnunk: ha voltak is ellenvélemények az így kibontakozó ifjúsági egyesületi munka ellen a diákok vagy épp a tanárok körében, azokat az *Ifjúsági Közlöny*, létezésének első szakaszától eltekintve, szinte kivétel nélkül csak másodlagosan jelenítette meg, azt döntően pozitívan értékelte, s azonosult vele. Ha fel is emelte a szavát ellene, azt legfeljebb a jobbítás és többlet várás szándékával, önostorozva tette meg. Itt is igaz az, ami a cserkészlet esetében megfigyelhető: sokszor ugyanazok aktivitása volt az ifjúság körében való munka és közlönyük ki-

adása. Ennek tükrében szinte természetes „szócsöve” a lap a különböző evangéliumi töltetű ifjúsági egyesületeknek, s egyben dedikált felülete azok munkái és aktuális eseményei közreadásának. Az egymást követő lapszámokban – évtizedeken át – a lap szorgalmasan közli mindazt, ami fontos, aktuális vagy épp égető e területen, betekintést nyújtva a Koncz Sándor által megidézett szervezetek és közösségek életébe.

A KIE, bár nagy formátumú, az egész világra kiterjedő ifjúsági szövetség volt, s magyarországi munkája és munkásai több mint említésre méltók, a SIK fényében mégis kevésbé tűnik jelentősnek. Ezt az ellentmondást meghatározza egyrészt az, hogy a lap indulása idején még jelentős ellenállásba ütközött a szövetség Patakon,³⁸ másrészt a későbbi nyitottabb környezetben már egyéb, hasonló céllal létrejött, részben a KIE alapjain testet öltött és sok szállal összefonódó szervezetek is megjelentek.³⁹ Fontos, hogy ezek egyúttal jobban illettek a Kollégiumnak, s így a *Közlönynek* a profiljába, hiszen ezekben a fiatalok helyi diákvolta és kötődése hangsúlyos volt (cserkészlet, SDG). Bizonytalannak tűnhet, hogy a SIK a KIE életéből, többnyire rövidebb tudósításaival csak fel-felillant valamit, mint amiről illik, örvendetes és jó tudni. Ennek csak látszólag mond ellent, s valójában nagyon is a helyén érezhetjük Kolláth József negyedéves teológusnak az egész 54. évfolyamot végig kísérő nagyívű sorozatát, amelyben a vezetők – vagyis a szolgáló pataki teológus – szemszögéből elemzi és gyakorlatiasan részletezi a helyes Keresztyén Ifjúsági Egyesületi munkát.⁴⁰

A Soli Deo Gloria Szövetség

A Magyar Református Diákok Soli Deo Gloria Szövetsége 1921 nyarán alakult meg Siófokon, egy nem túl nagy számú, főleg teológusokból álló közösség pár napos találkozásán, közöttük sárospatakiak⁴¹ részvételével. Az ország sivár jelenében a megújulás lehetőségét keresték, s egyben új, református reformációt sürgettek. Igei jelmondatuk már közösségi céljukat is megmutatta: „Te azért a munkának terhére hordozzad, mint a Jézus Krisztus jó vitéze!” (2Tim 2,3). Vagyis Krisztust személyes megváltóként elfogadva, érte s általa a Református Egyházban buzgón munkálkodni.

Kezdeti lépéseiket a Trianon utáni Magyarország négy teológiájának (Budapest, Debrecen, Pápa, Sárospatak) diákságára összpontosítva tették meg, ám nehezítette helyzetüket, hogy ezek mindegyikében számos, már régtől fogva meglévő ifjúsági szervezet, közösség volt jelen. Az első évekre jellemző, hogy a négy teológiából a három vidékiben nemigen sikerült a lábukat megvetni, miközben ott sem kevesen szimpatizáltak vele. Noha a református egyház vezetői sem zárkóztak el a Szövetség elől, teológiai irányzatát különféle módokon ítélték meg.⁴²

Denke Gergely szerint „a Szövetség élete, mozgalma meghatározó jellegű és erejű szellemi impulzusokat kapott Pataktól, [...] A pataki törekvésekben és eredményekben a Szövetség mozgalmi sajátosságai egy részének gyökereit fedezhetjük fel, Patak a Szövetség mozgalmát inspiráló, erősítő lelki-szellemi háttér egyik fontos pontja.”⁴³ Ez a megtett útra visszatekintő summázás azonban még közel sem volt egyértelmű, nem csak annak kezdetén, de néha közben sem.

Az első Patakon létrejött SDG-szervezetek a gimnazisták között alakultak meg, előbb a fiúk, majd a lányok között, 1931-ben és 1932-ben.⁴⁴ A folyamat érését jelzi, hogy már ezt megelőzően a buzgó tanulók nyári jutalma az aktuális SDG-konferencián való részvétel lehetett az intézmény részéről.⁴⁵ A pataki SDG-„kollégiumok” megalakulását bizonytalannal segítette az aktív kapcsolatteremtő és kapcsolat építésére törekvő közeg. Mind az iskolai értesítők, mind a SIK híradásai szerint a Teológia tanárai közül többen előadói voltak a különböző SDG-konferenciáknak,⁴⁶ s a pataki diákok is rendszeresen részt vettek az ország különböző részein tartott találkozókra, mint például az 1924-es négynapos gödöllői konferencián hat pataki részvételével.⁴⁷ Ugyanezen esztendőben Töltéssy Zoltán SDG-titkár és utazó lelkész előadást tartott Sárospatakon a Kálvin János Egyesület konferenciáján.⁴⁸

Ilyen körülmények között ment végbe az a polémia, amelyet az idézett Koncz Sándor-írás és az alább említett beszámoló részlete megelevenít. „Nem igaz, hogy Patak elszigetelődik minden mozgalom elől. Ezt bizonyítja, hogy 5-én Kiss Sándor országos titkár volt itt a S. D. G. részéről s a gimnazistákkal foglalkozott, de a teológián is tartott egy bensőséges előadást a imádságról. Utána vita volt a S. D. G. létjogosultságáról a pataki teológián, sajnáljuk hogy egy kissé erős volt.”⁴⁹

A SIK irányvonalát az iménti idézet sejtetni engedi, de egészen egyértelmű állásfoglalásnak tűnik a Szövetség munkája mellett az SDG lapjának, az Új Magyarországnak a megelőző számban közölt méltatása és meleg szeretettel való ajánlása: „Minden sora veséig ható igazságokat dübörög, amiket ugyan már tíz év óta hallunk és talán egy kissé sablonosoknak látunk pozitív tettek nélkül. Azonban meggondolva azt, hogy egy mozgalom elveinek állandó propagálása elmaradhatatlan, örömmel köszöntjük a régi utakon haladó, de merészebb hangú lapot.”⁵⁰

Bár a Teológia SDG-kollégiumának megalakulása ekkor még váratott magára, a gimnáziumi SDG-szervezetek elindulását követően a pataki Tanítóképzőben megindult a munka, képzősök és teológusok közös részvételével. A tanítóképzős kollégium elnöke az akkor másodéves teológiai hallgató, s véleményének később Bázélből is hangot adó Koncz Sándor volt.⁵¹ Figyelemre méltó, hogy a friss kollégium rögtön felváltotta a korábbi Kálvin János Egyesületet, mert az előbbi az iskolai értesítők szerint nagyobb eredménnyel szolgálta az ifjúság közös érdekeit.⁵²

Összességében elmondható tehát, hogy bár voltak ellenzői, oly sokféleképpen és módon volt jelen a Szövetség a teológus ifjúság körében és környezetében, hogy mindenképpen szükséges volt beszélniük róla, s nem lehetett nem foglalkozni vele. „A konferenciákon »megérintett«, majd a kollégiumi szervezéssel a mozgalomba bevont fiatalok száma növekedett, különösen az 1934-es konventi határozat után, midőn a Magyar Református Egyház a Szövetség korábban csak engedélyezett tevékenységét most már hivatalosan is a saját munkájának nyilvánította.”⁵³ Külön érdekesség pedig, hogy a „tépelődő” diákok tanárai közül ketten, Szabó Zoltán és Zsiros József, egykori SDG alapító tagok voltak.

Ilyen előzmények, és talán sokak számára még mindig kétségek közepette szinte megbújik a SIK hírei között a »Soli Deo Gloria« munka a főiskolán című híradás,

amelyben először olvashatunk, szinte mellékesen, arról, hogy a gimnáziumi és tanítóképzős kollégiumok mellett „*a theologián is alakult egy vezető collegium*”. Megtudhatjuk azt is, hogy mind az öt pataki SDG-kollégiumnak teológus a vezetője, így a két leánykollégiumnak is: Deák Ilona és Lőrinczy Etelka teológák.⁵⁴

A kezdeti nehézségek után azonban úgy tűnik, a SIK-et olvasva pedig mindenképp, hogy mintha mindig is erre a mozgalomra és annak gyümölcseire várt volna a Református Kollégium és az itteni ifjúság. Ha formailag nem is valósult meg a Koncz Sándor által felvetett ifjúsági gyülekezet, az SDG valóban sikeresen igyekezett összefogni a nagyszámú pataki diákságot. Igyekezett összedolgozni más missziós jellegű mozgalmakkal, ami nem ritkán konkrét személyi összefonódást jelentett.

Ablonczy Dániel teológus és SDG-megbízott 1937-ben megjelent terjedelmes, programadó írásában⁵⁵ már szó sincs útkeresésről, a magabiztos tenni akarás hangja szólítja meg az olvasókat. Bemutatja az SDG és az öt évre visszatekintő pataki kollégiumok történetét, ismerteti céljait, és részletes gyakorlatiással eleveníti meg az adott esztendő hónapokra lebontott „missziói tervét”. A témák között megtalálható az egyházi, a hazafias és a szolgálati hónap. „*Nem felejtjük el, hogy a célunk a református diákjellemek kialakítása, és azért fontosnak tartjuk a diákság bevezetését az egyházi életbe és közösségekbe*”⁵⁶ – határozza meg az üdvösnek látott irányt. Ennek szellemében forgolódva a Szövetség, munkája és munkásai révén, egyre inkább a Kollégium mindennapjainak adottságként és lehetőségként számon tartott részét jelentette. Újra és újra találkozunk vele a diákéletet tükröző, s azt formálni szándékozó SIK tudósításaiban és írásaiban.

A különböző SDG kollégiumok tagjai, az igei alkalmak mellett részt vettek a hozzájuk leginkább illő gyakorlati szolgálatban, figyelmet felkeltő módon, s alapigéjüknek megfelelően. A lányok például rendszeresen szegény családokat látogattak, s ehhez étel- és ruhaadományokat gyűjtöttek, a polgári iskola lánytanulói között végzett munkájuk nyomán pedig ott új kollégium alakulhatott. A tanítóképzős fiúk, többek között, a tanyai és szórványmisszió területén sürgölődtek, míg a gimnazisták a cserkészekkel összefogva például a külmisszióra szánt gyűjtést végezték. Itt sem maradt el „*a polgárista fiúk közti S. D. G. munka, ahol 23 diák akar Krisztus hű vitéze lenni*”. A teológusok feladata volt a szórványterületeken igehirdetéssel való szolgálat, valamint a többi „kollégista” vezetése és pásztorolása.⁵⁷

Mint látható, a különböző ifjúsági egyesületek és munkaterületeik sokszor egymással fedésben voltak, sőt összeérték. Jelen esetben a cserkészek szolgálatával, amelyről a továbbiakban szeretnék beszélni.

A cserkészlet és a regőscserkészek

A Robert Baden-Powell brit tábornok elgondolásai alapján 1907–1908-ban világhódító útjára elindult cserkészmozgalom Magyarországon hamar jelentős népszerűsége tette szert. Titka volt, hogy társadalmi igényeket elégített ki, s igazodott a fiatalok életkori sajátosságaihoz. A modern kor tespedtségbe süllyedt viszonyai köze-

pette tetszetős és látványos sikerrel fáradozott a tagjai közé felsorakozott ifjúság testi és lelki épülésén. A hazai cserkészmozgalom indulásának pillanatától fogva keresztény és nemzeti jellegű volt, amelyben hamar általánossá vált a felekezeti tagozódás. Mind világi, mind egyházi körökben alapvetően misszióként tekintettek a berkeikben kibontakozó ifjúsági munkára. Nem csoda, hogy mindkét fél részéről hamar megszülettek a szükséges ösztönző és támogató nyilatkozatok, a kételkedőkkel és az ellenvetésekkel szemben. A Református Egyetemes Konvent az iskolákat 1921-ben cserkészcsapatok felállítására szólította fel, felhívva a figyelmet ezen iskolán kívüli nevelés világszerte bevált módjának jelentőségére.⁵⁸

A magyarországi cserkészlet hajnalán Sárospatakon még csak a népszerűsítés és az ismerkedés folyamata zajlott. A SIK már 1913 februárjában közreadott egy, a Honvédelmi Minisztériumtól közlés végett átvett népszerűsítő cikket *A cserkész fiúk* címmel, amelyben részletes tájékoztatást adnak a cserkészlet mibenlétéről, addigi történetéről, céljairól és eszközeiről. Az elvi és gyakorlati tudnivalók összegzésekként pedig felsorolják a mozgalom Tízparancsolatát.⁵⁹

A trianoni békeszerződéssel zárult nyomasztó helyzetből viszonylag hamar felocsúdott az iskola. Az erősödő belmissziói mozgalommal egyetemben „a Magyarországi Református Egyházban kibontakozó elevenebb, egyházasabb áramlatokra jobban odafigyelt, és ezekre pozitív módon reagált”.⁶⁰ Talán ennek is köszönhetően a cserkészlet, a konventi állásfoglalás után nem sokkal, 1921 szeptemberében bevonult a Pataki Főiskola falai közzé. Az iskolai értesítő beszámolója szerint ezt mind az ifjúság, a tanári kar és a város társadalma örömmel és lelkesedéssel fogadta. A 32 főből, főleg gimnazistákból álló, négy órásba osztott csapatot a Magyar Cserkészszövetség a 134. szám alatt fogadta magába.⁶¹ Az ekkor másodéves teológus Zsiros József által jegyzett ünnepélyes beszámolón túl,⁶² a „Hegyaljai Erő” néven megalakult cserkészcsapat kezdeti lépéseiről a SIK a fentebb említettekkel mindenben összhangban, lényegre törő összegzéssel szól: „*A csapat hetenként egy-egy őrsi és minden vasárnap csapatösszejövetelt tart. Az összejövetelek bibliaolvasással és magyarázással vannak összekötve. [...] Okt. 6-án pedig a kis csapat kirándult a »Nádor-fürdő«-höz s a nagy nap jelentőségéhez méltó ünnepélyt rendezett, az aradi vértanúk emlékére.*”⁶³

A kibontakozás nehezítő körülményére, de egyben a kiteljesedés valódi és vonzó lehetőségére is rámutat az az eset, amikor Zsiros József, a későbbi professzor, diáktársai életét kritikával illetve, a cserkészlet értékeit és az ahhoz való csatlakozást ajánlotta a változás lehetőségekként számukra; voltak ugyan, akik gúnyolódtak rajta, néhányan mégis a csatlakozás mellett döntöttek.⁶⁴ Baksy Rezső cserkésztestvér az első év nehézségeiről szólva így zárta évfordulós visszaemlékezését: „*Most kezdődött a vezetőik önfeláldozó munkája: a rendes cserkész munkán kívül, nevelőjük, tanítójuk, oktatójuk lettek őrsi tagjaiknak s év végén az évzáró ünnepélyen a cserkészruhás diákok vitték el a legtöbb szorgalmidíjat. A 23 cserkész közül nemcsak, hogy nem bukott el senki, de tizenhatan jelesek lettek! Ez olyan eredmény volt, hogy még a cserkészletet addig nem szerető tanárok is kérték, hogy a fiaikat vegyék be a liliomos fiúk közé.*”⁶⁵

A cserkészcsapat megalakulásánál tevékenykedő teológusok közül többen később a küszöbön álló korszak meghatározó alakjai lettek, akik nem csak így és nem csak ekkor, de a diákkorból kilépve is meghatározó módon formálták a pataki ifjúság életét.⁶⁶

A „jó munka” terhét az őrsvezetők hordozták, s a cserkészlet alapításához igazodva a csapat vezetésének nem a tagság számának hirtelen, s talán elvtelen növelése volt a célja, hanem a lefelé mind jobban elmélyülő, kifelé mindig fegyelmezettebb cserkész munkát tűzték ki feladatukul.⁶⁷ *„Mert nem magáért küzd, a nemzet újjáépítése a cél az Isten szeretetében összeforrt lelkek munkája által.”*⁶⁸

A nekirugaszkodást követő években a gimnazisták és főiskolások életének szerkesztője lett a cserkészlet és a cserkész jelenléte. Legalábbis ez tűnik ki abból, hogy nemcsak a cserkészcsapat valamely közvetlen akciójáról olvashatunk egyre szaporodó beszámolóiban a SIK-ben, hanem az e tekintetben teljesen semleges, más témájú tudósításokban is mind természetesebben tűnnek fel „a cserkész”, akik például fogadalmat tesznek, ünnepségen sorfalat állnak, zászlót tartanak, szavalnak és színdarabot adnak elő, vagy egyszerűen csak jelen vannak. A legváratlanabb helyzetben olvashatjuk valaki pontosabb meghatározásaképpen, hogy az illető „cserkész”, sok esetben pedig a hír közreadója megelégszik annyival, hogy „egy cserkész”.⁶⁹

Még az oly mély gondolatokat megfogalmazó „vezércikknek” is, mint amelyet Szabó Zoltán akkori teológus és SIK-főszerkesztő a tanulás fontosságáról és annak súlyáról írt, egy hetedikes gimnazistáknak szánt cserkész őrsi alkalom adja – úgy tűnik – a megfelelő keretet, hátteret. Másképpen megfogalmazva: az ilyen s ehhez hasonló írások azért lehettek az *Iffjúsági Közönyben* helyükön, mert előzőleg már jó és kellő helyén volt a gimnazistáknak és teológusoknak e kicsiny közösségében, de a tartalom és a forma, együtt e kettő, nagyobb nyilvánosság elé, szükségképpen tehát a SIK hasábjaira kívánczolt.⁷⁰ A jelentős terjedelmet felölelő irodalmi, történelmi és teológiai témájú írások között ismétlődő beszámolóival szinte a cserkészlet pataki kibontakozása propagandistájának tűnik a lap,⁷¹ de semmiképpen sem annak elvtelen, kritikátlan formájában, hanem az azzal való őszinte azonosulással. *„Amikor tudósítást adunk erről a kedves gyűlésről örömkönnünk is kifejezést kell adnunk, hogy korunknak ez a páratlan hatású ifjúsági mozgalma mind nagyobb és nagyobb tért hódít közöttünk is [...] Kísérje igazi »jó munka« és ennek folytán fakadó gazdag áldás a magyar cserkészlet útjában, mert mi is úgy érezzük, hogy ez a hivatott kertésze a csonka törzs új hajtásának”*⁷² – szól a beszámoló a Magyar Cserkész Szövetség sárospataki cserkésztestületi találkozásáról.

A cserkészlet életének talán legizgalmasabb és bizonyosan népszerű részét képezték a táborozások, kirándulások. A nagy nyári és téli táborozások mellett gyakorlatilag bármi alkalmat és lehetőséget adhatott ezekre, s természetesen a „Hegyaljai Erő” cserkészcsapat mindennapjainak kiemelkedő eseményeit jelentette. Az ezekről való tudósításoknak se szeri se száma, de megfigyelhető, hogy mindig igyekeztek valami többet, mélyebbet átadni a puszta tényeknél; vagyis üzenetet megfogalmazni.⁷³ Örömmel és fájdalommal vegyes híradásként olvashatunk az első felvidéki – s egyben határon túli – túráról: *„Legelső alkalom volt ez, hogy magyar csapat járt az elszakított területen és éppen patakiak voltak az elsők, Rákóczi késői regimentje.”*⁷⁴

A „megmozdulások” plusz lehetőséget teremtettek a személyes példaadásra s kapcsolatépítésre, hogy még határozottabban megszólíthassák a rájuk bízott fiatalokat, egyúttal azonban a „jó munka” érdekében a csapat romantikus kalandvágát s tenni akarását e nemesebb cél érdekében becsatornázhatták. A tényleges kimozdulásban nagy segítséget jelentett az adományként kapott két harmincfős nagy sátor.⁷⁵

A táborozásoknak és kirándulásoknak azonban önmagukon túlmutató jelentőséget ad, hogy a Sárospatakat körülölelő vidékre és az ott lévő településekre hosszabb-rövidebb időre kitelepült diákság a számára ideiglenesen otthont adó környéket és annak lakosságát felfedezte és megismerhette. A Patak környéki jelentős tanyavilágban ugyancsak ez idő tájt lábra kapó, a diákság részvételével, tanári vezetéssel és ösztönzéssel kibontakozó missziói munka, ha megint csak nem első szándékkal, de az előbbihez hasonlóan visszafelé hatva, növelte a vidék „iskolai jelenlétét”. Az ilyen sorozatos „iskolai kitelepülések” pedig természetes alapját képezhették a később kibontakozó Faluszemináriumnak.⁷⁶

Mindez szépen illeszkedett abba a vonalba, amely ebben az időben a népi irodalomban, művészetekben és számos más területen a falura való fokozott odafigyelésben, a „népi gondolat” megfogalmazásában, „Magyarország felfedezésében” megfigyelhető volt az országban. Egy romlottnak ítélt világ kereste itt egykori, tisztának vélt gyökereit, amelynek során nagyon sok nyomorúságot és nehézséget is talált.⁷⁷ Ezen népi iránynak a Sárospataki Teológián végbement teológiai – elvi és gyakorlati – megvalósulása a Faluszeminárium és a regőscserkészlet,⁷⁸ amely egyúttal az intézmény identitásának vállalása, vagyis hogy a magyar falu számára neveljenek megfelelő lelkipásztorokat.⁷⁹

Az iskola falvak felé fordulásának, s egyben tenni akarásának kiváló példája volt tehát a cserkészlet aktivitásából kibontakozó, főleg teológus öregcserkészlet által vezetett faluszolgálat, a regőscserkészlet. A cserkészmozgalom megerősödésével Szabó Zoltán, már mint teológiai tanár, 1926-tól szervezte a teológusok öregcserkész csapatát, amely aztán 1928-ban 764. számú Timóteus Cserkész Csapat néven intézményesült. Ebből bontakozott ki néhány év múlva az imént említett regőscsoport.⁸⁰ Míg a kissé korábbi, ízig-veéig kortárs Faluszeminárium gyűjtő szándékkal látogatta a falvakat, vagyis inkább „hozni” igyekezett azok értékeiből, addig a regőscserkészlet kincseket „vitte” műsoraikkal az általuk felkeresett településekre. A néhány fős csoportok vallásos és kulturális esteket rendeztek, népdalokat énekeltek és tanítottak, előadásokat tartottak, szavaltak, citerával és harmonikával zenei kíséretet biztosítottak; s persze prédikáltak. Egy-egy ilyen csapat évente átlagban tizenöt falut is meglátogatott, és ott a kicsiktől a nagyokig nagyon sok embert elértek és megszólítottak.⁸¹ A SIK ezekről, a hallgatók életét is megmozgató eseményekről folyamatosan részletes beszámolókat közölt. E lényegre törő, tömör tudósítások mellett azonban visszatérő elemként elvi és tartalmi összegzést nyújtó kiállításokkal igyekezett az ügy iránt elkötelezetté tenni, edukálni. Hatásos példaadás volt egyben, ha mindezt személyes élménybeszámoló keretében tehették meg.

Újszászy Kálmán egy pünkösdi regős mozgótábor kapcsán írt cikkében gondosan elemzi és magyarázza az elvi és gyakorlati tényezők egészséges együtt állását.

Véleménye szerint a falura érkező csapat feladata és ottani szolgálatuk lényege az értékek kicserélése a kölcsönösség alapján, amely mentes a túlzásba vitt faluimádatról, de elismeri azok egyenrangúságát. „Míg lényegében a regölés értékek kicserélése, addig formájában a regölés misszió. Valamint a misszióhoz, úgy a regöléshez is elsősorban lélek kell, a regölésre való elhivatottságnak törhetetlen erejű lelke. Ez a lélek nem mindenkinek adatik. Etnográfussá, szociográfussá, több-kevesebb munkával mindenki kiképezheti magát. De téved az, aki azt hiszi, hogy a regölés ezeknek szintéziséből áll.”⁸²

Újszászy ezen az alapon látta szükségesnek, hogy rámutasson a közös gyökerekkel rendelkező cserkészlet és regöscserkészlet közötti lényegi különbségre: „...a regösmozgalom és cserkészmozgalom két lényegében különböző mozgalom. A cserkészlet minden formájában elsősorban pedagógiai mozgalom, míg a regölés a viláért sem pedagógiai karakterű, hanem missziói. Amíg a cserkészleten belül mindenki megtalálja a maga helyét, addig a regölés csak keveseké.”⁸³ Vagyis, amíg a cserkész még tárgya, addig a regöscserkész már eszköze a misszióknak, maga is misszionárius.

A cserkészlet nemcsak egy vidék vagy egy város ügye volt csupán, hanem országhatárokon átnyúló, világméretű közösség. Az ebből adódó lehetőségeket és feladatokat a sárospataki cserkészlet és regösök igyekeztek használni és élni azokkal. A közeli és távoli vidékek hasonló közösségeivel való találkozás és kapcsolattartás, közös táborozás, az egymástól való tanulás, a buzgóság és a szükséges jó rend megtartása érdekében rendszeres volt.⁸⁴ A SIK tudatosan törekedett arra, hogy az elszakított területek felé forduló kiszállásokról mindig kellő mértékkel beszámoljon. A téma általában is foglalkoztatta a kor emberét, de a trianoni határok közelsége miatt, s mert az elcsatolt területek nem kis része korábban a Kollégium természetes beiskolázási területe volt, ez szinte elengedhetetlennek tekinthető.⁸⁵ A bécsi döntésekkel megvalósult területi visszacsatolások után pedig még inkább felelős szolgálatnak tekintették a felvidéki vagy erdélyi regösutakat.⁸⁶

Rendkívüli hírek számítottak a „tényleges” külföldi utazások, amelyek azonban a második világháború közeledtével mind nehezebbé váltak. Tovább bonyolította a helyzetet a cserkészlet erős angolszász kötődése.⁸⁷ Ilyen aggodalmakkal vegyes öröm szólal meg a pataki cserkészlet egy kis csoportjának angliai útjáról adott beszámolójában, 1939 augusztusában: „[...] végre felvirradt a nagy nap. Elindultunk egy új világ felé látni és tapasztalni. [...] Sajnos ezek a napok már kétségek közt teltek el. Már a háború küszöbén álltunk. [...] mindig ott zsongott az agyunkban: Mi van otthon?”⁸⁸

Mivel sokszor ugyanazoknak a buzgólkodása érhető tetten a SIK-ben és az ifjúság életéhez köthető különböző mozgalmakban és egyesületekben, e közösségek folytonos jelenléte az *Ifjúsági Közlöny*ben az együvé tartozás alapján természetesen tekinthető. Hogy e sokszor emlegetett összefonódás mennyire szerves része volt sokak akkori életének, jól tetten érhető Czeglé Imre felelős szerkesztő teológus éveinek summázásában. Így foglalja össze a maga mögött hagyott diákvilágot: „Faluszemináriumi kiszállással kapcsolatban elég részletes betekintést nyertem 6 gyülekezet életébe. Mint regös 21 gyülekezetben vallásos est (igehirdetés) és vidám nóta-est műsorában (hegedű, ének) közreműködtem és szolgáltam. [...] Diákbibliakör vezető voltam 3

évig, vasárnapiskolai vezető 1, cserkész 2 évig. [...] Két évig viseltem az *Ifjúsági Közlöny* kiadóhivatali főnök díszes nevét, egy éven át szerkesztettem e lapot.”⁸⁹

Ami függőben maradt...

Történeti visszatekintésünkben egy, az ifjúsági mozgalmak számára oly izgalmas kor lenyomatát kerestük és igyekeztünk azt csokorba fogva továbbadni. A SIK lapjait forgatva egy kimondottan tartalmas, önmagával és olvasóival szemben igényes, ugyanakkor alulról építkező, s ezáltal nem a kor ifjúsága mellett elbeszélő, hanem különösen éltes, eleven folyóiratot foghatunk kezünkben. Története tökéletes alap a múltidézésre. Értéke mégis talán hiányában tűnik nagyobbak. Nem mintha ma nem állna rendelkezésre kellő mennyiségű papír vagy tinta, hogy egy ilyen lapot pótolni, helyettesíteni lehessen – a pótolhatatlan inkább a hátországaiban keresendő. Hol van az a szerveződő diákság és diákvilág, amelynek életritmusát még kivonatolt formában is ilyen gazdagon, hónapról hónapra kézbe lehetett adni? Ennek az életnek csupán egy szelete az ifjúsági egyesületek és mozgalmak története, de, mint azt fentebb láthattuk, az egymásra ható kölcsönösség jegyében az *Ifjúsági Közlöny* sorsát is formáló, korszakos történet.

A SIK belső tanúságtétele alapján úgy tűnik, hogy a cserkészletnek talán könnyebb útja volt Sárospatakon, míg az SDG-nek és az egyéb belmissziós ifjúsági mozgalmaknak nehezebb. Ennek oka az lehetett, hogy míg az utóbbi az elvek és így a teológia felől indult a gyakorlati területek felé, addig a cserkészlet a praktikum megragadásában igyekezett elvi és hitbéli meggyőződéseket továbbadni. A második világháborút megelőző évekre azonban már mindkettő a helyére került a pataki Alma Materben, sőt összeért, hasonló módon dolgozva a hasonló célokért.

Utólag sajnós hozzátehetjük, hogy mire e különböző szálak szépen összefonódtak, korszakos útjuk végére jutottak. Persze nem azért, mintha kifogytak volna a munkából. Még csak nem is az újabb háború nehézségei jelentették a SIK-nek és az ifjúságnak a legkomolyabb csapást. Hiszen épp akkor, amikor ismét megújulásra, fiatalos lendületre, jövőre lett volna szükség, mint egykor az 1920-as évek elején, már szinte minden kész volt elvi és szervezeti szinten egyaránt, s a szándék és a készség is megvolt hozzá, hogy küldetésükbe döccenés nélkül, egy új világ hajnalán, ismét beleálljanak.

A külső, történelmi változások következtében kialakult helyzetet látva, e múltba fordulás lezárása is csak olyan lehet, mint a témánk szempontjából oly fontos *Sárospataki Ifjúsági Közlöny* és az abból megidézett ifjúsági szervezetek lezárása. Ahogyan a SIK a „papírhány miatti” leállításában lezáratlanul zárul, s jövője – múltjával együtt – függőben marad, hasonló sorsra jut a lapjain oly sokszor emlegetett ifjúsági egyesületi munka és azok szolgálata. Véget ért, de lezáratlanul.

Ha az 1884-ben megjelent első számról azt mondtuk, hogy már az első lépésénél „készen” volt, ugyanúgy igaz, hogy az 1948-ban kiadott utolsó szám sem „töredékes”, hanem ízig-vérig „egy” az oly sok megelőző kiadvány között. Nincs benne semmi-

lyen drámai végidőket megidéző hangulat. Néhány sor olvasható csupán, amely „ki-beszél” az imént elmondottakból, s azt is az utolsó pillanatban kellett beszorítani valamely üres helyre, így még csak nem is a lap végére került: „*Minden olvasónak: A Tájékoztatóügyi Minisztériumtól lapzártá után érkezett az értesítés, hogy papírhány miatt lapunkat önálló lapként nem engedélyezhetik tovább, de ajánlják a Sárospataki Ref. Lapokba való beolvadásunkat. A kérdés jelenleg függőben van.*”⁹⁰

Jegyzetek

- 1 Marton János: Néhány vonás az Ifjúsági Közlöny szellemtörténeti képehez = Sárospataki Ifjúsági Közlöny (a továbbiakban: SIK) 50. évf. 1935. tavasz, 95. o.
- 2 Uo. 93. o.
- 3 Uo. 94. o.
- 4 „X férfi törvénytelenül él Y nevű nővel, kitől egy gyermeke is születik. Ekkor Y-t elhagyván, törvényes házasságra lép Z-vel, kitől több gyermeke származik. Azonban Z idők múltán meghalván, az előbb elhagyott Y-nal lép most már szintén törvényes házasságra. Kérdés, vajon az előbbi törvénytelen gyermek törvényes lesz-e ezáltal?”; Egyleti élet = SIK 1. évf. 1885. 6. szám, 106. o.
- 5 „Munkácsy Mihály, kinek »Krisztus a Kálvárián« című festménye éppen most képezi a főváros és a haza lelkesedésének méltó tárgyát, s mint egy lángész legremekőbb alkotása, egész Európa figyelmét magára vonja, szombaton délután városunk határát érintette, utazott a felvidékre. A vasútnál a váratlanul érkezőt a kisszámú ifjúság lelkes ovációkban részesítette.”; Apró hírek = SIK 1. évf. 1884. 1. szám, 16. o.
- 6 „Éjjel után 1 óra 49 perckor robogott be a különvonat a lobogó fátylakkal, dobogó szívvvel két oldalt álló főiskolai ifjúság sorfala között az állomásra, ahol a főisk. énekkar a himnusszal fogadta. Majd a város nevében Molnár János főbíró, a kollégium nevében Novák Lajos akad. és köz-igazgató üdvözölték a szent hamvakat és koszorúzták meg a koporsókat. Csak félóra múlva indulhatott tovább a vonat, miután a kórus még elénekelt »Rákóczi kesergőjét«...”; Hírek = SIK 23. évf. 1906. 2. szám, 26. o.
- 7 Hírek = SIK 39. évf. 1923. 3. szám, 55. o.
- 8 Előfizetési felhívás = SIK 1. évf. 1884. 1. szám, 1. o.
- 9 A múltból, Szemere Bertalan egy ifjúkori levele = SIK 1. évf. 1884. 3. szám, 40. o.
- 10 Ifjúsági egyletek. In: Szánthó Gyula – Molnár Lajos (szerk.): Jelentés a Sárospataki Ref. Főiskola (Akadémia és Gimnázium) állapotáról az 1884–85. iskolai évben. XXIX. évfolyam. Sárospatak, 1885. 49–51. o.
- 11 Ifjúsági egyesületek. In: Novák Lajos (szerk.): A Sárospataki Ev. Ref. Főiskola akadémiai és főgimnáziumi értesítője az 1902–1903-iki iskolai évről. XLVII. évfolyam. Sárospatak, 1903. 160. o.
- 12 Példázza ezt a SIK 24. évfolyamának (1907/08 esztendő) több számán átívelő, a személyeskedésig eljutott és főszerkesztőváltásban lezárni kívánt vitája László Sándor és Takács Mihály között a Magyar Irodalmi Önképző-Társulat komolyan vehetőségéről. Az adok-kapok nyomán László Sándor, támadása miatt meghátrálni kényszerült és kénytelen volt lemondani a főszerkesztői tisztségéről vitapartnere javára.; Egyleti élet = SIK 24. évf. 1907. 1. szám, 13. o.; Egyleti élet = SIK 24. évf. 1907. 4. szám, 60. o.; Takács Mihály: Írás a szerkesztőhöz, László Sándor: Válasz = SIK 24. évf. 1908. 5. szám, 69–71. o.; Takács Mihály: Új emberek = SIK 24. évf. 1908. 6. szám, 75–76. o.; Egyleti élet = SIK 24. évf. 1908. 6. szám, 88. o.
- 13 Krónika = SIK 18. évf. 1902. 6–7. szám, 116. o.
- 14 Binét Menyhért: Vallomások = SIK 20. évf. 1904. 5. szám, 47. o.; Egyleti élet = SIK 27. évf. 1910. 1. szám, 12. o.
- 15 Vegyes közlemények = SIK 14. évf. 1897. 2. szám, 32. o.

- 16 Szentimrei Mihály: Megtörtetett lendület, elfojtott lobogás = Theologiai Szemle XXXII. évf. 1989. 5. szám, 309. o.
- 17 Magunkról = SIK 17. évf. 1900. 1–2. szám, 1–4. o.; Vegyes közlemények = SIK 17. évf. 1900. 1–2. szám, 28. o.
- 18 A Főiskola tudományos és jótékonyági intézményei. In: Urbán Barnabás – Nagy Barna – Tarczy Árpád (szerk.): A Sárospataki Ref. Főiskola Theol. Akadémiájának, Gimnáziumának, Általános Iskolájának és Gimn. Partikuláinak évkönyve (értesítője) az 1946–47-ik iskolai évről. XCI. évfolyam. Sárospatak, 1947. 28. o.; Minden olvasónak = SIK 63. évf. 1948. 5–7. szám, 25. o.
- 19 Palumbo Gyula: Nyomolvasás = SIK 50. évf. 1935. tavasz, 96–97. o.
- 20 Kovács Bálint: A Keresztény Ifjúsági Egyesület (KIE). In: Tenke Sándor (szerk.): Református ifjúsági egyesületek és mozgalmak Magyarországon a XX. században. Tanulmányok. elmékedések és dokumentumok, különös tekintettel a Soli Deo Gloria Szövetség történetére. Magyarországi Református Egyház, Győr, 1993. 60–61. o.
- 21 Apró hírek = SIK 1. évf. 1884. 4. szám, 76. o.
- 22 A vitát övező írások megtalálhatóak a következő helyeken: Apró hírek = SIK 1. évf. 1884. 4. szám, 76. o.; Apró hírek = SIK 1. évf. 1885. 6. szám, 108. o.; Apró hírek = SIK 1. évf. 1885. 7. szám, 130. o.; Zoilus (álnév): Melyik az igaz? = Protestáns Egyházi és Iskolai Lapok (a továbbiakban: PEIL), 28. évf. 1885. 4. szám, 119–120. o.; A SIK szerkesztőségének válasza: Hol az igaz? „Szólj igazat, bétörök a fejed!”, valamint a PEIL szerkesztőségi viszontválasza = PEIL 28. évf. 1885. 6. szám, 178–181. o.; Schmidt Samu: Felvilágosításul a sárospataki ifjúságnak = PEIL 28. évf. 1885. 8. szám, 248–250. o.
- 23 A Sárospataki Lapokban e vitával egy időben jelenik meg Nagy Lajosnak, a külföldi vasárnapi iskolát pozitívan értékelő és azok hazai felállítását sürgetően szükségesnek látó írása: Nagy Lajos: Iskolai ügy = Sárospataki Lapok 3. évf. 1884. 7. szám, 102–104. o.
- 24 Zoilus (álnév): Melyik az igaz?, i. m.
- 25 A SIK szerkesztőségének válasza: Hol az igaz? „Szólj igazat, bétörök a fejed!”, valamint a PEIL szerkesztőségi viszontválasza = PEIL 28. évf. 1885. 6. szám, 179. o.
- 26 Uo. 181. o.
- 27 Gombos Ferenc: A vasárnapi iskoláról = SIK 27. évf. 1910. 1. szám, 9. o.
- 28 Uo.
- 29 Tóth Lajos: Evangéliumi szellem = SIK 46. évf. 1930. november, 49–51. o.
- 30 Szentimrei Mihály: Megtörtetett lendület, elfojtott lobogás, i. m. 306. o.
- 31 Hírek = SIK 45. évf. 1930. január, 113–114. o.
- 32 Reformáció = SIK 42. évf. 1926. december, 75. o.
- 33 Sípos Ete Álmos: „Kérjétek az aratásnak Urát!” Forgács Gyula (1879–1941), a Magyar Református Belmisszió úttörője. KRE-KMTI – Harmat Kiadó, Budapest, 2008. 71. o.
- 34 Koncz Sándor: Responsorium = SIK 49. évf. 1933. szeptember–október, 14–15. o., valamint SIK 49. évf. 1934. március, 104–106. o.
- 35 „...egyed teszek: ami mögöttem van, azt elfelejtve, ami pedig előttem van, annak nekifeszülve futok egyenest a cél felé, Isten mennyei elhívásának Krisztus Jézusban adott jutalmáért.” – Fil 3,14
- 36 Az 1904-ben alakult Magyar Evangéliumi Keresztény Diákszövetség 1926-ban felvette a Magyar Diákok Pro Christo Szövetsége nevet.
- 37 Koncz Sándor: Responsorium = SIK 49. évf. 1934. március, 104. o.
- 38 Kovács Bálint: A Keresztény Ifjúsági Egyesület, i. m. 61. o.
- 39 Kovács Bálint: A KIE és a népfőiskolai mozgalom, =Honismeret XII. évf. 1984. 2. szám, 27. o.
- 40 Kolláth József: Református Keresztény Ifjúsági Egyesületi Munka = SIK 54. évf. 1938. 1–2. szám, 7–8. o.; SIK 54. évf. 1938. 3. szám, 24–26. o.; SIK 54. évf. 1938. 4. szám, 45–46. o.; SIK 54. évf. 1939. 7. szám, 75–76. o.; SIK 54. évf. 1939. 8–9. szám, 95–96. o.
- 41 Benke József, Nagy Sándor Béla, Szabó Zoltán, Vincze Károly, Zsiros József. Vö.: Koncz Sándor: Szabó Zoltán teológiájának kibontakozása = Zempléni Múzsza II. évf. 2002. 2. szám, 7. o.
- 42 Denke Gergely: Az SDG szövetség megalakulása és belső élete. In: Tenke Sándor (szerk.): Református ifjúsági egyesületek és mozgalmak..., i. m. 145–151. o.

43 Uo. 216. o.

44 Hazafias és egyházi nevelés. In: Mátyás Ernő – Elekes Imre (szerk.): A Sárospataki Ref. Főiskola theol. akadémiai és gimnáziumi értesítője az 1932–33-ik iskolai évről. LXXVII. évfolyam. Sárospatak, 1933. 73. o.

45 Az „I. Rákóczi György Egyesület.” In: Vasady Béla – Elekes Imre (szerk.): A Sárospataki Ref. Főiskola theol. akadémiai és gimnáziumi értesítője az 1930–31-ik iskolai évről. LXXV. évfolyam. Sárospatak, 1931. 127. o.

46 Például Mátyás Ernő, Zsiros József, Szabó Zoltán, Nagy Barna. A tanári kar irodalmi munkásságának, közéleti tevékenységének és kitüntetésének jegyzéke az 1925–1926-ik iskolai évben. In: Marton János – Csontos József (szerk.): A Sárospataki Ref. Főiskola theol. akadémiai és főgimnáziumi értesítője az 1925–26. iskolai évről. LXX. évfolyam. Sárospatak, 1926. 19. o.; Az akadémia tanárainak irodalmi és közéleti működése az 1932–33. iskolai évben. In: Mátyás Ernő – Elekes Imre (szerk.): A Sárospataki Ref. Főiskola theol. akadémiai és gimnáziumi értesítője az 1932–33-ik iskolai évről. LXXVII. évfolyam. Sárospatak, 1933. 53. o.; Az akadémia tanárainak irodalmi és közéleti működése az 1933/34. iskolai évben. In: Mátyás Ernő – Novák Sándor (szerk.): A Sárospataki Ref. Főiskola theol. akadémiai és gimnáziumi értesítője az 1933–34-ik iskolai évről. LXXVIII. évfolyam. Sárospatak, 1934. 40. o.; Az akadémia tanárainak irodalmi és közéleti működése az 1935–36. iskolai évben. In: Mátyás Ernő – Novák Sándor (szerk.): A Sárospataki Ref. Főiskola theol. akadémiai és gimnáziumi értesítője az 1935–36-ik iskolai évről. LXXX. évfolyam. Sárospatak, 1936. 38. o.; Az akadémia tanárainak irodalmi és közéleti működése az 1938–39. iskolai évben. In: Zsiros József – Tárczy Árpád (szerk.): A Sárospataki Ref. Főiskola theol. akadémiai és gimnáziumi értesítője az 1938–39-ik iskolai évről. LXXXIII. évfolyam. Sárospatak, 1939. 42. o.

47 Hírek = SIK 40. évf. 1924. 1. szám, 24. o.

48 A Kálvin János-Egyesület. In: Marton János – Csontos József (szerk.): A Sárospataki Ref. Főiskola theol. akadémiai és főgimnáziumi értesítője az 1924–25-ik iskolai évről. LXIX. évfolyam. Sárospatak, 1925. 58. o.

49 Híreink = SIK 48. évf. 1932. november, 47. o.

50 Kárász József: *Új Magyarország* = SIK 48. 1932. október, 29. o.

51 Híreink = SIK 48. évf. 1932. október, 31. o. Koncz később, Ravasz László püspök ajánlására, a Szövetség Országos Központjának a munkatársa lett, vö.: Denke Gergely: Az SDG szövetség megalakulása és belső élete, i. m. 167. o.

52 A teológus és tanítóképzős ifjúság „Kálvin János Egyesülete”. In: Mátyás Ernő – Novák Sándor (szerk.): A Sárospataki Ref. Főiskola theol. akadémiai és gimnáziumi értesítője az 1933–34-ik iskolai évről. LXXVIII. évfolyam. Sárospatak, 1934. 123. o.

53 Denke Gergely: Az SDG szövetség megalakulása és belső élete, i. m. 159. o.

54 Híreink = SIK 49. évf. 1933. szeptember-október, 24. o.

55 Ablonczy Dániel: *Nehémiás közművesinasai* = SIK 52. évf. 1937. február, 47–49. o.

56 Uo. 47. o.

57 Vincze József: *Soli Deo Gloria* = SIK 53. évf. 1938. 9–10. szám, 133–134. o.

58 G. Szabó Botond: Cserkészet és evangéliumi cserkészet Magyarországon. In: Tenke Sándor (szerk.): Református ifjúsági egyesületek és mozgalmak..., i. m. 114–117.

59 A cserkész fiúk = SIK 29. évf. 1913. 6. szám, 81–83. o.

60 Szentimrei Mihály: *Megtörtetett lendület, elfojtott lobogás*, i. m. 306. o.

61 A cserkész-egylet. In: Rác Lajos – Csontos József (szerk.): A Sárospataki Ref. Főiskola theol. akadémiai, jogakadémiai és főgimnáziumi értesítője az 1921–22-ik iskolai évről. LXVI. évfolyam. Sárospatak, 1922. 43–44. o.

62 Zsiros József: *Hegyaljai Erő* = SIK 37. évf. 1921. 1–2. szám, 23. o.

63 Egyleti élet = SIK 37. évf. 1921. 1–2. szám, 27. o.

64 Baksy Rezső: *Egy év a „Hegyaljai Erő” cserkészcsapat életéből* = SIK 54. évf. 1939. 7. szám, 81–83. o.; Szatmári Emília: „...Csak a főiskola érdekében és csak a rendkívüli körülményekre tekintettel...”: Meghatározó fejezetek Dr. Zsiros József életútjából = Sárospataki Füzetek 23. évf. 2019. 1. szám, 154. o.

65 Baksy Rezső: *Egy év a „Hegyaljai Erő” cserkészcsapat életéből*, i. m. 82. o.

66 Az első vezetők név szerint a következők: tanárelnök Benkő Béla gimnáziumi tanár; a teológus vezetők: csapattiszt Vincze Károly, segéd tiszt Szabó Zoltán, őrsvezetők Benke József, Tárczy Dávid, Zsiros József, Nagy Sándor. Egyleti élet = SIK 37. évf. 1921. 1–2. szám, 27. o.

67 Egyleti élet = SIK 41. évf. 1926. május-június, 233–234. o.; A cserkész-egylet. In: Rác Lajos – Csontos József (szerk.): A Sárospataki Ref. Főiskola theol. akadémiai, jogakadémiai és főgimnáziumi értesítője az 1921–22-ik iskolai évről. LXVI. évfolyam. Sárospatak, 1922. 44. o.; Jelentés a 134. számú Hegyaljai Erő cserkészcsapat 1925–26. évi munkásságáról. In: Marton János – Csontos József (szerk.): A Sárospataki Ref. Főiskola theol. akadémiai és főgimnáziumi értesítője az 1925–26-ik iskolai évről. LXX. évfolyam. Sárospatak, 1926. 70. o.

68 Egyleti élet = SIK 39. évf. 1923. 4. szám, 77. o.

69 A cserkészélet eseményeiről jelentést adó beszámolókat röviden, de visszatérően érintik még a 763. sz. Sztárai Mihály kiscserkész csapat, valamint a 61. sz. Lorántffy Zsuzsanna leány cserkész és a 72. sz. Lorántffy Mária tündérke csapat alkalmait. Jelentékeny súlyt kap ugyanakkor a 764. sz. Timóteus öreg cserkészcsapat tevékenysége.

70 Szabó Zoltán: *Diákélet* = SIK 39. évf. 1924. 6. szám, 93–95. o.

71 Cserkészestély = SIK 41. évf. 1925. december, 77. o.

72 A pataki cserkészestély gyűlés = SIK 41. 1926. március-április, 162–163. o.

73 Tábortűz mellől = SIK 41. évf. 1925. december, 63–65. o.

74 Hírek = SIK 40. évf. 1925. június, 89–90. o.

75 Egyleti élet = SIK 39. évf. 1923. 4. szám, 77. o.

76 Szabó Zoltán: Sárospataki törekvések a falu szolgálatára. In: Kovács Dániel (szerk.): *Az igazság ösvényén. Szabó Zoltán emlékkönyv. Kazinczy Ferenc Társaság, Sárospatak, 2016. 70. o.* A témakörrel lásd még: Bartha Ákos: *Falukutatás és társadalmi önismeret. A Sárospataki Református Kollégium faluszemináriumának (1931–1951) történeti kontextusai.* Hernád Kiadó, Sárospatak, 2013.

77 Kovács Bálint: *A Keresztény Ifjúsági Egyesület*, i. m. 68. o.; G. Szabó Botond: *Cserkészet és evangéliumi cserkészet Magyarországon*, i. m. 125–126. o.

78 Kovács Bálint: *A Keresztény Ifjúsági Egyesület*, i. m. 72–73. o.

79 Denke Gergely: *Az SDG szövetség megalakulása és belső élete*, i. m. 215. o.

80 Szentimrei Mihály: *Megtörtetett lendület, elfojtott lobogás*, i. m. 306. o.

81 Szabó Zoltán: Sárospataki törekvések a falu szolgálatára, i. m. 73. o.; Híreink = SIK 51. évf. 1935. december, 65. o.; Czeglé Imre: 764. számú Timótheus öregcserkészcsapat 1937–38. évi munkája = SIK 53. évf. 1938. május-június, 127. o.

82 Újszászy Kálmán: *Regös problémák egy regös út tükrében* = SIK 46. évf. 1930. október, 26. o.

83 Uo.

84 Híreink = SIK 54. évf. 1939. 7. szám, 85. o.

85 Híreink = SIK 54. évf. 1938. 4. szám, 51. o.

86 Bertalan Imre: *Beszámoló a regös-útról* = SIK 54. évf. 1938. 4. szám, 39–41. o.; Pataki Sándor: „Székely Regös” = SIK 56. évf. 1941. 8. szám, 100–102. o.

87 G. Szabó Botond: *Cserkészet és evangéliumi cserkészet Magyarországon*, i. m. 120. o.

88 Szilágyi László: 1939. augusztus 3–18. = SIK 55. évf. 1939. 3. szám, 24–25. o.

89 Czeglé Imre: *Summázás* = SIK 53. évf. 1938. május-június, 123. o.

90 Minden olvasónak = SIK 63. évf. 1948. 5–7. szám, 25. o.

FAZEKAS BALOGH István
A *Prepart* kvintennálé
tizenöt éve

A sárospataki Preparandia 150. születésnapján visszatért alma materük városába 29 „rajz szakos prepás”, képzőművészeti termésük bemutatására. A különleges rendezvénynek 2007. szeptember 8-án A Művelődés Háza adott helyszínt. Ezzel elindult a *Prepart* tárlatok sora.

A *prepart* szóötvetben a latin preparandus, azaz tanítóképzős növendék rövidítése húzódik meg, átfedésben a közismert jelentésű arttal. Beszédes logóvá formált változata nem szorul magyarázatra:

Prepart

A jelentős évforduló előtt tisztelgett a *Prepart '07* címzésű kiállítás, amelyen a megelőző évtizedekben végzett olyan tanítók alkotásai kerültek kiállító terembe, akik valamilyen formában – rajz szakkollégium, vizuális nevelés szakkollégium, vizuális nevelés választott műveltségi terület (VMT) – a rajz tantárgy tanítására speciális képesítést szereztek a Comenius Tanítóképző Főiskolán. Az esemény hagyományalapozás reményében vett lendületet. A szándék az volt, hogy egykori „rajz szakosaink” ötévente visszatérjenek Sárospatakra baráti találkozás és közös tárlat erejéig; ápolva és erősítve az elinduló szokásfolyamot, amely fenntartja a kötődést, serkenti az alkotómunkát, az utódok felé pedig gyümölcsöző példatétel. Nos, túl a negyedik *Prepart* tárlaton, nyugtázhatjuk az eredményes fejleményt.

A jubileumon túl fokozta a főhajtást, hogy alig több mint harminc éve vált főiskolává az intézmény, és kezdődött el némely tantárgyból – köztük rajzból – az emelt szintű képzés.

A pataki tanítóképző változatos élete során jelentős mérföldkőhöz érkezett 1976-ban, amikor felsőfokú tanítóképző intézetből Comenius Tanítóképző Főiskolává válva folytatta tevékenységét. Ekkor vezették be az általános tantárgyakon túl a választható, de kötelező szakkollégiumokat. Rajzra vonatkoztatva ez emelt órászámot és speciálisabb felkészítést jelentett. Célja az volt, hogy lehetőség szerint a rajzos tanító végezhesse az osztálytanító helyett a „szaktantárgy” oktatását az alsó tagozaton. Később, amikor 1995-ben új rendszerűvé és négy évfolyamosá változott a

tanítóképzés, választott műveltségi terület lett a korábbi szakkollégium elnevezése; a mi esetünkben vizuális nevelés. A törekvés arra irányult, hogy a „szaktárgy” tanítására már a felső tagozat V. és VI. osztályában is alkalmasak legyenek a vizuális nevelés VMT-n képzett, leendő tanítók. A korabeli tantárgyi háló széleskörűsége és a területet gondozó Művészeti Nevelési Tanszék népes, sokoldalú tanári állománya biztosíték volt erre.

Az első rajz szakkollégiumon képzett csapat 1979-ben diplomázott a tanítóképzőben; 19-en nappali és ugyanennyien levelező tagozaton. 2014-ig bezárólag körülbelül 320 rajzos végzett. Kevés a rálátásunk arra, hogyan alakult a pályájuk, hányan maradtak katedra közelben. Arról viszont van tudomásunk, ha nem is számszerű, hogy többen képezték magukat tovább tanárképzők rajz szakán, illetve művészeti egyetemeken. Az sem ismeretlen, hogy kik nem hagyták porosodni palettájukat, és közülük kik mutatkoztak meg alkotásaikkal a *Prepart* tárlatokon. Ez utóbbi az összes rajzos 12%-a; név szerint az alábbi táblázatban tanulmányozható (dől betűvel azok, akik mind a négy alkalommal kiállítottak):

A PREPART KIÁLLÍTÓI						
	Név	Diploma éve	A kiállítás éve			
			2007	2012	2017	2022
1	Balla Angéla	1996	x	-	-	x
2	<i>Balláné Veres Aranka</i>	1984	x	x	x	x
3	Balla Aranka	1995	x	-	x	x
4	<i>Balogh Ildikó</i>	1999	x	x	x	x
5	Bányai Melinda	1999	x	-	-	x
6	Bemné Anna	1980	x	x	-	x
7	<i>Bércesi-Dienes Erika</i>	1987	x	x	x	x
8	Boda Tamás	1999	x	-	-	-
9	Csádó Viktória	1999	-	x	x	-
10	Csapkó Gabriella	1986	-	-	-	x
11	Csetneki József	1988	x	x	-	x
12	Dienes Csilla	1996	x	-	x	x
13	Domahidi Klára	1992	x	-	x	-
14	Fürjesiné Ferencsik Ibolya	1999	x	x	x	-
15	Gaál Zsolt Szabolcs	1996	-	x	-	x
16	Gombos Béla	1982	-	x	-	-
17	<i>Jaskó Beatrix</i>	1996	x	x	x	x
18	Kiss Andrásné Szegedi Etelka	1981	-	x	-	x
19	<i>Kiss-Palencsár Ildikó</i>	1993	x	x	x	x
20	Kóhalmi Ildikó	1988	x	x	-	-

21	Kovács Ágnes	1993	x	-	-	-
22	Leitnerné Csete Andrea	1994	-	x	-	-
23	Ludván Balázs	1995	x	-	x	-
24	Maros Éva	1982	x	x	-	-
25	Murányi Éva	1984	x	-	-	-
26	Nagyné Szentpéteri Angéla	1995	x	-	x	x
27	Nagy Noémi	1999	x	x	-	-
28	<i>Négyesi József</i>	1986	x	x	x	x
29	<i>Palkó Ágnes</i>	1996	x	x	x	x
30	Puzsér Sándor	2000	x	x	-	-
31	Szabóné Skarupa Krisztina	1991	-	-	x	x
32	Szegedi Szilvia	1983	x	-	-	-
33	Szerencsi Katalin	1996	x	-	-	-
35	Szurmin Gertrúd	1996	x	-	-	-
35	Taskó Szilvia	1990	-	x	-	-
36	Tornallyay Jánosné Kormos Éva	1981	x	x	x	-
37	<i>Tóthné Lukács Adrienn</i>	1993	x	x	x	x
38	Tóth Gabriella		-	-	x	x
	Összesen:		29 fő	22 fő	18 fő	20 fő

¹ A rajz szakkollégium indulása (1976) előtt végzett.

A kiállításoknak szokás szerint alkalmi dalárda adta meg az alaphangot: a Kelemen Judit által szervezett és vezényelt Prepartitúra Kórus, nem egyszer hangszeres kísérettel. A változó felállású együttes tagjai főként egykori diákok, de oktatók is voltak. Az érzelmeket hangoló, ékes pataki dalok éneklésébe az összegyűlt közönség is szívesen bekapcsolódott, közös énekléssel fokozva a kedélyállapotot.

A rideg formalitást kerülendő, a tárlatmegnyitó szertartások inkább az ünnepélyesség és a közvetlenség egyensúlyát, barátságos, bensőséges légkört igyekeztek elérni. Jellemzője volt, hogy egy-egy tanszéki rajztanár és hajdani „rajzos hallgató” vállalt szerepet gondolatai megosztására a múlt idők, illetve a jelen kiállítási élmény kapcsán.

Prepart '07

Első alkalommal Kelemen Judit főiskolai docens, a Művészeti-Nevelési Tanszék vezetője tartott rövid köszöntőt, majd Baloghné Molnár Irén főiskolai docens, Sárospatak festője, valamint a kiállító öregdiákokat képviselő Csetneki József méltatta az eseményt, Fazekas Balogh István főiskolai docens, kurátor moderálása mellett.

Molnár Irén felidézett a legendás 68-as teremben közösen átélt néhány pillanatot. Megemlékezett a különös hangulatú helyről, ahol sok száz alkotás született meg, ahol mindenki átélhette a teremtés ilyen-olyan fázisait. A meghatódást az üres vásznon/papíron elképzelt lehetőségektől, az azon megjelenő első kézmozdulat nyomaitól, amit száz és ezer további követhet. Az uralkodást az anyagon, a megformáláson. A megkönnyebbülést, az örömet, vagy az elkeseredést az eredmény láttán. Ezek a szakma velejárái... De bárhogyan is történt, ami ott született, azok a vonalak, foltok, színek stb. egyes-egyedül csak annak az egy embernek a jellemzői, csak róla szólnak, ha akarja, ha nem. Kizárólag az ő véleménye az általa átélt világról. Majd azzal folytatta, hogy akadnak művek, melyek további sorsa pusztán a mappa, de a jónak vélt alkotások falakra, kiállítóhelyekre vágnak, találkozni az érdeklődőkkel. Az alkotó csak így tudja magát, s képekbe fogalmazott gondolatait megmutatni. A nézők szeméből kiolvasható a vágyott siker.

Mind a kiállítók, mind pedig a kiállított műtárgyak számát illetően ekkor volt a legnépesebb jelenlét, ugyanis 29 főtől 100 munka került a paravánokra, tárlókba. A legrégebben, 1980-ban diplomázott alkotó Bemné Anna, aki korzikai élményeit dolgozta fel vegyes technikával, és egyike volt a szponzoroknak is. Minden segítség kapóra jött akkor, hiszen a bázisintézmény szűkmarkúan állt a sokak önzetlen munkájából épült rendezvényhez, ami méltatlanul szerényebb kivitelezésű lett volna, ha utolsó pillanatban az egyik vezető nem veti be rendelkezési összegét. Egyebek mellett ebből készülhetett el az ötven darab elegáns cd-katalógus. Megemlíthető gyakori szereplésével a Balla család, amelyből az anya, az 1984-ben diplomázott Balláné Veres Aranka négy érzékeny tájképével szerepelt, valamint lányai, Balla Aranka és Balla Angéla, akik virágcsendélet témájú, dekoratívan stilizált olajképekkel, illetve élénk színezésű temperafestményekkel mutatkoztak be. Kovács Ágnes és Kiss-Palencsár Ildikó rozsnyói és kassai származású tanítványok is visszatértek. A megszokottól kissé eltérő, elbeszélő jellegű alkotásaikkal igazolták, hogy nem hiába képezték magukat látáskultúrában, művészeti technikákban Patakon. A tetszetős kiállítás összességében eklektikus képet mutatott, hiszen minden egyes alkotó sajátos egyéniség, ami megnyilvánul műveik arculatán. A tematikai és a technikai sokszínűség is ezt erősítette. Az olajfestménytől az akvarellig, a mézeskalácstól az üvegfestményig, az textilbatiktól a keresztszemes hímezésig, az arcfestéstől a digitális fotóig, mindenféle ábrázolási eljárás felsorakozott.

A rendszeresen alkotókon túl a rendezvény lehetőséget nyújtott azoknak is, akik a kenyérkeresés mellett inkább csak önmaguk szórakoztatására rajzoltak, festettek, fotóztak, hogy gondolataikkal kinyíljanak a világ előtt. A kiállítók azzal, hogy alkotásaikat közreadva vállalkoztak a részvételre, jelentékeny szerepet játszottak nem csak a tárlat sikerében, hanem egy hagyomány teremtésében is.

A nagy nap kegyeleti eseménnyel indult. A megnyitót megelőzően az öregdiákok két kisebb csoportja látogatást tett a temetőben, ahol a tanítóképző néhai rajztanáraira és azok munkásságára emlékezve koszorúkat, virágcsokrokat helyeztek el a sírhelyeken.

Október 18-án a kiállítás látványos keretek között zárult be, a Magyar Festészet Napjához csatlakozva. A galéria népes közönsége még egyszer élvezhette a tárlat nyújtotta vizuális élményt, majd tanúja lehetett az akciófestésnek, amit Molnár Irén, feLugossy László, Csetneki József, valamint Fazekas Balogh István művelt, nagyméretű vászonra. Az absztrakt akrilfestményt a város ajándékba kapta, és azt az akkori városházán kifüggesztette.

Örvendetesként említendő, hogy már az első alkalommal tizenegy kiállító élt alkotásának felajánlásával az akkori nevén Miskolci Egyetem Comenius Tanítóképző Főiskolai Kar Művészeti Nevelési Tanszék kebelében létrejövő Prepartóriumba, s ezzel alapját vetették egy múgyűjteménynek. A későbbiek során még nyolcan gyarapították az állományt, amely 2022 őszén negyvenhárom darabból áll. Akik képadományozással hozzájárultak a Prepartórium megalapozásához, fejlesztéséhez, a Prepart Kuratórium tagjává érdemesültek, ami döntési és szervezési joggal, illetve feladattal jár a *Prepart* kiállításával, eseményeivel, a Prepartórium sorsával kapcsolatosan. Időközben a tanszéket 2010 őszén megszüntették és a főiskolai kar bizonytalan helyzetbe került, ezért a gyűjtemény gondozását e sorok írója vállalta magára a megnyugtató megoldásig.

Érdekes adalék, hogy már a jubileumi program tervezésekor felvetődött a képzős rajztanárok kiállítása is, párhuzamosan a Preparttal, de fogékonyság hiánya miatt erre csak tíz évvel később került sor. Illő, hogy nevük időrendben itt álljon: Szűcs István, Zombory Emőd, Éber Sándor, Diviaczky Rezső, Mánczos Zoltán, Deák Geyza, Székely Géza, Pécs Gyula, Ecsedy Lajos; és innentől azok, akik prepartosokat taníthattak: Nagy Dezső, Debreczeni Zoltán, id. Szentirmai László, ifj. Szentirmai László, Balogh Istvánné Molnár Irén, Fazekas Balogh István, Dobrik István, Sándor Zsuzsa, Tornallyay Jánosné Kormos Éva.

A *Prepart '07* eseménye feledhetetlen élményt nyújtva a benne szereplőknek, biztosítékot teremtett a reményteljes folytatásnak.

Prepart '12

2012-ben öregdiák találkozóval karöltve megint lehetőség adódott hódolattal adózni az iskolaváros, az alma mater és a teremtő múzsa előtt; újra beleszippantani a pataki levegőbe, szerét ejteni az emlékezésnek, az érlelő beszélgetéseknek, a furmintos szomjoltásnak, és nem utolsósorban a vizuális gondolatok, érzések tárlásának.

A november 10-én nyílt tárlaton Dobrik István művészettörténész, 1987–1991 között tanszékvezető főiskolai docens és Tornallyay Jánosné Kormos Éva főiskolai adjunktus, egykori hallgató, gyakorlóiskolai szakvezető, valamint a művészeti tanszék oktatója elevenítette fel élményeit.

Dobrik tanár úr előljáróban aggodalmát fejezte ki azzal kapcsolatban, ami a társadalomban és a pataki tanítóképzőben, annak sorsát illetően zajlik. A következő generációnak címezte a feladatot arra vonatkozóan, hogy rajtuk múlik, mi zajlik majd a kultúrában, az oktatásban az elkövetkezendő évtizedekben. Annak idején meghívást

kapva, örömmel jött Patakra, és úgy érezte, hogy számára ez elrendeltetés. Mindig fontos volt számára ez a hely, nemcsak a kultúrát, hanem a nemzeti hagyományainkat illetően is. Méltatta a tárlatot, mert mint mondta, nagyon sok tehetséges és szép munka sorakozik a parvánokon. Ezt követően felolvasta a baltimore-i szerzetesek által 1692-ben írt *Desiderata*-t, amely szól a tanítókhoz, a tanítottakhoz, vezetőkhöz, vezetettekhez; szól arról, hogy mire kell és érdemes vigyázni az életben.

Kormos Éva visszaemlékezésében elmondta, hogy izgulva és szorongva kezdte el tanulmányait a rajz szakkollégiumon, de az első órán Nagy Dezső tanár úr megnyerő kedvességét és biztatását tapasztalva megnyugodott. Úgy érezte, hogy a 68-as rajzteremben valami más kezdődik, mint a megszokott világ. Tetszett neki, hogy teljesen másképp volt berendezve, mint általában az osztálytermek, bár elsöre káoszt érzékelt, ám rájött, hogy ott van a rend mindenütt, és mindenki megtalál mindig mindent. Kötetlen volt a hangulat, egymással csendesen meg lehetett beszélni az instrukciókat.

Megemlítette az apró, kopogó léptű Debreczeni Zoltán művészettörténet tanárt, aki piros pontok osztogatásával biztatta, próbálta bevonni a tanulásba a félénk hallgatókat.

Úgy gondolja, rajzosnak lenni nagyon jó dolog. Ő teljesen ösztönösen indult, és a képzőben kapta a megerősítést a tanáraitól, hogy jó úton halad. Ennek köszönhetően jutott tovább a tanárképző rajz szakjára, majd az Iparművészeti Egyetemre. A *Prepart*ot is nagyon jó dolognak tartja, összefogásnak, olyan közösséghez tartozásnak, ahol ezen alkalmakkor érvényt kap a gyökerek ápolása.

E sorok szerzője, mint a tárlat kurátora elismeréssel szólt a kiállítókról, akik a hétköznapi élet mellett alkotómunkát is folytatnak, ily módon megélik a mű születésének nem mindig könnyed körülményeit is; az újat, mást, különöset teremteni élményét. Tenni, létrehozni, akár áldozatok árán is a haladás szükséges feltétele. Az erre való hajlandóság a pataki szellem ismérve – ahogy azt jeles eleink megfogalmazták, gyakorolták. Aki alkot, az méltó lehet a pataki jelzőre, alkalmas a hagyományok folytatására, a jövő építésére.

Az első „vizuális fecskék” szárnyra kelése óta évről évre bocsátotta ki rajzosait a képző. Közülük huszonketten több mint hetven – többféle technikai kivitelezésű – alkotással járultak ez alkalommal a közönség elé. A festmények akvarellal, guache-sal, akrillal, pasztellel, olajjal készültek. Szénrajz, tollrajz, digitális grafika és fotó is látható volt. Különlegességnek hatott Ferencsik Ibolya tűzzománca, Nagy Noémi sminkes fotói, valamint Gaál Szabolcs kovácsoltvas szabályainak megjelenése. Ő fogalmazta meg szemlélés közben: „Nagyon jó látni, hogy mindenki gondolkodik valamin, foglalkoztatja valami és vászonra viszi.” Igen, a gondolat, ami a tartalomban és képi megformálásában érhető tetten. A képek mögött ott van az üzenet, a világlátás, a szemlélet.

A teljesen önkéntes kezdeményezésű rendezvény a még oly lelkes szervezők odaadó munkája mellett sem nélkülözhetette az anyagiakat, ezért az igényes valóra váltás érdekében a Sárospataki Tanítóképzésért Alapítvány Kuratóriumához fordultunk támogatásért. Az adományozott összeg a propagandaanyagok – meghívók,

CD-katalógus, nyomtatások – létrehozásának költségeit voltak hivatva enyhíteni. Az Alapítvány és mecenatúrája nagymértékben hozzájárult a művészeti esemény eredményességéhez.

A sikeres megvalósulást jelentősen befolyásolta a Miskolci Egyetem Comenius Főiskolai Kar Hallgatói Önkormányzat pozitív hozzáállása is. Önzetlen társadalmi munkájával magasan kiemelkedő érdemeket szerzett Gábel Balázs főiskolai hallgató, aki a *Prepart '12* digitális katalógusát színvonalasan kivitelezte, amelyből ötven példány készült. További fontos támogatók voltak: Sárospatak város, A Művelődés Háza, Konceptofon.com, Balogh Ildikó, Bemné Anna, Gaál Szabolcs, Gombos Béla, a Jaskó család, Kormos Éva, Kovács László, Palkó Ágnes, Révész Kornél.

A Patakra visszatérő alkotó prepások főhajtása néhai rajztanáraik hantjai mellett, műveik bemutatása az iskolaváros közönsége előtt, kulturált baráti szaktalálkozójuk, médiavonzású jelenlétük mind-mind a 155 éves alma mater tevékenységét, hírnevét öregbítette, ápolta és erősítette.

Prepart '17

Az első két esetben a Miskolci Egyetem égisze alatt történtek az események. A harmadik *Prepart* kiállítás 2017. május 20-án már az egri Eszterházy Károly Egyetem fennhatósága alatt jött létre, A Művelődés Háza galériájában, Kelemen Judit, a Comenius Campus akkori főigazgatójának fővédnökségével, Lenkey-Tóth Péter és Sándor Zsuzsa főiskolai oktatók hathatós közreműködésével, Jaskó Beatrix kiállító, egykori diák szorgos animátori közreműködésével.

A megnyitó szöveget Kovács Ágnes, a kassai Rovás Akadémia igazgatója, egykori főiskolai hallgató, korábbi kiállító mondta. Megemlítette, hogy felvidéki és kárpátaljai társaival együtt azon elsők közé tartozhatott, akik a rendszerváltáskor a pataki tanítóképzőben megkezdhatték tanulmányaikat. Fölemlítette a művészeti tanszéki tanárait, akikre szívesen emlékszik, majd sorra vette az egyes alkotókat. Íme, néhány gondolata, a teljesség igénye nélkül. Balogh Ildikó akril képein használt szürreális szimbólumrendszer furcsa világot tár elénk. Ha Domahidi Klára *A fűzesben* című fotójára tekint, olyan, mintha a Bódva mellett állna, és máris otthon érzi magát. Jaskó Beatrix *Vörös hajú lányok* című melankolikus selyemképéből valami fáradt lemondás árad. Dienes Csilla türelemmel készített, aprólékos gyöngyészerei lenyűgözőek; a szeretet, a szép tisztelete sugárzik belőlük. Csadó Viktória akvarellal színezett tusrajzán látszik a részletek kidolgozására való törekvés. Bércesi-Dienes Erika színházi, bábjátékosi, szcenográfiai magas fokú szaktudásáról, precizitásáról vall munkája révén. Lukács Adrien számítógépes grafikái lehetnének akár szitanyomatok is, absztrakt színeivel, formáival. Tudása abszolút kortársá teszi az alkotót. Végül Kis-Palencsár Ildikó könyvillusztrációnak beillő festményei különböző hangulatokat közvetítenek; saját élményeit, egy-egy kaland vetületét láthatjuk bennük.

A tárlatról kis színes katalógus készült. Ezúttal tizennyolcan állítottak ki, ötvenhárom alkotást. Közöttük megjelent Skarupa Krisztina ízléses kompozíciójánál a 2000

éves jávai eredetű viaszbatik festési eljárás. Ismét lehetett gyönyörködni Ferencsik Ibolya műves tűzzománcában, vagy a mitológiák területén kalandozó Szentpétery Angéla különös kollázsképeiben. Az akvarellfestés szép példái Palkó Ágnes, Balláné Veres Aranka, Négyesi József és Kiss Andrásné munkái, Kormos Éva szinte expresszív tájbrázolásai. Balla Aranka botanikai pontosságú virágai megfigyelési képességét dicsérik. Ludván Balázs absztrakciói a kísérletezés bátor megnyilvánulását mutatják. A gondolatok szintjén is rendkívül színesre sikeredett a kiállítás, ami nagyszerű dolog, hiszen a természetben fellelhető formák által sugallt gondolatoktól kezdve egészen az absztrakt megoldásokig és az abban is rejlő szellemiségig mind jelen van.

Kiállítóink érdemesek a figyelemre, hiszen ők a comeniusi felfogás követői, akik „alkotva válnak alkotóvá”. Készek műveikkel a kimondhatatlant tolmácsolni, művészettel szépíteni az életet. Jobb kezekben nem is lehetnek kisiskolásaink. Méltánylandó a 2017-es öregdiák találkozó és a keretében létrejött kiállítás mottója: ne hagyjuk fakulni Patakot; színezzük, színezzük...!

Prepart '22

A jogelőd intézmény hagyományait, értékeit fontosnak tartó Tokaj-Hegyalja Egyetem támogatásával született meg a negyedik prepás kiállítás 2022. szeptember 17-én A Művelődés Háza emeleti társalgójában. Az eddigi sikeres, hagyománnyá érett tárlatok megerősítették a folytatás szándékát, az ápolás igényét. Ezúttal Horváth Ágnes, az egyetem rektora mondott köszöntőt, amely után két kiállító öregdiák, Bércesi-Dienes Erika, az ELTE egyetemi oktatója és Balogh Ildikó művésztanár osztotta meg gondolatait e sorok írójának zárszavai előtt. A rendezvény szervezésében, kivitelezésében elvülhetetlen szerepe volt Sándor Zsuzsa egyetemi docensnek, a program szakmai felelősének és Jaskó Beatrix kiállító öregdiáknak.

A rektor először köszönetét fejezte ki a *Prepart* alapítójának, hogy az általa megálmodott és megszervezett kiállítás kezdetektől fogva táplálja az alkotókedvet, lehetőséget nyújt szakmai és baráti találkozásra, és egyben főhajtás is a 165 éves tanítóképezde előtt. Köszönte az egykori főiskolásoknak is, hogy vállalták a nyilvánosságot, hiszen többségük nem azért fest, rajzol, fotózik, hogy abból megéljen, hanem azért, hogy szakmájában hitelesebb, magánéletében teljesebb életet élhessen. A továbbiakban arról szövegezt, hogy a kiállítóteremben magukat megmutató alkotók olyan tanítók, tanárok, közigazgatásban jártas szakemberek, vagy éppen HR-tanácsadók, akik keresik és meg is találják magukban az önkifejezés lehetőségét, hogy igazán boldogok lehessenek és ezt a boldogságot mások felé is sugározzák. A falakra tekintve szabad és boldog emberek alkotásai néznek vissza. Ez jó a tanítóképezdének, amely az életben helyüket megálló tanítványokat bocsátott útjára, és jó az utód Tokaj-Hegyalja Egyetemnek is, mert mindenki erősíti a hitet, hogy Sárospatakon nemcsak a messzi múltból lehet táplálkozni, nemcsak Lorántffy Zsuzsanna és Comenius örökségéből lehet erőt meríteni, hanem azokból az egykori diákokból is, akik ma köztünk élnek.

Ezután Bércesi-Dienes Erika vette át a szót, aki harminc éve tanít a budapesti tanítóképzőben, és ahhoz sok muníciót kapott a pataki főiskolától. Kifejezte féltő aggodalmát a féktelen virtuális világ, a metaverzum kapcsán. Véleményezte, hogy természetesen helye van mindenfajta új alkotó ágának, de azért azt kívánja, hogy minden pedagógus további erőt és lendületet kapjon ahhoz, hogy a helyesen és mértékkel használt virtuális eszközökön kívül – gyerekek és felnőtt alkotók is – létrehozzanak olyan gazdag, változatos, sokszínű és sokféle technikájú képi világokat, mint amelyek a jelen kiállításon láthatók.

Balogh Ildikó méltatta képzős rajztanárait, akik megszerették vele a képzőművészetet. Kiemelte Molnár Irén tanárnőt, aki egy várkerti festési gyakorlat során így biztatta őket: „Művésztanárok legyetek! Vállaljátok, hogy nem csak tanárok, hanem alkotó tanárok vagytok!” Nos, ő felvállalta, és reméli, hogy a többiek is így tesznek. Ezek után kiállító társairól és művészetükről szólt.

Zárszavában e sorok írója tisztelettel adózott az alkotóknak, valamint a közönségnek, akik alkotásaikkal, illetve jelenlétükkel éltetik a hagyománnyá vált *Prepart* tárlatot. A szorgos alkotóknak azért, mert bátorodtak kitérni, ami nem oly egyszerű; a művészi önkifejezés ugyanis nem a 2x2 racionalitása, hanem a teremtéssel egyenértékű érzelmdús folyamat, amely egészen más vitalitást kíván. Műveik most kiléptek teremtőjükből, és különféle üzeneteiket kínálják a közeledőknek. Ez így van rendjén, hiszen az elfojtott vagy a fiókban kikötött mondanivaló mit sem ér. A nagyérdemű érdeklődőknek meg azért, mert megtisztelték a tárlatot, az alkotókat; empátiát, biztatást sugározva, ami a művész és a műélvező egymásra találásának szép és kedvező helyzete. Reményének adott hangot, hogy mindenki megtalálja a neki szóló üzenetet a húsz alkotó közel hetven műtárgya között. Néhány statisztikai érdekesség után pohara emelésével invitálta a jelenlévőket mű- és borélvezetre, baráti társalgásra, és a kiállítást megnyitottnak nyilvánította.

Az alkotók egy-egy palack tokaj-hegyaljai borral gazdagodtak az egyetem ajánlókaként, és a kiállítás tetszetős katalógusát is magukhoz vehették.

Összegzésül rögzíthetjük, hogy a *Prepart* hozománya túlmutat a helyi érdekességen. Jelentősége abban áll, hogy a képzőművészet révén, méltó módon öregbíti a sárospataki tanítóképzés, az iskolaváros, a helyi művelődés hírnevét és elősegíti az öregdiákok pataki kötődését, alkotó tevékenységük fenntartását, az összetartozás érzését.

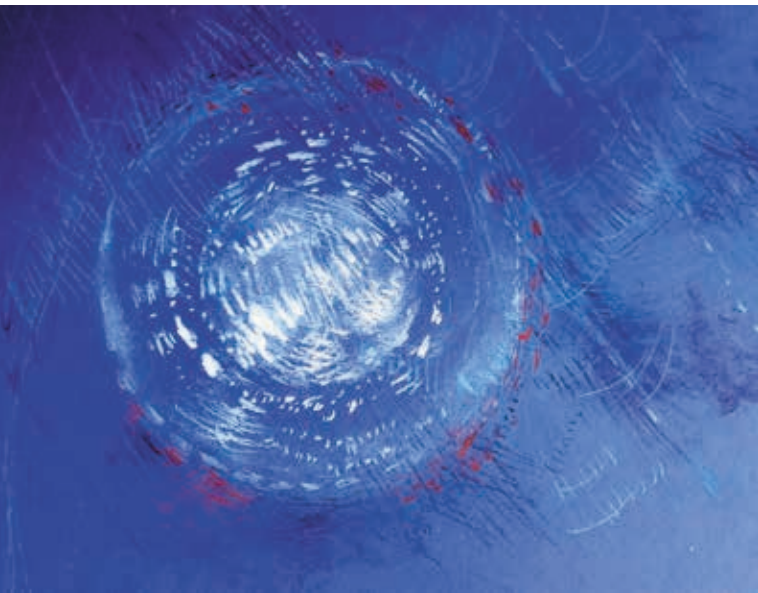
A volt diákok, a jeles iskola és a történelmi város kölcsönös kohéziója a záloga annak a szellemi emelkedettségnek, amelyben együtt lélegezhet múlt, jelen és jövő.

Bányai
Melinda:
Fényből
jöttem

Bányai Melinda:
Fényből jöttem

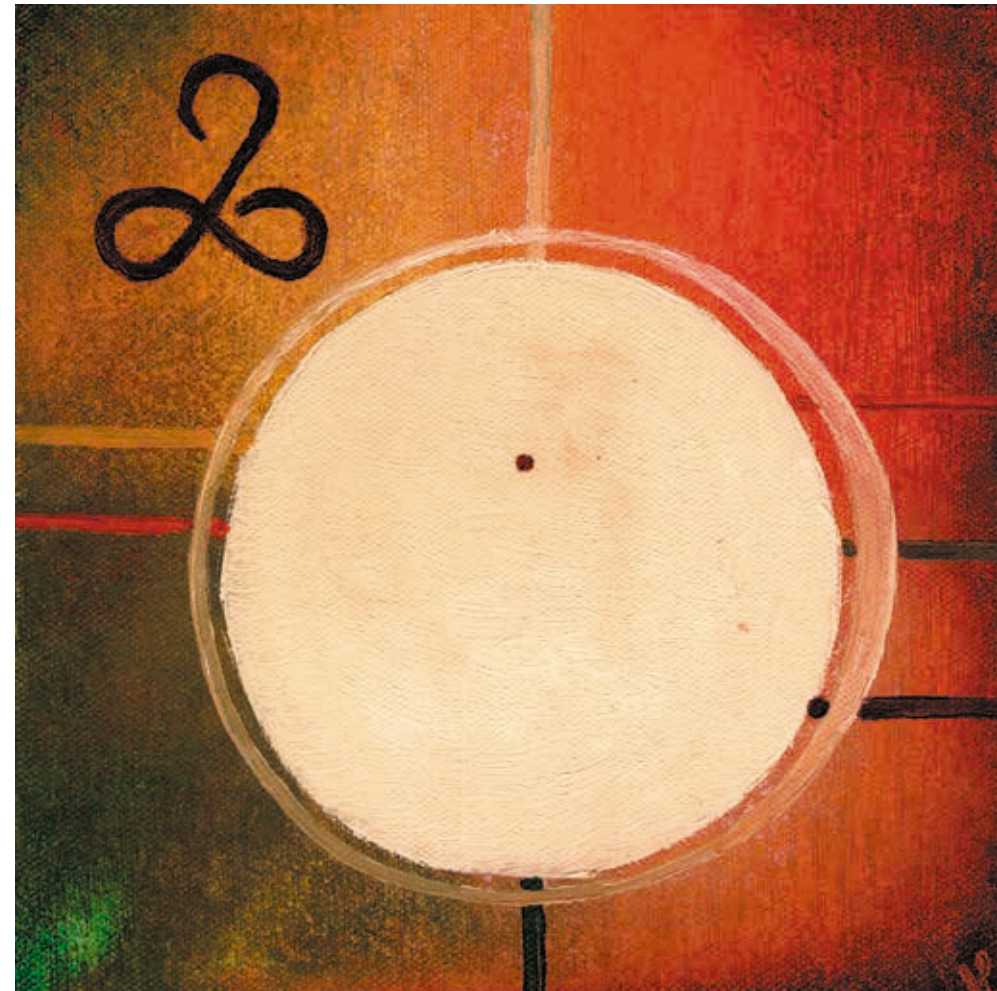
Bércesi-Dienes Erika:
Kettős égbolt 2.

Nagy Noémi:
Szilvi (részlet)

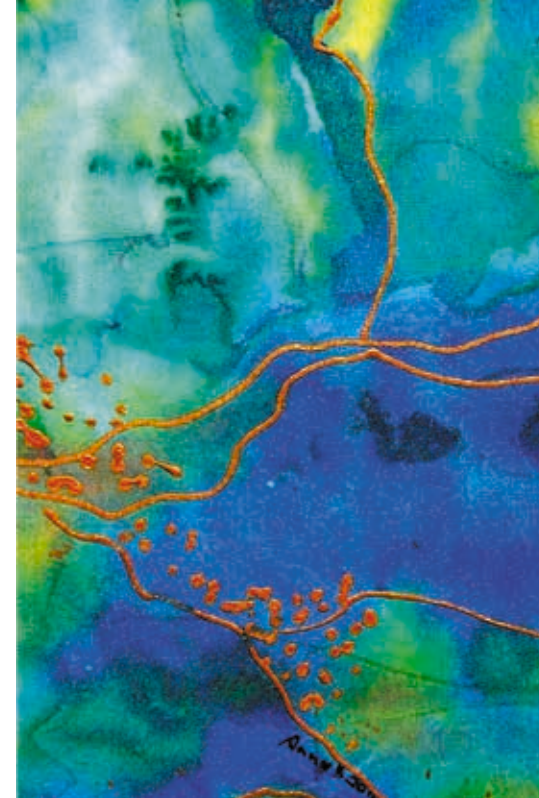

Kóhalmi Ildikó:
Bindu

Balla Aranka: Vadszőlő

Benné Anna:
Hargita

Balogh Ildikó: Elf milf

Jaskó Beatrix:
Mese, mese

Szabóné Skarupa Krisztina:
Torii kapuk

Csadó Viktória:
Alkony a Rión

Tornallyayné
Kormos Éva:
Széljáték 1.

Tóthné
Lukács
Adrienn:
Tangó

Dienes Csilla:
Belső tér

Fürjesiné Ferencsik Ibolya: Fák II.

Csetneki József: Cím nélkül

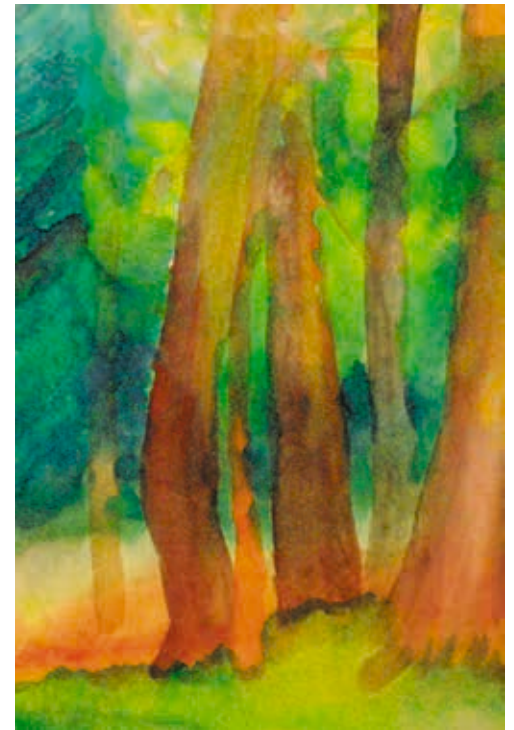
Palkó
Ágnes:
Tópart

Balláné
Veres Aranka:
Bódva

Ludván
Balázs:
Kajtár II.

Kiss
Andrásné:
Erdő I.

Nagyné Szentpéteri Angéla: Prána

DEMETER Zoltán

A tokaji pezsgő nyomában

Ami megkülönböztet minket a világegyetemben a többi létező és nem létező dologtól, az az öntudatunk. Az öntudat ad koordinátarendszert az életnek, az életünknek, a döntéseinknek, annak, hogy el tudjuk magunkat helyezni térben és időben. Az öntudat látni enged, illetve láthatóvá tesz a világegyetemben, akár az idő feloldására is képessé tesz. Az öntudat körberajzolja az egyszeri utazás tényét, megismételhetetlenségét, amely megértésére a földön az élőlények közül kizárólag az ember képes. Kialakítja a múlttal, jelennel és a jövővel szemben az egyén felelőségének képességét.

Persze mindig vannak bökkenők. Az időgép üzemanyaga különleges anyag. Az óvónők, tanító nénik és a szülők „bányásszák” és töltik fel vele a gyerekek üzemanyagcelláit. Olyan felkészültséget hoznak, hozhatnak létre, amely felnőtt korban megteremti ennek az utazásnak a képességét. A legfontosabb összetevők nem mások, mint a fantázia, a beleélés képessége, az érzékenység, az empátia, a megérteni és tudni akarás, a türelem, a másik ember tisztelete és szeretete. Ha ezek a jellemvonások kialakulnak akkor az utazáshoz meg is teremődtek a feltételek, a gép működtethető. A fiatal könnyedén utazhat múltban és jelenben és a múltból küldött üzenetek érthetők lesznek, a jelen pedig értelmezhető és megélhető lesz számára. Különleges emberi tulajdonság ez. Meggyőződésem, hogy egy társadalom lehetőségeit, erejét és jövőjének sikerességét az ilyen emberek megléte és mennyisége határozza meg.

Azt javasolom utazzunk egyet közösen a múltba. Repüljünk vissza az időben és próbáljuk meg a filmet megrendezni ki-ki azzal az eszközzel, amellyel nevelői „feltankolták”.

„Azon sokféle szőlő-fajoknak lajstroma

... Golop azonban, Tokajhoz majd 3 mérföldnyire, Tályához pedig közel fekvő Jóságos Méltóságos Báró Vay Miklós Első Vítze-Ispány Úrnak, megérdemli valóban, borainknak jobb és jobb karba való hozásában, s nemesítésében fáradozó Hazánkfiak szemeiket reá függeszszék, a' Magyar Habzó vagy Pezsgő bornak készítésére nézve. Ebben a' Méltóságos Báró magát a'hoz a' Frantzia szokáshoz és módhoz tartja, mellyet tapasztalt és megtanult Campaniában (Champagne) egy jól elkészült tudós Hazánkfia, kit szüntelen a' Haza Jovának előmozdítására törekedő Néhai Nagyságos Édes Attya útaztatott a' maga költségén Frantzia, s más külső országokba. A'melly szőlő fajokból szűrik Golopon a' Sámpanyi

bort, ime ezek: Furmint, Fejér szőlő, Fejér Purtsin. Ez a három a leg jobb. Azután Király édes, s Júfark szőlő.

Nagy bizalommal lehetünk a fíradhatatlan Báro Úrnak a még hátra lévő próbatételeire nézve is, hogy t.i. meg hozhatja Campania tartományjának Ay, Marenil, és Disy, mind a három közel Epernay-hez: azután Sillery igen híres szőlőiből ezeket a pezsgő Sámpanyi bornak való legjobb fejér fajokat, u.m. Plants d'orés, főképpen Plants d'orés d'Ay, Epinette; a feketékből pedig: Pineau, kiváltképpen a Franc Pineau, Morillon, Meunier, Formenté szőlőket. Ha majd a Hegyallyán egynehány ezer Sámpanyi fiatal tövek, vagy veszszők el fognak ültetődni, könnyű lesz idővel azokat ezerre meg ezerre szaporítani, s a megtett próbák által világosságra hozni, ha lesz é azután szükséges a Frantzia fiatal szőlőtöveket és az eredeti pezsgő borokat olly meszsze földről, s annyi sok költséggel meg hozatni? ...” (1829)

Nem ennek az előadásnak a témája, hogy taglalja azt, milyen teljesítményeket mutatott fel a Vay család Tokaj és az ország érdekében, de egy pillanatképet azért kifeszítenék a múlt üzenetének megértéséhez. Mindenki előtt megjelent, gondolom, a kép, miszerint az idősebbik báró Vay Miklós ül a golopi kastélyuk teraszán és álmodozik arról, hogy ezeken a tokaji bor szempontjából akkor nem sokra tartott lankákon próbáljanak meg a kampániai buborékos borhoz hasonlót készíteni. Akár az itt lévő fajtákkal (Furmint, Fejér szőlő, Fejér Purtsin), de akár az onnan a távolból idehozott fajtákkal.

Mert ugye a vasárnapi kertben felöltöztetett asztal, amelyet a család a templomból hazajövet birtokba vett, semmiképp nem hiányolhatta már a 19. század elején a kampániai típusú bort sem a tokajiak mellett. A sokat látott nagytekintélyű papa, feleségével Johanna von Adelstein bárónővel, a nevelőkkel és oktatókkal együtt munkálkodva megadták fiúknak azt a képességet, amivel értelmezni és megérteni tudta a körülötte zajló világot. Megismerte Európát, a távoli vidékek borkészítési tapasztalatait és a helyszínen begyűjtött tudással útnak indította a tokaji pezsgőkészítés történetét.

A krónikás ekkor 1829-ből üzent.

Az időkoordinátába való elhelyezés megkönnyítése érdekében felsorolás szerűen segítségül néhány adat: 1816-ban alkalmaznak először rázóállványt Champagne-ban; 1825-ben alapítják Magyarország első pezsgőüzemét Pozsonyban; 1834-ben Pesten alapítanak pezsgőgyárat; az 1800-as évek közepétől időzítik Champagne aranykorának kezdetét; 1882-ben Budafokon alapít pezsgőüzemet Törley József; 1886-ban Louise and Cezar Francois megalapítja üzemét. Látható az évszámokból, hogy bár kontroll alatt, de Európa valós részeként tartottuk a lépést a fejlettebb országokkal.

Persze, akkor a báró nem tudta, hogy történelmet ír Tokajban. Ennek jelentősége, fontossága, újra élettel és jelentéssel való megtöltődése épp most zajlik itt a hallgatóság soraiban.

A történelmi filmnek ezzel vége. Jöhetnek a tanulságok, a hétköznapiakba illeszthető és illesztendő értelmezések, azonosulások. Következhet a közelebbi történelem bekapcsolása a folyamatba.

Az 1990-es évek a gyökértelenség érzésével és a folytonosság biztonságérzetének megszűnésével érkeztek az akkori kor emberét az új világba Magyarországon és a környező volt kommunista országokban. A múlt, a jelen értelmezési képességének teljes hiányával, a jövő megfogalmazásának képtelenségével. A zavarodottság hatásai ma is tapinthatók, sőt életünk részévé váltak, függetlenül attól, amely elvek szerint irányítják az országot. Tokaj a gyökereihez való visszatalálásban sok segítséget kapott a külföldi befektetésektől, attól függetlenül, hogy láthatóan anyagi érdekeik mentén igazították mozdulataikat. A nagy semmiből azért csak megszületett valami, amire már rá lehetett nézni és értelmezni. Persze a potenciál, amit Tokaj rejt, ha csak kicsit is helyzetbe hozzuk a tiszta, őszinte mozdulatokkal, azonnal elkápráztatja és elhalmozza az embert, ahogy évszázadok alatt tette. Az ország és Tokaj számára az elvégzett munka hozadéka az volt a változást követő első évtized után, hogy észrevétlenül megtaláltuk a közel száz éve elejtett szakmai szálát, és az évtized végére újra évszázadokkal ezelőtti idők fényében ragyogott Tokaj a világ szakmai közönsége előtt. Azonban a piac nem értékelte a ragyogást és kétségbe esve kezdtük keresni a működő modellt, amelyet a kétezres évben a szárazbor véletlenszerű „feltalálásával” átmenetileg meg is leltünk. Utaztunk az időben, az időgép kormányánál olyan emberrel, aki megmutatta nekünk a területi klasszifikáció fontosságát, amely 300 év távolságából próbálta értelmezni és üzenni a kor igényéhez igazodva a szárazboros lehetőségeinket is. Sajnos sikertelenül, Bél Mátyás üzenete nem érintette meg a kor termelő emberét. A szárazbor rövidtávú egyéni célokat kezdett szolgálni, amely elkezdte erodálni az addig elért sikereket. Ez mind a mai napig tart, sőt erősödik. A bor minősége javul, az ára azonban csökken.

A dekád végére, majd kétszáz év eltelté után megjelent a pezsgő készítés igénye. A felfedezés vágya és öröme 2009-től először a kiskapuk megtalálásával mutatta meg a lehetőségeket, majd 2013-tól általános lett és mindenki számára elérhetővé vált a teljes készítés folyamat irányítási lehetősége és felügyelete a „methode traditionnelle” kategóriában. Köszönet érte.

Harminc év társadalmi és szakmai nyugalom után rá tudunk csatlakozni báró Vay Miklós álmára és egy 200 éve megszületett közösségi igényre. Szakmailag biztató eredményeket lehet látni, amelyek igazolják a báró elképzelését, miszerint helyes a helyi fajtákat felhasználni. De még hosszú az út, amelyet alapos körültekintés és megfontoltság kellene, hogy vezéreljen.

Azt is megkérdezte a kislányom, hogy „apa ezzel az időgéppel tudunk a jövőbe is utazni?” Azt feleltem, igen. Beülünk az autónkba, öt órát utazunk Tokajból és máris a jövőben vagyunk. Húsz évet ugrottunk az időben.

Menet közben szereztem meg gyorstalpalón az időutazó képesítést, mert ott-honról a nevelésem idejére eső korszak szabályai szerint nem lehetett a gyereket feltölteni időutazó üzemanyaggal, időutazni sem lehetett. Azért a szüleim valamit csak belém rejtettek, mert sikerült valamilyen szinten jogosítványt szerezni a gép irányításához. Megjegyzem, hogy szörnyű körülményes és vérverejtőes folyamat volt a nézésből átprogramozni az agyamat a látásra. A tisztánlátás képességéről már

nem álmodozom. Amiket én láttam a jövőben a teljesség igénye nélkül a következők voltak:

- valós piaci környezet, valós piaci szereplők, kiszámítható piacgazdasági szabályrendszer,
- egyetértésben működő és működtetett történelmi területi klasszifikációs rendszer,
- termelői klasszifikációs rendszer, a maguk pozicionálására és a tájékoztatására,
- működő eredet-, márka- és érdekvédelem,
- a partnerek egymásnak tett ígéreteinek megtartása,
- a soha egymással nem találkozott emberek egymásnak tett ígéreteinek megtartása,
- életszerűség, amerre csak néztem.

Láttam még:

- egyszerű blokkot, amelyet a könyvelés befogad, mint költségszámlát,
- mosolyt a hotel recepcióján,
- kizárólag felügyelettel mozgó kutyákat,
- irányjelzőt használó autósokat a körforgalomban,
- megóvott épített történelmi örökséget és hozzá simuló újat,
- egységesen finom rántott csirkét,
- kifogástalan alapborokat,
- precízen behűtött és szervírozott pezsgőt,
- borhoz értő átlagembert.

És láttam gépjárművezetőt, aki tudott CSAK egy pohár pezsgőt inni, és így tovább és így tovább.

Van azonban egy előnyünk, mégpedig, hogy ők nem tudnak a jövőbe utazni. Javaslom, hogy ezt az előnyt kezdjük el lassan használni és kihasználni a felzárkózáshoz.

Hatékony utazóképzést és sikeres utazást mindannyiunknak! Ne feledjék, utazáskor is az egyik legjobb dolog pezsgőzni!

(Elhangzott a II. Pezsgőkonferencián, Etyeken 2020. szeptember 3-án.)

SÜTŐ Dávid – KAPUSI Felícia –
HELTAI Miklós – PATKÓ László

Zempléni fantom: az eurázsiai hiúz

Az utóbbi évtizedekben Európa-szerte növekednek a nagyragadozó fajok állományai. Nincs ez másképp hazánkban sem. Idehaza, amikor a nagyragadozókról esik szó legtöbbször a szürke farkas (*Canis lupus*) és a barna medve (*Ursus arctos*) jut eszébe először. A Kárpát-medence harmadik őshonos nagyragadozójáról, az eurázsiai hiúzról (*Lynx lynx*) viszonylag keveset tudunk. Nem véletlen, hogy a hiúz az a faj, amelyről olykor-olykor meglepedkezhetünk, hiszen a medvéhez és a farkashoz képest igen rejtőzködő életmódot folytat. Sok helyen mellettünk, de nem a szemünk előtt él. Lássuk tehát az eurázsiai hiúz ökológiáját!

Elterjedés, populációméret, jellemzők

Más nagyragadozókhöz hasonlóan a 20. század közepére a hiúz állományai is jelentősen csökkentek, visszaszorultak a kontinensen. Sőt, hazánkból az 1920-as évektől kezdve egészen az 1980-as évekig gyakorlatilag teljesen eltűnt. Kétségtelen, hogy tudatosan nem is kereste senki, célzott, a faj jelenlétével, vagy ökológiai szerepével, esetleg táplálkozásával foglalkozó vizsgálat pedig nem volt. Az eltűnés elsősorban a tájhasználatban történő változásnak, az egyre intenzívebb mezőgazdasági tevékenység élőhely-átalakító hatásának, az élőhelyek feldarabolódásának, valamint a ragadozók évszázadokon át folyó üldözésének köszönhető. Az évszázad második felére azonban a hiúz állományok is növekedésnek indultak. Ennek oka egyrészt az akkorra megerősödő természetvédelmi erőfeszítésekben, másrészt az ökológiai és újabb szocio-ökonómiai változásokban keresendő. A 20. század közepétől a 21. század kezdetére ugyanis a vidéki lakosság aránya jellemzően csökkent, az állattartás egyre intenzívebbé vált és a rendszerváltást követően az extenzíven tartott legelő állatállomány különösen visszaesett Magyarországon. Ezen túl az erdőszült területek jelentősen növekedtek, illetve a városi lakosság is másképp kezdte megítélni a nagyragadozókat, mint az korábban jellemző volt. Mindezek mellett pedig az utóbbi 40 évben a nagyragadozók táplálékbázisául szolgáló csülkös vadfajok (hazánkban: gím- és dámszarvas, őz, vaddisznó) létszáma is jelentős növekedést mutatott és mutat még most is egész Európában.

A faj Európában néhány helyen tudott fennmaradni kisebb-nagyobb létszámban, amely részek még ma is magterületként szolgálnak. Ezek közül legnagyobb számban

a Skandináv-félszigeten és Karélia (Oroszország) területén, illetve a Baltikumban és a Kárpátokban tudtak megmaradni. A Kárpát-medencei populáció stabilnak mondható és az egyik legnagyobb a kontinensen. A populáció nagy része Romániában, Ukrajnában és Szlovákiában található. A hazánkban felbukkanó egyedek is ennek a kárpáti populációnak a részei és feltehetően kis egyedszámban túlélhették a sokévnnyi üldöztetést. A Felvidék irányából szintén érkezhettek természetes visszatelepülés során hozzánk egyedek. Máshol, például Nyugat-Európában a fajvisszatelepítési programoknak köszönhetően vált újra az ökoszisztémák részévé. A Zempléni-hegységtől nem is olyan messze található Szádelői-völgy környékén tevékenykedett Zátroch István („Pista bácsi”), aki számos példány befogásával segítette a faj nyugat-európai megtelepedését. 1962 és 1992 között Szlovákiából 172-177 példányt telepítettek át az akkori Jugoszlávia, Olaszország, Ausztria, Németország, Svájc, Csehország és Franciaország területére. Ebből a mennyiségből körülbelül 47 állatot 33 év alatt maga Pista bácsi fogott be. Az akkoriban még vadászható faj szlovákiai éves kvótájának 10-18%-át a befogások adták. Az állomány figyelése, az egyedek befogása és az abból keletkezett bevételek, valamint a visszatelepítések sikerei jó együttműködési alapot biztosítottak az erdészek, vadgazdálkodók és természetvédelmi szakemberek számára.

A hazai nagyragadozók közül a legkevesebbet a hiúzról tudunk. Ezenfelül csakúgy, mint a farkas esetében hosszú távú, egységesített monitoring módszer sincs kiépítve az állományváltozás nyomon követésére. Ismereteink így tehát elsősorban a nemzeti parki véletlenszerű terepi gyűjtésekre (pl. lábnyom, ürülék, szőr, prédamaradvány) korlátozódnak, amelyeket különböző nemzeti parkok, különböző hatékonysággal végeznek. Jelenléte az Északi-Középhegység területén állandónak tekinthető, de a populáció nagysága alacsony. Mértékadó vélekedés szerint kevesebb, mint húsz egyed élhet az ország területén. Meg kell jegyezzük azt is, hogy ellentétben a közvélekedéssel, nem sok értelme van az egyes fajok létszámának pontos-pontatlan becslésére. A hiúz esetében nem a pontos létszám a fontos, hanem az, hogy ellentétben a néhány évtizeddel ezelőtti helyzettel, az állomány stabilizálódott, sőt egyes vélekedések szerint lassan, de növekszik az Északi-Középhegység területén. A különféle beszámolók alapján nagy valószínűséggel a faj előfordul a Börzsöny, a Bükk, a Mátra, a Zempléni-hegység és az Aggteleki-karszt térségében is. Hazai szaporodásáról azonban nem rendelkezünk megbízható információkkal. A Zemplénben tulajdonképpen bárhol előfordulhat, hiszen nagy mozgáskörzettel rendelkezik. Az elmúlt évtizedekben érkeztek észlelési adatok Regéc, Komlóska, Sárospatak és Háromhuta rengetegeből is.

Általánosan elmondható, hogy a faj egyedei magányosan élnek és csak a szaporodási időszakban keresik egymás társaságát. Mégis előfordulhat, hogy egy hím területe részben átfedést mutat egy nőstény egyed territóriumával. A hiúz az összes nagyragadozó fajunk közül talán a leginkább területhű, mozgáskörzetének nagysága kb. 50-150 km². A faj párzási időszaka az úgynevezett „pacsmagolás”, amely jellemzően a február és március közötti időszakra esik. A szaporodást követően 65-75 napra hozza világra 2-3 kölykét. A kölykök sokáig, 5-6 hónapos korukig szopnak,

majd az anyjukkal maradnak a következő szaporodási időszak végéig. A kifejlett állatok kb. vizsla-méretűek, testhosszuk 75-120 cm, míg marmagasságuk kb. 75 cm, testsúlyuk pedig 18-25 kg körül alakul. Az állat sziluettje nagyon jellemző, ugyanis testméretükhöz képest fejük kicsi, de hosszú lábaik vannak – különösen a hátsó –, farkuk lecsapott. Bundája évszaktól függően vörhenyes, vagy szennyes fehérés alapszínű, amely uniform vagy pettyezett, foltozott és sávokkal ellátott, de akár ezek átmenete is lehet. Az egyes állatok egyedei a mintázat alapján jól azonosíthatók, amely nagy segítség a kutatók számára a kameracsapdákkal történő megfigyelések során.

Eurázsiai hiúz (*Lynx lynx*) (Molnár Levente felvétele, Kazinczy Ferenc Múzeum, Sátorlajújhely)

Élőhelyválasztás

Az eddigi ismereteink a hiúz élőhelyválasztásával kapcsolatban nem teljesen egyértelműek. A faj kedveli a kimondottan háborítatlan, összefüggő, idős erdőket. Más, elsősorban észak- és nyugat-európai kutatások viszont arra mutattak rá, hogy sokkal inkább az élőhely komplexitása és a horizontális növényzeti borítottság az, amely kulcsfontosságú számára. Ez azt jelenti, hogy egyrészt kedveli a meredek, nehezen

megközelíthető hegyoldalakat, déli lejtőket, amelyeket főként pihenőhelyként használ. Másrészt erdős területek esetén elsősorban olyan helyeket preferál, ahol jellemző az élőhely szerkezetére, hogy zárt, változatos újulati és cserjeszintű, valamint nyílt, tisztás jellegű foltok keverednek, amely így lehetővé teszi számára a zsákmány észrevétlen becserkészését. Ettől függetlenül a nagyobb nyílt területekkel rendelkező élőhelyeket sem kerüli el teljesen, sőt elterjedési határainak északi szélén, fával csak gyéren borított térségekben is előfordul. Alkalmanként azonban vonalas létesítményeket (pl. erdészeti utak, vízelvezető csatornák) is használhat portyázásai során.

Mindezekon felül élőhelyválasztásukat jelentősen befolyásolja zsákmányállataik aktivitása és élőhely preferenciája, illetve az emberek jelentette zavarás is. Kedvelt prédafaja az őz (*Capreolus capreolus*), a muflon (*Ovis amon*) és külföldön a zerge (*Rupicapra rupicapra*). Az őz elsősorban az erdőszegélyeket, illetve a nyílt mezőgazdasági területeket használja, de szívesen merészkedik településhatárok közelébe is. Annak ellenére, hogy nagyragadozóink közül a hiúz kerüli leginkább az embert és alapvetően az élőhelyválasztásnál is igyekszik minimalizálni az emberi jelenlétet, egyes kutatások úgy találták, hogy a magasabb prédasűrűség miatt bizonyos mértékig tolerálhatják a faj egyedei a mérsékelt emberi zavarást. Nem véletlen viszont az embertől való idegenkedése, napjainkban az illegális elejtések és a kóborló példányok elütése okozza a legtöbb hiúz elhullását Európában.

Táplálkozás

Amíg mind a medve, mind és a farkas étrendjét illetően jóval opportunistább, addig a hiúz válogatosabb, specializáltabb. Ez azt jelenti, hogy amíg a medve és a farkas étrendjében (bár jelentősen eltérő arányban) megjelennek és megjelenhetnek a növények, addig a hiúz obligát húsevő. Tehát kizárólag húst fogyaszt, növényi származékok legfeljebb az elfogyasztott prédával együtt kerülnek a gyomrába. Egy kifejlett egyed nagyjából napi 2 kg-t (1,1 – 3,5 kg között) táplálékot fogyaszt el.

Az élőhelytől, nemtől és kortól függően egészen eltérő prédafaj-preferenciát és zsákmányszerzési stratégiát mutathatnak az egyes egyedek. Étrendjükben az eurázsiai, mérsékelt égövi lomberdőkben élő állományok esetén kimondottan dominálnak a testméretüknél valamivel nagyobb patás vadfajok, mint az őz és a muflon. Kismértékben pedig megjelenhet a gímszarvas (*Cervus elaphus*) is. Északi elterjedése felé haladva, a tajgazónában viszont dominánssá válhat a nyulak szerepe. De amennyiben szűkös a fő zsákmányfajok elérhetősége, természetesen megjelenhetnek különféle madárfélék, kisemlősök és egyéb fajok is az étrendben alternatív táplálékként.

Az egyes egyedek jelentős különbségeket mutathatnak – akár azonos élőhelyen is – a fogyasztott zsákmányok arányait illetően. Érdekes megfigyelés például, hogy habár magányos állatok, egy kutatás mégis úgy találta, hogy ha egy hím egyed territóriumát átfed egy vagy több nőstényével, akkor a prédafaj elérhetőségétől függetlenül, a kölyköket nevelő nőstények fő tápláléka továbbra is az őz marad, míg

a hím, alacsony prédasűrűség mellett alternatív zsákmány után néz. A fiatal egyedek életük első szakaszában, tapasztalat híján, az anyjuktól elválasztva gyakran még nem igazán sikeres vadászok. Így az első télen főként madarakkal és nagyvadfajok tetemeivel táplálkoznak, második évben viszont gyakran már ők is a fő prédafajból ejtik zsákmányuk nagyobb részét. Az optimálistól elmaradó prédasűrűség- és összetétel viszont meglehetősen rontja a fiatalok túlélési esélyét. Ezt ellensúlyozhatja az a viselkedés, amit Fehéroroszországban figyeltek meg: az anyaállat visszafogadta előző évi kölykeit.

Aktivitás

A faj egyedei elsősorban a szürkületi órákban aktívak, legkevésbé pedig a déli időszakban. Egy egyed nagyjából a nap 30%-ban aktív, így az ideje nagy részét pihenéssel tölti. Aktivitásukat azonban csakúgy, mint területhasználatukat, nagyban befolyásolja a prédaállatok aktivitása és mozgása, az emberi zavarás elkerülése, illetve a hőmérséklet is. Vadászati módszerükből adódóan – a leshelyen való éber várakozás – viszont meglepően kevés időt töltenek alvással.

Kapcsolatuk más emlős ragadozókkal

A hazánkban előforduló nagyragadozók étrendjükben és élőhelyhasználat tekintetében is nagy hasonlóságokat mutatnak egymással, így joggal gondolhatnánk, hogy erőteljes versengés áll fenn közöttük. Azonban, ha egy kicsit jobban belegondolunk, együttes jelenlétük nem csak idehaza, de Európa-szerte meglehetősen gyakori. Ez annak köszönhető, hogy szűkebb élőhely-, illetve táplálékpreferenciájuk eltér. Habár ezek a nagyragadozók csülkös vadfajokat fogyasztanak, a farkas inkább a gímszarvast és a vaddisznót kedveli, míg a hiúz gyakran csak egy prédafajra, például az őzre specializálódik. A farkas étrendje például gyakran változatosabb, de jellemzően a gímszarvas és a vaddisznó dominál benne, addig a hiúz nemcsak, hogy obligát húsevő, de gyakori, hogy egy-egy prédafajra, pl. az őzre specializálódik.

A Białowieża-erdőben végzett kutatások azt mutatták például, hogy a hiúzak általános területhasználat 85%-ban átfedett egymáséval, de a magterületek átfedése is elérte a 35%-ot. Hasonló megállapításokra jutott egy svédországi tanulmány is, ahol azt vizsgálták, hogy a visszatelepülő farkasok hogyan hatnak a meglévő hiúzállományra. A négy éven keresztül tartó vizsgálatban a farkasok megjelenése nem gyakorolt hatást a hiúzutódok túlélésére, sem pedig az egyedek mozgáskörzete méretére, mint ahogyan a hiúzak sem voltak hatással a farkaspopuláció növekedésére. Ezzel szemben egy fehérorosz kutatás olyan megállapításokat tesz, hogy a hiúzak kerülnek azokat a területeket, amelyek már régóta lakottak a farkas által.

Bár a hiúz és a barna medve versengésével arányaiban jóval kevesebb kutatás foglalkozik, azonban ezek nagyrésze a barna medvét, mint kleptoparazita fajt jelölik meg a hiúz szempontjából. A kleptoparazitizmus ez esetben azt jelenti, hogy a

hiúz által elejtett zsákmányokat fogyasztotta a medve. A Dinári-hegységben folyó kutatás során például úgy találták, hogy ennek gyakorisága kimondottan a medvék aktivitásától függött, amelynek csúcsa viszont jórészt a hiúz vemhességi, illetve szoptatási időszakára esett.

A nagyragadozók mellett azonban más ragadozó emlősök is részei az erdei ökoszisztémának, mint például a vörös róka (*Vulpes vulpes*) vagy az aransakál (*Canis aureus*). A nagyragadozók és a kisebb testű ragadozók között egy gyakran megfigyelt jelenség a közepetestű ragadozók zavarása (ún. „mesopredator release”), amikor is a nagyragadozók jelenlétére és hatására a kisebb testű fajok egyedsűrűsége csökken, így az általuk predált zsákmányfajok egyedszáma viszont növekedésnek tud indulni. Számos helyen megfigyelték már, hogy a vörös róka állománya a hiúz jelenlétére csökkenhet és megváltozhat az éntrendjük is. De gyakran ezek a fajok is fogyaszthatják a hiúz által hátrahagyott dögöket. Az aransakál utóbbi időben tapasztalható nagymértékű elterjedésének hatására a hiúzzal egyre több helyen fed át élőhelyük, ezt tapasztalták a Dinári-hegységben is. Itt a sakál a rókához hasonlóan fogyasztja a hiúz által hátrahagyott dögöket, de akár kleptoparazitaként is viselkedhet vele szemben.

Lehetséges konfliktusok

Hazánk és a Kárpát-medence környékén a nagyragadozók közül jellemzően a hiúz örvend a legpozitívabb megítélésnek. A nagyragadozók és az emberek közti konfliktus főszereplői leginkább a farkasok és a medvék, de ez nem jelenti azt, hogy a fajjal való együttélés minden esetben zökkenőmentes lenne. A konfliktus elsődleges forrásai ebben az esetben is elsősorban az állattartókat ért károk, illetve a vadgazdálkodást ért negatív hatások lehetnek. Előbbire a hiúz kapcsán főként a Skandináv-félszigetről, Finnországból, valamint a francia-svájci határra visszatelepített populációk kapcsán olvashatunk példákat, ahol félvad juhok és rénszarvasok eshetnek áldozatul ragadozónak. Azonban fontos kiemelni, hogy gyakran ezekben az esetekben is problémát jelent a ragadozókkal szembeni védekezés pl. villanypásztor és őrkytyák hiánya. Ezek hiányában ugyanis a hiúz populáció ritkítása sem jelentett hosszútávú megoldást még olyan helyen sem, ahol a faj vadászható. Egy norvég kutatás is rámutat, hogy hosszú távon az állatok elejtése nem feltétlen mérsékli az ember-vadvilág konfliktusokat.

A vadgazdálkodásra, ahogyan más nagyragadozófajok, szintén hatással lehet, ugyanis ezek a fajok befolyással lehetnek a vadfajok viselkedésére és mozgására, területhasználatára, de akár létszámára is. Az őzek esetében kísérletesen vizsgálták, hogy azokon a területeken, ahol korábban nem fordult elő hiúz, ott a kihelyezett hiúzvizelet szagára az őzek érzékenyen reagáltak, éberebben figyelték környezetüket, felkészülve a ragadozóval való találkozás lehetőségére. Ahol korábban is jelen volt a hiúz, ott nem volt tapasztalható ez a viselkedésbeli változás (éberség-növekedés) az őzeknél. Ezek mind olyan hatások, amelyek megnehezíthetik a vadgazdálkodást és a vadászatot egy-egy területen. Más kutatás arra mutat rá, hogy mindezekkel

szemben a mérsékelt égövben, feltehetően továbbra is az emberi aktivitás lehet az, amely leginkább befolyásolja nagyvadfajok viselkedését, ahogyan azt például a Bajor-erdőben, vagy hazánk területén a farkas esetén, a Bükkben is kimutatták.

A hiúz védelme

Gyakran azt gondoljuk, hogy védett területek létrehozásával biztosítottá válik az adott területen élő fajok fennmaradása. A valóság ezzel szemben viszont az, hogy ez nagyon kevés esetben elegendő. Az utóbbi évtizedben a természetvédelmi kutatások egyre inkább hangsúlyozzák például a védett területek hálózata közt elhelyezkedő élőhelyfoltok szerepét. A védett területek ugyanis önmagukban gyakran túl kicsik a faj hosszútávú megőrzéséhez. Az élőhelyek feldarabolódása pedig a populációk elszigetelődését, a kevés egyedből álló állományok genetikai leromlását hozza magával. A hiúzt hagyományosan az érintetlen idős erdők lakójaként tartották számon, ez a kép viszont valamelyest megváltozott, hiszen felismertük azt, hogy nem az erdő érintetlensége a legfontosabb tényező, hanem a minél változatosabb, komplexebb élőhely és a prédabázis megléte. Ezek az élőhelyek alkalmasak a táplálékszerzésre és a pihenésre egyaránt. Az erdészeti tervek kidolgozásánál tehát fokozottan figyelembe kell venni a területen élő nagyragadozók élőhelyi igényeit, amelyek az esernyőfajokra jellemző módon több egyéb faj igényeit is lefedhetik. Emellett szintén fontos az emberi zavarás minél kisebb mértékűre szorítása, az illegális elejtések megszüntetése és a hiúzzal kapcsolatos ember-vadvilág konfliktusok minimális szinten tartása. Ezeket igyekszik dolgozni a WWF Magyarország is 2017 óta a különféle programjai révén, mint a EuroLargeCarnivores LIFE vagy a SWiPE LIFE. Ezek segítségével nemzeti parkokkal, vadgazdálkodókkal, állattartókkal, bírakkal, ügyészekkel és a rendőrség munkatársaival együttműködve igyekszik tenni a nagyragadozófajok hosszútávú megőrzése érdekében, azzal, hogy enyhíti a társadalmi feszültségeket.

SZALONTAI Csaba

Honfoglalás és kora Árpád-kori temetők és sírleletek Borsodban, Abaújban és Zemplénben

A honfoglalás kor leleteit bemutató könyvsorozat 1996-ban indult és fő célként azt jelölte meg, hogy hazai- és határokon túli múzeumokban őrzött 10–11. századi régészeti leleteket és a hozzájuk kapcsolódó lelőhelyeket tudományos igénnyel feldolgozza és bemutassa. Hazánk történelme szempontjából a legnagyobb érdeklődésre számot tartó korszakról van szó, amelynek magas szintű kutatása évtizedek óta az egyik legfontosabb szakmai cél a magyar régészetben. Ennek egyik elengedhetetlen feltétele, hogy a leletanyag mindenki számára elérhető legyen, azaz megtörténjen azok tudományos feldolgozása és közzlése. Ezt a feladatot vállalta ez a sorozat. A most bemutatott kötet a 14. a sorban, így a 10–11. századi magyar szállásterület közel harmadáról már mindenki számára elérhető a korszak leleteit feldolgozó művek.

A régészeti szakirodalomban Korpusznak (corpus=összesség) hívunk egy sajátos könyvtípust, amelynek műfaji sajátossága, hogy kizárólag a lelőhellyel kapcsolatos információk bemutatása és rövid értékelése a célja. A bemutatott kötet is elsőként a leletek előkerülési körülményeit mutatja be, méghozzá könnyen kereshetően, ábécé sorrendben. A látszólag egyszerű, de rendkívül alapos leírás

tulajdonképpen e mű lényege, amely minden lehetséges adatot feldolgozó kutatást igényelt a szerzőtől (és néhány lelőhely esetében Kovács Lászlótól), mivel sokszor száz évnél is messzebb kell visszanyúlnia, és ilyenkor bizony nehéz minden releváns adatot felgyűjteni.

Aki régészként valaha dolgozott régi feltárások feldolgozásával az jól tudja, hogy már a lelőkörülmények tisztázása is sokszor igen komoly feladat, de talán még ennél is sok nagyságrenddel nehezebb a sírok és a leletek leírása. A II. világháború előtti régészet dokumentációs gyakorlata az 50-es évektől induló rendszerezett módszertanhoz képest lényegesen kevesebb információt őrzött meg, nem is beszélve a mai elvárásokról. Akkoriban nem volt általános szokás részletes leírásokat adni egy feltárt sírról, jó, ha egy-két adatot rögzítettek a régészek. Nagyon ritkán készítettek méretarányos szabadkézi rajzokat és a sírokat is ritkán fotózták.

Jó példa erre a kenézlői ásítás, ahol a kor színvonalának megfelelő dokumentációs elemeket (rajz, fotó) is bemutatta a szerző. A sírokat pl. olyan előre nyomtatott sírlapokon rögzítették, amelyeket a 20. század elején szinte minden régész használt. Ez egy sablon volt, de aki már

látott valaha életében két feltárt régészeti korú sírt, az jól tudja, hogy nincs két egyforma köztük, és biztosan egyik sem felel meg majd ennek a sablonnak. Ez azonban nem akadályozta meg a régészeinket abban, hogy közel fél évszázadon keresztül ezeket használják, de szerencsére akadtak kivételek.

Például a kenézlői sírokat feltáró régész, Jósa András orvos volt, akiből a 19. század végén, a 20. század elején előbb amatőr, majd profivá váló régész, muzeológus lett. Jósa a feltáráson nemcsak aprólékos megfigyeléseket tett a feltárás közben, de ezeket fel is jegyezte a sírlapokra, amint az a kötetben is látható. Előrelátó alapossága hatalmas segítség a szakmának. Jósa módszertana azonban korántsem volt általános, jellemzően ezen adatoknak csak töredékét volt szokás papírra vetni azokban az évtizedekben.

A régészet hőskorában a leletek csomagolása is igencsak egyszerű volt, sokszor évekig, évtizedekig voltak a múzeumokban gyufás-, vagy gyógyszeres dobozokban restaurálás nélkül, ami aligha tett jót az állapotuknak. Nem is beszélve a feltárás után elveszett, vagy a gyűjteményben véletlenül elkeveredett, vagy éppen az idő vasfoga által szorgalmasan pusztított leletekről. Minél messzebb megyünk vissza az időben, annál több és nagyobb az ilyen jellegű veszteség, és annál kevesebb a feltáráson rögzített információ. Ha ehhez hozzávesszük, mondjuk a háborús fosztogatást, vagy a feltáráson készített feljegyzések, rajzok, skiccek és egyéb szöveges leírások keveredését, pusztulását, akkor még rosszabb a helyzet, ha egy 100 évvel ezelőtti feltárás eredményeit valaki tisztességesen és a

lehető legnagyobb szakmaisággal szeretné bemutatni.

Nem is beszélve azokról a leletekről, amelyeket kézben vittek be a találok, minimális információval, vagy azokról a lelőhelyekről, amelyeket lelkes, de amatőr régészek tártak fel. Ilyen esetekben ugyancsak kevés adat kerülhetett be a szakemberek kezébe. Sajnos nem mindig teljesült lelet és hozzá tartozó információ egységének megőrzése.

Persze van arra is példa, hogy a hivatásos régészek is hibáztak: az egyik kenézlői temetőben (Farkaszug II.) a Magyar Nemzeti Múzeum nemzetközi hírű régésze folytatott eredményes és fontos feltárást 1930-ban. Igen ám, de 1990-ben az ott dolgozó régészek megtaláltak egy 1930-ban sírban feltárt, de ott felejtett övet díszítő veretet, illetve a feltáráson elkallódott 4 tárgyat, nem is beszélve arról a 24 darab tárgyról, amelyek már vagy az ásításon elkallódtak, vagy az azóta eltelt időben lettek azonosíthatatlanok. Hiába, a régész is tévedhet....

Ezzel az ember- és kutatót próbáló feladattal kellett megküzdenie a szerzőnek, és nyugodtan kijelenthetjük, hogy sikerrel tette. Amit „ki lehetett hozni” az adatokból, azt „kihozta”. Leírásai a maximumra törekedtek, sok esetben az adatok összevetése után jutott olyan következtetésekre, amelyek elsőre nem olvashatók ki, vagy pótolta hiányzó információkat a meglévő adatok alapos értelmezésével. A szerző nagy érdeme, hogy a több tucatnyi régész eltérő tartalmú és összetételű feljegyzéseit egységbe tudta formálni és a következetes fejezet/alfejezet számokkal világos rendben ismertette az információkat.

A régészetben azonban a szöveget sem ér hasznos illusztrációk nélkül. Ebben a műfajban ugyanakkor nem szabad csodás albumok képminőségét elvárunk, mert itt nem a látvány teremtése a cél, hanem a szikár adatok értő bemutatása. A kötet 264 darab rajzos (kisebb részben fotó) táblán mutatja be a szövegben leírt leleteket és önmagában ezek elkészítése (beleértve a leletanyag összegyűjtését, a töredékes leletek értelmező vázlatát, a képes táblák digitális összeszerkesztését stb.) több év kitartó munkája lehetett.

Szerencsére térképen jelölve, a földrajzi keretek között is látjuk a lelőhelyeket. Noha a választott grafikai megoldás praktikus (kör), de egyúttal meglehetősen sematikus, mivel a lelőhelyeknek biztosan más méretük és alakjuk volt. Mivel a mai országhatáron kívül eső lelőhelyek esetében nem állt a szerző rendelkezésére modern topográfiai térkép, ezért a 19. század második felében készített II. katonai felmérést használták, mondhatjuk, szerencsére. Ezen ugyanis a folyószabályozások és a nagy tájálalakítások előtti, közel természetes állapotában láthatjuk a lelőhely földrajzi környezetét, és azt is, milyen szervesen kapcsolódnak a honfoglalás kori temetők a korabeli tájhoz. A magyarországi lelőhelyek esetében már rendelkezésre állt az 1970-es évekből származó ún. 1:10.000 léptékű topográfiai térkép, így ezeknél ezt használták, ami véleményünk szerint nem volt szerencsés döntés. Noha kétségkívül a modern, a maihoz közelítő állapotot ábrázolják, mégis kevésbé látványosak és informatívak, mint a 19. századi elődjük. Jelen sorok szerzője hosszú évek óta vallja és hirdeti, hogy minden régészeti

lelőhelyet csakis az eredeti környezetében lehet és szabad értelmezni, amiben sajnos a 20. század végi térképek kevés segítséget nyújtanak, különösen azok számára, akik kevésbé jártasak a térképek olvasásában.

A 349 oldalnyi katalógust az elemző fejezet követi, ahol a szerző már rögtön az elején szembesíti velünk a szomorú valóságot: 114 lelőhely szerepel a kötetben (plusz a függelékben 15), és mintegy 1050–1100-ra teszi azoknak a síroknak a számát, amelyekről ő írt a szövegében (beleértve az ismert, bizonytalan, vagy biztosan elpusztult sírokat is). Ezek közül mindössze 6 olyan van, amely vagy teljesen fel van tárva, vagy jelentős része feltártnak tekinthető. 105 temetőben minden valószínűség szerint még ma is ott nyugszanak a földben a további sírok, hacsak időközben nyomtalanul el nem pusztultak. Ha valami, akkor ez nagyon szomorú és jól jellemzi a magyar régészet helyzetét, azt, hogy a legjobb, leggazdagabb temetők teljes feltárására is csak nagyon ritkán van lehetőség.

Az értékelő fejezetben a régészeti módszertan alapján sorról sorra elemzi a lelőhelyeket. Elsőként a temetkezési szokásokat, majd ezt követően az egyes tárgytípusok előfordulását, végül pedig egy nagyívű településtörténeti elemzésben ismerkedhetünk meg a régió 10–11. századi történetével.

Az elemzések egyik fő eleme az a számos táblázat, amelyekben a lelőhelyek adatait gyűjti össze a szerző. Itt a táblázatokból adódó, például statisztikai elemzések lehetősége sajnos elmaradt, pedig az adatok már így is jól mutatják az általános tendenciákat és az általánostól eltérő jellegzetességeket. A temetke-

zési szokások esetében egy 12 oldalas táblázatban látjuk az adatokat (sírgödör típusa, mélysége, alapterülete, tájolás), kiegészítve az elhunyt életkor- és nem meghatározásával. Sajnos ezek érdemi elemzése elmaradt, pedig akár az egyes lelőhelyeken belüli, akár az összes lelőhelyet érintő adatelemzést hasznos lett volna elvégezni. A temetőkön belüli nemek, vagy életkorok eloszlása, továbbá a sírgödör méretére vonatkozó adatokból érdekes eredmények jöhettek volna ki. A táblázatból kitűnik, hogy a sírok döntő többsége nyugat-kelet irányú, viszont számos ettől eltérő tájolású sír is szerepel a táblázatban. Az igazi meglepetést azonban az északi irányítású sírok jelentik, aminek okaira nem kapunk választ. Érdekes az is, hogy a jellemzően kis mélységben nyugodtak az elhunytak (50–60 cm mélyen), ugyanakkor vannak olyan sírok, ahol bőven 1,5 méter körüli mélységűek, de van néhány 2 méter körüli is köztük.

Összesen 49 sírból kerültek elő érmék, amelyekkel kapcsolatban érdekes adat, hogy a nem Kárpát-medencei készítmények mindig átfúrva, azaz viseleti elemek voltak és főleg a Bodrogi temetőben kerültek elő. A 26 sírból ismert kora Árpád-kori érméket viszont már soha nem lyukasztották át, hanem halotti obulusként kerültek a halott mellé.

Folytatva a leletanyag elemzését a haj- és fülékszerekről, a nyak- és karpercekről, gyöngyökről, csüngőkről, kauri kagylókról, nyakláncokról, gyűrűkről olvashatunk, a szerző mindegyik tárgytípusnál részletes táblázatokkal és elterjedési térképekkel is adatozza elemzését. A ruha- és övdíszek elemzését a korszak használati eszközeinek bemutatása kö-

veti. *A fegyverek és a lószerszámok* című fejezet a honfoglalás kori emléktárgyak legizgalmasabb tárgytípusait tárgyalja kellő részletességgel, adattáblázatokkal és elterjedési térképekkel, sok esetben külön elemelve a sírbéli előkerülési helyüket is. Az elemzéseit több temető térképe gazdagítja, nem is beszélve néhány jellegzetes tárgytípus elterjedési térképéről.

Horváth Ciprián hatalmas művének utolsó, záró fejezetében a megye nagyobb tájegységeinek településtörténetét elemzi, amelyben összefoglalja a Felső-Tisza vidéki hatalmi centrum kérdéskörének kutatását is. A honfoglaló népesség itt lépett ki először a Kárpátok hegyei közül, talán ezzel is összefügghet az itt tapasztalt, Kárpát-medencei léptékben is kiemelkedő gazdagság és lelet-koncentráció. A szerző részletesen elemzi az északkeleti régió lehetséges foglalási irányait, és az ebben résztvevő csoportokat. Kitekintése egyúttal össz-Kárpát-medencei méretű is, mert a legmodernebb genetikai kutatások eredményeit hasznosítva ma már sok esetben valóban az egészet kell vizsgálni, amikor belső költözésekről, szervezett áttelepítésekről, vagy akár csak rokoni kapcsolatok kiterjesztéséről van szó.

Az elemző fejezetet bőséges (10 oldal) angol nyelvű összefoglaló zárja. A kötet utolsó tartalmi egysége a felhasznált irodalmak jegyzéke, amelynek 15 oldalnyi terjedelme jól mutatja, mi az a szakirodalmi mennyiség, amelynek ismerete nélkül nem is érdemes nekifogni ilyen méretű kutatásnak.

Horváth Ciprián hatalmas munkáját ugyancsak impozáns függelékkel zárták a kötet szerkesztői, amelyben 15 olyan

legfrissebb ásatást publikáltak, amelyek 2018-ig folytak a megyében.

A kötet 22. oldalán remek, a folyószabályozás előtti vízrajzi helyzetet mutató térképen jelölte a szerző a három megye honfoglalás kori lelőhelyeit. A térképről világosan látszik, hogy a nagy folyók mentén (Tisza, Bodrog, Hernád, Sajó) igen jelentős népesség koncentráció figyelhető meg, de a tőlük távolabb lévő is jellemzően a kisebb-nagyobb folyók völgyében helyezkednek el. Ez nyilvánvalóan elsődlegesen az életmódhoz szükséges víz fontosságát jelzi, másodszorban pedig a nagy folyók völgyei mindig is a korabeli kapcsolati hálók fontos részei voltak.

A kötet elsősorban szakemberek számára készült, nyelvezete is ehhez kapcsolódik. Ugyanakkor a nem szakemberek számára is jól érthető, értelmezhető, különösen az értékelő, elemző részek. A kötet segítségével a történelem iránt érdeklődők szép és izgalmas ismer-

retanyaggal gazdagodhatnak. Olyan régészeti leletekről olvashatunk, amelyek évtizedek óta állandó főszereplői és reprezentatív darabjai a honfoglalás koráról szóló kiadványoknak.

(*Horváth Ciprián: Borsod, Abaúj és Zemplén megyék honfoglalás és kora Árpád-kori temetői és sírleletei. Munkatársak: Balogh-Bodor Tekla, Felföldi Szabolcs, Horváth Antónia, Kovács László, Libor Csilla, Pintér-Nagy Katalin, Pusztai Tamás, Takács Richárd, Tóth Krisztián, Vörös István. Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Régészeti Tanszék – Bölcsészettudományi Kutatóközpont Régészeti Intézete – Magyar Nemzeti Múzeum – Martin Opitz Kiadó, Szeged–Budapest, 2020. 864 o. ISBN 978-963-9987-84-5. Magyarország honfoglalás kori és kora Árpád-kori sírleletei 14. Sorozatszerkesztők: Kovács László – Révész László. ISSN 1219-7971*)

Csapkó Gabriella:
Viselet

SIPÓS Eszter Domby Sámuel a tokaji borról, 1758

A tokaji bor Magyarországon bizonyosan világhírű, de vajon a világban mennyire az? A kérdés megválaszolásához a Tokaj-Hegyalja Egyetemen működő Speculum Kutatócsoport *Europica varietas Tokajensis* – *Fontes* sorozatában megjelent könyvek történeti forrásul szolgálnak. Domby Sámuel *De vino Tokaiensi* című, 1758-ban Utrechtben megjelent disszertációjának hasonmás kiadása a sorozat harmadik köteteként látott napvilágot. (Az első kiadvány Görög Demeter 1829-es, a második Laurentius Eiseler 1581-es, ugyancsak tokaji vonatkozású munkájának reprintje.)

A mű a művelődéstörténet, a borászattörténet, a helytörténet iránt érdeklődők számára ígér érdekes olvasmányt. Az első fejezet az erdőbényei születésű Domby Sámuelnek a tokaji borról és annak gyógyhatásáról szóló *Dissertatio inauguralis physico-chemico-medica de vino Tokaiensi* (azaz: *Fizikokémiai és orvosi székfoglaló értekezés a tokaji borról*) című orvostudományi értekezése latin nyelvű hasonmása. A második fejezet ennek magyar nyelvű fordítása, Pető Gábor munkája. A harmadik fejezet a kötetet sajtó alá rendező N. Kis Tímea kísérő tanulmányait tartalmazza. A sze-

mély- és helynév mutatót Budai-Király Tímea állította össze.

Domby öt részben, huszonnégy §-ban értekezik a tokaji borról. Olyan, ma is érvényes szempontok mentén vizsgálódik, mint a tokaji megjelölés vagy a borvidék kiterjedésének érzékeny kérdése, illetőleg a borhamisítás ügye. Alaposságát szemlélteti, hogy ismerteti az édes bor hamisításának és a hamisság kiszűrésének egyik módszerét. A szerző ezt követően bemutatja a tokaji borfajtákat és fölrajzolja a terroirt, a kor természettudományos ismereteinek kritikai alkalmazásával. Számba veszi az abiotikus tényezőket, mint a domborzat és a tengerszint feletti magasság. A troposzféra felé csökkenő hőmérséklet okaként a légköri gázok sűrűségét jelöli meg és a máig érvényes tudományos magyarázatot össze is veti a kor közvélekedésével. Az égtáji kitettség, majd az éghajlat hatásáról értekezik, miközben reflektál a szakirodalomban fellelhető megállapításokra saját tapasztalatai és természettudományos ismeretei alapján. Ugyanilyen körültekintéssel taglalja az aszúsodás folyamatát és bocsátkozik kémiai fejtegetésbe, hogy cáfolja a tokaji szőlő szabad szemmel is látható aranytartalmaról szóló vélekedéseket.

Értekezése a talajokról: „...úgy mint a fehérről, vörösről, feketéről, pirosról, kocsonyásról, homokosról, kövesről...” pedológiai kihívás, a talajtípusok mai terminusokkal leírható azonosítására invitál. Külön kiemel két talajtípust: „Azonban két fajtáról kiderült, tudniillik a fehérről, amely kívül morzsolható, és a vörösről, amely tömör, sűrű és ragadós – igen gyakran fordul elő a többi hegyen –, hogy az összes többinél előnyösebbek a szőlők számára és a legedesebb borkat termik.” Magyarázataiból kiolvasható, hogy az alapkőzet és a talaj fogalma a korban még nem válik ketté élesen. Hogy a termőközeg jelentőségét hogyan értékelte, jól érzékelteti, hogy az évszázadot a különböző talajadottságok szerint mutatja be.

Az évszázad mellett a termesztett szőlőfajtákat mint a bor cukor-, illetve alkoholfokát szintén befolyásoló tényezőt sorolja fel: auguszt (gohér), albula (kövérszőlő), királyi édességgel megajándékozott (királyi édes vagy királyszele), tumidula (furmint), gemmea (gyöngyszőlő vagy gyöngyfehér). Magyarázatot kínál a tőkék kora és a bor jellege között tapasztalt kapcsolatra, körüljárja az eltarthatóság lehetséges okait és részleteiben tárgyalja az irányított erjesztés és a minőség összefüggéseit. Dobby dolgozata jól bizonyítja, hogy a bor alkoholfokának meghatározására nem korunkban született meg az igény. A doktorjelölt arról is említést tesz, ami nem fért bele dolgozata kereteibe: nem tárgyalja a talajművelés Hegyalján bevett módjait.

A szerző a negyedik és az ötödik részben tér rá a tokaji bor egészségre gyakorolt hatásának értékelésére. Ekkor az orvoslás még nem különül el szakte-

rületekre, az egyes betegségek diagnózisát és terápiáját a testben áramló nedvek vélt állapotához kötik és a lelki adottságok, valamint a rossz szokások függvényében határozzák meg. A tokaji bor terápiás hatását szigorúan (a kor ismereteinek megfelelő) tudományos érvek mentén fejtegeti, miközben betekintést enged a ma táplálkozástudományként meghatározható szakterület 18. századi eszközkészletébe.

A latin nyelvű disszertáció fordítása nem könnyed mai magyar nyelven készült, hangsúlyozva a mű korát, s remélve, hogy nem retenti el az érdeklődőket. Pető Gábor fordításának megoldásaira N. Kis Tímea két tanulmánya reflektál. Az elsőben értékeli a doktori értekezés jelentőségét és segítséget nyújt az értelmezéséhez. Filozófia- és tudománytörténeti keretben helyezi el Dobby munkáját, fölvezet a vándordíákoskodás körülményeinek, valamint a tudományos fokozat szerzésének feltételeihez és az értekezéssel szemben támasztott elvárások megismeréséhez. Kiemeli Dobby munkájának újszerűségét, amely megnyilvánul eredeti témaválasztásában, interdiszciplinaritásában, az elméleti felkészültség mellett megjelenő tapasztalati megalapozottságában, továbbá kritikai forráskezelésében. A tanulmány megvizsgálja a korban elérhető szakirodalomnak a disszertációban tetten érhető hatását és a Dobby által hivatkozott források hitelességét, kronológiai relációját, ezzel kétségkívül segíti az olvasói befogadást, hozzájárul az értekezés művelődéstörténeti jelentőségének felismeréséhez és a hegyaljai identitás megerősítéséhez. A második közlemény

megadja a Dobby által felhasznált, közel harminc korabeli szőlészeti, fizikokémiai és orvosi olvassmány bibliográfiai adatait és bemutatja címlapképeit.

Végezetül néhány szó a könyv tipográfiájáról. Az esztétikailag tetszetős, a témához illő grafikai megoldásokat felmutató arculat követi a sorozat korábbi köteteit, színében természetesen eltér tőlük. A borítóképen az utrechti Jan Broedelet 1758-as nyomdászjegye látható, a hátlapot Andreas Fucker tokaji szőlőhegyeket bemutató 1749-es rézmetszetének részlete díszíti.

A 18. századi miskolci orvosdoktor tudományos megközelítését meghaladó értekezése okán méltán övezhetné elismerés nélkül is, hogy tudatában lennénk későbbi, nem kevésbé figyelem-

re méltó orvosi tevékenységének. Nem kétséges, hogy a tokaji borról folyó diskurzusban helye van Dobbynak. Persze az N. Kis Tímea tanulmányában megfejtett értekezés ismerete nélkül továbbra is lehetséges Tokaj-Hegyaljáról vélekedni, bár lehet, hogy nem érdemes.

(Dobby Sámuel: De vino Tokaiensi – A tokaji borról, 1758. Pető Gábor fordításában, N. Kis Tímea jegyzeteivel és tanulmányával. L'Harmattan – Tokaj-Hegyalja Egyetem, Budapest–Sárospatak, 2022. 216 o. ISBN 978-963-414-923-1. Europica varietas Tokajensis. Főszerkesztő: Monok István. Acta Universitatis Tokajensis Sárospatakini – Patrimonium culturale – Fontes III. Sorozatszerkesztő: Molnár Dávid. ISSN 2939-5712)

Domahidi Klára: Toroczkói hangulat

FITTLER Katalin
A közérdekű
személyesség dicsérete

Önként kínálkozott a címadás, miután 2020-ban Turi Gábor előző kötetére, az *Amerikai jazz naplóra A személyes közérdekűség dicsérete* című írással hívtam fel a figyelmet (<https://art7.hu/zene/turi-gabor-amerikai-jazz-naplo/>; 2020. június 18.).

Azonos szerző, azonos műfaji öszeállítás, a Gramofon Könyvek sorozatában 2019-ben megjelent elődöt a Gondolat kiadványa követte 2022-ben. Remélhetőleg a szélesebb körben „terített” kiadvány népesebb olvasótáborra talál – s még inkább, hogy a *Magyar jazznapló* olvasói bepótolják esetleges korábbi mulasztásukat, az amerikai tematikájú testvér-kiadványt illetően.

„E könyv szerzője az 1970-es évek közepétől kíséri figyelemmel a magyar jazzélet fejleményeit. Lapokban, folyóiratokban publikált írásainak egy része *A jazz ideje* című, 1999-ben megjelent könyvében is hozzáférhető. Ebben az újabb kötetben a jazz megjelenési formáit, társadalmi környezetét, a kulturális életben elfoglalt helyét taglaló további tanulmányok, publicisztikák, koncertszemlék, hanglemezkritikák, portrék, interjúk kaptak helyet tematikus csoportosításban, időrendi sorrendben” – olvashatjuk az Előhangban. (Közben sze-

retetteljes mosoly, némi fejcsóválással: arról méltán nem szól a fáma, hogy az említett könyv antikváriumokban is ritkaságként jelenik meg – tehát a fiatal érdeklődők számára kihívás a megszerzése, már amennyiben van még számottevő ifjú, aki energiát fektet az utánjárásba a papír-alapú információs források megszerzése érdekében...)

„Magyar jazz? Igen.” – így kezdődik az Előhang, előrevetítve, hogy a szerző tudatosan vállalja (és ez a tudatosság fokozatosan érvényesül a kötet anyagának összeállításakor) mindazokat az időnként fel-felbukkanó „megkérdőjelezéseket”, amelyek aligha válaszolhatóak meg akár utólag is szabatos, mindent „helyretevő” definíciókkal.

A napló-jelleg egyaránt érvényesül az időrendiségben, valamint abban az érdembeli súlyozásban, amely egyúttal megbízható iránytűnek bizonyul az értékorientációt illetően.

Naplóban (legyen személyes, vagy eleve nagyobb nyilvánosságra kacsintó) a megörökítésre méltó tények, események kapnak helyet. Ez a tematikusan tagolt napló azt a funkciót is betölti, hogy szinte észrevétlenül megszüntet megannyi „fehér foltot” az olvasó ismeretanyagában. Szándékosan írtam „olvasót”,

mert túlzás nélkül állítható, hogy Turi Gábornak ez a könyve is mindenki számára érdekes. Tehát, korántsem csupán a jazzrajongók figyelmére tarthat igényt. Sőt!

Lerágott csont, ám mégsem felesleges ismételt hangsúlyozni, mennyivel nagyobb az esélye annak, hogy a gyűjteményes kötetben helyet kapott, korábban bármilyen típusú sajtótermékben (napi-, hetilap vagy ritkább periodika) megjelenő írás nagyobb nyilvánossághoz jusson. Aki nem hiszi, tekintse át azokat a sajtóorgánumokat, ahol először kapott nyilvánosságot egyik-másik cikk vagy tanulmány – és még a rendszeres folyóirat-olvasó is rádöbben, milyen karcsú szeletét ismeri a kínálatnak. Ugyanez vonatkozik a kizárólag interneten megjelent publikációkra is... Ezzel nem az olvasónak kívánnék felmentést adni, mintegy igazolandó a tájékozatlanságát, hanem magának a helyzetnek a sajátosságára szeretnék rámutatni.

Most viszont itt az alkalom, és egyetlen kötet végigolvasásával érezhetően tágul tájékozottságunk terepe (tehát mindig érdemes megjegyezni az első megjelenések helyét).

A könyv anyaga kilenc fejezetbe csoportosított (Az első évszázad; Környülállások; Fesztiválok kora; A pódiumon; Korongozás; Arcélek; Tehetségek a vártán; Szabadon; Zene – szóban), utána Coda következik (A szerző két tételben), Magyar névmutató, valamint A szerzőről címmel rövid életrajz.

Az egészében is értékes kiadványon belül megkülönböztetett jelentősége van az első fejezetnek, amely Európa nyelvéen címmel a *The History of European*

Jazz címmel a Gramofonban megjelent könyvről szóló ismertetés, majd ezt követi az angol nyelvű kiadványnak a Turi Gábor által írott fejezete, első ízben magyarul (Út a függetlenséghez – A magyar jazz története a kezdetektől 2000-ig). A következő fejezet változatos olvasnivalókat kínál, afféle kaleidoszkóp. Ezután visszapillantó következik az országos jazz-mozgalmakról (jelentőségük sorrendjében: Debrecen, Gyula, Budafok, Zsámbék, Mediawave, Újbuda). Már ebben a fejezetben felfigyelhetünk a válogatás műgondjára: olvasmánycsemege ugyanarról az eseményről értesülni, ugyanattól a szerzőtől, más-más fórumra szánt beszámolókkal – amikor tehát nem az egy rókáról több bőr lehúzásának gyakorlata érvényesül, hanem más-más megvilágításból kapunk képet, egylényegűen a szerző által jelentősnek tartott eseményről. A koncertekről szóló beszámolóknak leginkább a *Magyar Nemzet* és a *Hajdú-bihari Napló* adott helyet, majd érezhetően átkerült a súlypont a netre (magyarjazz.hu) – ezen írások többsége az élmény-megosztásra tesz kísérletet (már amennyiben szavakkal vissza lehet adni egy-egy rendezvény élményét, hatását).

A Korongozás a legkevésbé végigolvasásra szánt fejezet: CD-recenziók sorjáznak, ezekből érdemes szabadon szemezgetni. Mindenesetre nem tanulságok nélkül való, ahogyan egy-egy kiadvány jellegét, jelentőségét, egyediségét röviden-tömören tudja közvetíteni Turi Gábor. Az arcélek: portrészorozat különböző műfaji megközelítésben, a fiatalokról a következő fejezetben esik szó. A Szabadon: sokdimenziós emlékmű a szerző által különösen nagyra

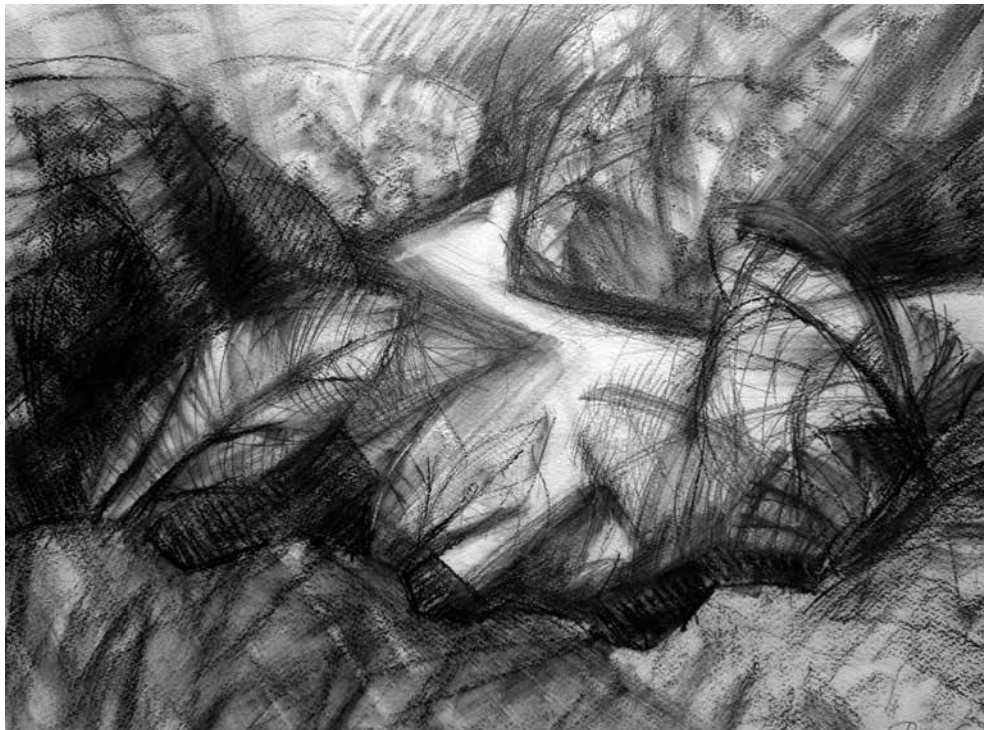

becsült Szabados Györgynek. Róla és nemzedékekre kiható inspiráló hatásáról egyként van benne szó – ugyanakkor a személyesség felerősíti a mások által elmondottak jelentőségét is: egészében egyszersmind irodalmi élmény! A Zene – szóban: szemelvények a szerző „hitvallásából”. A világhálón könnyű „elkerülni”, így viszont örömteli találkozás a szerzővel készült két interjú (öninterjú?), amely élményszerűvé teszi az adatokban gazdag életrajzot, mintegy személyes közelségbe hozza őt.

Az olvasónak kifogásolni valót legfeljebb az ad, hogy kizárólag „magyar névmutatót” tartalmaz a kötet. Gyakorlati szempontból érthető, hogy a lényegre fókuszál (más kérdés, hogy apró hibák változatos sokasága találha-

tó benne), ám nem lett volna felesleges a külföldi művészek szemlézése sem, akár külön jegyzékben. Az érdeklődő számára lehetőség lett volna sajátos „elemzésre”, a hatások, az együtt-játszások alapján is kialakítani egy térképet a magyar muzsikuskoknak a nemzetközi ismertségét-elfogadottságát illetően. De ne legyünk telhetetlenek: a könyv így is széles körű tájékozódást nyújt, s teszi ezt élvezetes formában, szinte észrevétlenül tanítva.

(Turi Gábor: *Magyar jazznapló. Gondolat Kiadó, Budapest, 2022. 408 o. ISBN 978-963-556-246-6. A cikk először az Art7 művészeti portálon jelent meg, 2022. szeptember 4-én: <https://art7.hu/zene/turi-gabor-magyar-jazznaplo/>).*

Bércesi-Dienes Erika: Egy táj átváltozása

KELEMEN Judit

A Tokaj-Hegyalja Egyetem első évkönyve

Az olvasó a 2021. augusztus 1. napján megalakult és működését megkezdő Tokaj-Hegyalja Egyetem első évkönyvét tartja kezében. Az egyetem első tanéve azonban a jogelőd intézményekhez fűződően további figyelemreméltó, jeles évszámokat is mutat, hisz a 2021/22. akadémiai év egyúttal a sárospataki tanítóképzés 165., a sárospataki óvodapedagógus-képzés 50. tanéve is volt. Ennek megfelelően kiadványunk nem csupán az első tanév eseményeit mutatja be átfogóan, s teszi közzé a releváns adatokat, hanem szervesen illeszkedik a jogelőd intézmények iskolai értesítőinek, évkönyveinek sorába is. Mindezekről további részleteket ismerhet meg az Előszót követő *A Tokaj-Hegyalja Egyetem jogelőd intézményei évkönyveinek története* c. írásból.

Kiadványunk következő nagyobb egysége az egyetem megalapításának szellemi és intézménytörténeti hátterét mutatja be. Az 1857 őszén létrejött, a Sárospataki Kollégium más szervezeti egységeitől tanulmányi és szervezeti szempontból független tanítóképző intézet oktatói és növendékei mindmáig büszkék arra, hogy az Európa-hírű cseh-morva pedagógus, Jan Amos Comenius négy esztendőt töltött Patakon, s több kiemelkedő munkája

megírásában inspirálta az itteni környezetet. Kiadványunkból a pedagógusképzésben oly fontos comeniusi hagyományok összefoglalása mellett megismerhetők az egyetemünk helyszínül szolgáló, a világörökségi listára 2002-ben felvett magyarországi világörökség terület, a Tokaj-hegyaljai történelmi borvidék kultúrtáj jellemzői, az egyetem küldetése, valamint az egyetemalapítás előkészületeit bemutató írásokból, interjúkból, fenntartói és országgyűlési képviselői beszédekből is átnyújtunk egy csokrot.

Egyetemünk legnagyobb szabású nyilvános eseményei a tanévkezdéshez és az oklevélatadáshoz kapcsolódnak. Ezen ünnepi szenátusülések programjának részletes leírása, továbbá az ott és más jeles alkalmak során elhangzott rektori és fenntartói beszédek közzététele érzékletesen festi le a Tokaj-Hegyalja Egyetem díszünnepségeinek menetét és hangulatát. A tanévhez kapcsolódó eseménynaptár pedig azt igazolja, hogy sokféle korosztályt megszólító, gazdag programkínálattal igyekeztünk az egyetemet népszerűsíteni, nyitottá és ismertté tenni mind leendő hallgatóink, mind pedig a városban és a térségben élő emberek számára.

Kiadványunkból megismerheti az egyetem vezetőinek munkásságát, a Tokaj-Hegyalja Egyetemért Alapítvány kuratóriumának és a Tokaj-Hegyalja Egyetemért Vagyonkezelő és Szolgáltató Zrt. tagjainak névsorát, továbbá a döntéshozók Rektori Tanács tagjairól, valamint a legfőbb döntéshozó szervben, a Szenátusban munkálkodó Szenátorok személyéről is tájékozódhat.

Az egyetem szervezeti felépítése, egységei, testületei, vezetői, oktatói, óraadói és munkatársai felsorolása mellett tájékoztatást nyújtunk a 2021/22-es tanévben elérhető képzési portfólióról, a szakfelelősök személyéről, valamint átfogó képet nyerhet az oktatók kutatási, művészeti és közéleti tevékenységéről, továbbá a tanév szakmai rendezvényeiről, konferenciáiról s az egyetemhez kötődő szakmai szervezetekről is. A felsőoktatásban működő oktatók számára munkaköri feladat és köteleesség tudományos munkát végezni, eredményeiket a nyilvánosság számára elérhetővé tenni. Egyetemünkhöz kötődően egy kutatóintézet és öt kutatócsoport végzi munkáját magas színvonalon. Róluk, tagjaikról, programjukról és a 2021/22-es tanévben megvalósult eredményeikről is olvashat kiadványunkban.

Gyakorlatorientált képzéseink esetében kiemelt jelentőségű a szakmai gyakorlati munka sikere. A gyakorlat tartalmának kidolgozása és a szervezési feladatok mellett fontos, hogy a képzésben résztvevő szakmai partnerekkel, cégekkel, közoktatási és köznevelési intézményekkel kiegyensúlyozott kapcsolatot ápoljunk, közös gondolkodással, harmonikus együtt munkálkodással vigyük előre a képzés ügyét. E törekvések

és eredményeik is bemutatásra kerülnek évkönyvünkben.

Egy felsőoktatási intézmény legfontosabb polgárai a hallgatók, hisz miattuk, értük van az egyetem. A Hallgatói Önkormányzat tisztségviselőiről, a tanévben végzett hallgatói rendezvényekről és egyéb tevékenységekről is képet kaphat kiadványunk lapjait forgatva.

Az intenzív nemzetközi megjelenés és láthatóság kiemelt prioritás egyetemünk számára, s nagy örömeinkre egyre lendületesebben haladnak ügyeink a kezdeti útkereső időszakot követően. Külföldi partnereinkkel folyamatosan építjük és bővítjük szakmai kapcsolatainkat. Az első egyetemi tanév nemzetközi történéseiről, a kialakított és formálódó nemzetközi kapcsolatokról, ezzel összefüggésben pedig a tervezett irányról is információt nyerhet évkönyvünkben.

Ünnepnap számunkra, amikor új intézményünk első akadémiai tanévének összegző áttekintését nyújthatjuk át az érdeklődő olvasónak. Végezetül hadd idézzük az egyetem küldetésnyilatkozatát, amely történelmi távlatban helyezi el terveinket és céljainkat:

„Az 1531-ben alapított Sárospataki Református Kollégium fennállásának közel ötszáz éve alatt tudósok, írók, művészek, államférfiak sorát adta a magyar kultúrának, társadalmi és politikai közéletnek. A biztos szakmai tudást nyújtó, protestáns etikai alapokra építkező nevelés nyomán a pataki diákok minden időben az egyetemes emberi értékek és a nemzeti haladás szolgálatára vállalkoztak. Az intézmény az évszázadok során az alap- és középfokú gimnáziumi és tanítóképzős oktatáson túl felsőfokú teológiai, bölcsészeti és jogi képzést

biztosított, s a 20. század közepén faluszemináriumot, népfőiskolát, művészotthont, szabadművelődési akadémiát, kertészeti és szőlészeti szakközépiskolát is magában foglalt. A történetileg az 1857-ben létrejött tanítóképző mai jogutódjaként 2021. augusztus 1-jén önállósult Tokaj-Hegyalja Egyetem elkötelezett a város, a szűkebb tokaj-hegyaljai és a tágabb zempléni és abauji régió egykor nemzetközi viszonylatban is kiemelkedő szellemi, vallási, művelődéstörténeti, politikai és gazdasági szerepének visszaállításáért. A több évszázados kulturális örökségre, s a comeniusi neveléstörténeti hagyományra építve törekszik az oktatás színvonalának emelésére, a térség kulturális, tudományos, turisztikai és gazdasági vonzerejének erősítésére. Saját eszközeivel elő kívánja segíteni a népesség megtartását, műveltségi és képzettségi szintjének növelését, az itt dolgozók boldogulását, s ennek révén a régiót világszerte ismertté tevő tokaji szőlő- és borkultúra fejlesztését. Egyetemünk a sárospataki neveléstörténeti hagyományon alapuló pedagógusképzés, valamint a modern kor követelményeit kielégítő szőlésze-

ti-borászati, turisztikai, gazdálkodási, továbbá az ezekhez kapcsolódó kulturális örökség tudományok képzések terén hívja és várja leendő hallgatóit. Az intézmény oktatási-kutatási működési területének és társadalmi szerepvállalási körének meghatározása a szintézisre épít, amennyiben egyaránt magáénak érzi a Tokaji Borvidéket és a világörökségi Tokaj-Hegyalja kultúrtáját, az egykori történelmi Zemplén megyét (Bodroghöz Hegyalja, Hegyköz) és a földrajzilag szervesen ehhez kapcsolódó abauji régiót. Magas minőségű oktató és kutató munkájával ugyanakkor az egész magyar felsőoktatást, s annak Kárpát-medencei, európai és világviszonylatú dimenzióit erősíteni kívánja.”

(A Tokaj-Hegyalja Egyetem évkönyve 2021–2022. Új folyam, 1. tanév, 1. kötet (165. tanév, 59. kötet) Főszerkesztő: Toma Kornélia. Szerkesztőbizottság: Toma Kornélia, Csatlósné Komáromi Katalin, Ripka Gergely, Tamás István. Tokaj-Hegyalja Egyetem, Sárospatak, 2022. 284 o. ISSN 2939-6301. A kiadványra az előszó bővített szövegének közlésével hívjuk fel olvasóink figyelmét.)

Kiss-Palencsár Ildikó: Északi mese

